

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TANER TIMUR • DEVRİMLER ÇAĞI 1848, 1871, 1917

Taner Timur

Devrimler Çağı

1848 • 1871 • 1917

Yordam Kitap

2.
BASIM

Taner Timur

1958 yılında AÜ SBF'den mezun oldu. Aynı fakültede asistan olmasının ardından, 1968 yılında doçentliğe, 1979 yılında profesörlüğe yükseldi. 12 Eylül askerî darbesinden sonra görevinden istifa ederek çalışmalarını Paris'te sürdürdü. Eylül 1992'de eski görevine döndü. 2002 yılına kadar bu görevini sürdürdü.

Eserleri: *Türk Devrimi ve Sonrası* (1971); *Osmanlı Toplumsal Düzeni* (1979); *Osmanlı Kimliği* (1986); *Osmanlı Çalışmaları İkel Feodalizmden Yarı-Sömürge Ekonomisine* (1989); *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş* (1991); *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik* (1991); *Küreselleşme ve Demokrasi Krizi* (1996); *Toplumsal Değişme ve Üniversiteler* (2000); *Sürüden Ayrılanlar* (2000); *Türkler ve Ermeniler* (2000); *Türkiye Nasıl Küreselleşti?* (2004); *Felsefi İzlenimler* (2005); *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler* (2006); *Marksizm, İnsan ve Toplum* (2007); *Habermas'ı Okumak* (2008); *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi* (2011); *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu* (2012); *AKP'nin önlenebilir Karşı-Devrimi* (2014); *Türkiye, Ortadoğu ve Mezhep Savaşı* (2016); *Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi* (2016).

Yordam Kitap'ta Taner Timur Kitapları

Marksizm, İnsan ve Toplum
2007, Üçüncü Basım: 2015

Habermas'ı Okumak
2008, Üçüncü Basım: 2017

Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi
2011, İkinci Basım: 2014

Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu
2012, İkinci Basım: 2014

AKP'nin önlenebilir Karşı-Devrimi
2014, İkinci Basım: 2015

Türkiye, Ortadoğu ve Mezhep Savaşı
2016, İkinci Basım: 2017

Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi
2016, İkinci Basım: 2017

DEVRİMLER ÇAĞI

1848, 1871, 1917

Taner Timur

Yordam Kitap: 306 • Devrimler Çağı 1848, 1871, 1917 • Taner Timur
ISBN 978-605-172-233-7 • Düzeltme: Günnur Aksakal - Gülден Kurt
Kapak ve İç Tasarım: Savaş Çekiç • Sayfa Düzeni: Gönül Göner
Birinci Basım: Ekim 2017 • İkinci Basım: Ocak 2019
© Taner Timur, 2017; © Yordam Kitap, 2017

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat: 3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap
instagram.com/yordamkitap

Baskı: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri (Sertifika No: 10614)
Çobançeşme Mah. Altay Sok. No: 8
Yenibosna - Bahçelievler / İstanbul
Tel: (0212) 496 11 11

DEVRİMLER ÇAĞI
1848, 1871, 1917

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KOMÜNİST MANİFESTO: DÜN, BUGÜN, YARIN	13
1840'ların Avrupası'nda kapitalist gelişme	20
Tarihi maddeci kuram	22
<i>Manifesto</i> hangi koşullarda yazıldı?	26
<i>Manifesto</i> 'nun içeriği: dün, bugün ve yarın... ..	33
Mutlak yoksullaşma ve kapitalizmin geleceği	37
Ekonomik kavga, siyasi kavga	40
Sonuç yerine bazı gözlemler	43
MARX'IN 18 BRUMAIRE'İ AYNASINDA:	
LOUIS BONAPARTE VE DARBESİ	47
Devrimi yorumlamak... ..	51
18 Brumaire'in içeriği: genel özellikler	53
Karşı-devrimin aşamaları... ..	56
Fransa'da sınıf kompozisyonu	59
Toprak çıkarları, finans hegemonyası ve partiler	62
Sınıflardan bağımsızlaşan devlet	64
İdeolojik planda sınıf kavgası	65
Dört yılda üç dönem	68
İkinci Cumhuriyet'in ilanı	69
İktidar ikileşmesi	71

Yeni meclis toplanıyor...	74
Dış politika, savaş ve sınıf kavgası	76
İçki vergisi ve eğitim reformu	78
Seçimler ve burjuvazinin “darbe”si: yeni seçim kanunu	79
Darbeci bir cumhurbaşkanı	81
10 Aralık Derneği ve köylüler	82
Devrim dersleri	85
 PARİS KOMÜNÜ VE MARX	 89
 DOĞU SORUNU, PAYLAŞIM SAVAŞI VE 1917 DEVRİMİ	 109
 DİZİN	 139

ÖNSÖZ

Bu kitabımda 19. yüzyıldan 20. yüzyıla taştan devrimler çağının dönüm noktaları ile ilgili dört yazımı bir araya getiriyorum. Bu yazılardan ilk ikisinin konusunu, 1789 Devrimi'nin dar burjuva kalıplarını kırma ve insan haklarını toplumun en alt sınıflarına yayma hedefine yönelik 1848 Devrimi ve buna karşı Louis Bonaparte'ın darbesi teşkil ediyor. 22 Şubat 1848'de, Paris'te işçi ve öğrenci ayaklanması şeklinde başlayan bu devrim, kısa sürede bütün Avrupa'ya yayılmış ve pek çok monarkın tahtını sallamıştı. İlk kıvılcımın ateşlendiği Fransa'da da Kral Louis-Philippe ülkeden kaçtı ve ikinci kez cumhuriyet ilan edildi. Ne var ki devrim uzun ömürlü olmadı; Şubat ayının şanlı devrim günlerini, Haziran ayının kanlı karşı-devrim günleri izledi ve sonunda da Louis Bonaparte, hanedan kavgası içindeki burjuvaziyi de etkisiz kılarak, bir darbeye imparatorluğunu ilan etti. Birçok yönüyle bugün için de öğretici olan bu olayları

Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto'su* ve Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* çalışması ışığında aydınlatmaya çalışıyorum.

* *

Louis Bonaparte'in yirmi yıllık despotizmi 1870'de Sedan hezimetıyla son bulmuş ve Fransa, Alman ordu-sunun işgaline uğramıştı. Parisliler bu onursuz boyun eğmeye "hayır" dediler; Komün idaresi kurarak bağımsızlıklarını ilan ettiler ve güçler arasındaki oransızlığa rağmen savaşı göze aldılar. O sırada işçi partileri Londra'da I. Enternasyonal'i kurmuştu ve olayları yakından izliyordu. Paris Komünü'nün destanını yazmak da, onlar adına yine Marx'a düştü. O konudaki yazımda olayları Marx'ın analizi ve Lissagaray gibi dönemin tanığı olmuş bir devrimcinin anıları ışığında anlattım.

* *

Devrimler çağının son ve en önemli halkası olarak da, ana hatları içinde, 1917 Sovyet Devrimi'ni ele aldım. Bu yıl 100. yıldönümünü andığımız bu büyük devrim, milyonlarca insanın öldüğü korkunç bir savaşın sonlarında tüm insanlığa büyük umutlar saçmıştı. Oysa uluslararası kapitalizm, daha ilk günden itibaren onu kuşattı; emekçi yönetimine karşı faşist barajlar kurdu; yeni ve daha korkunç savaşlar çıkardı ve sonunda da sistemi "demir perde" kısılacı altında nefessiz kılarak bir

çeşit ölüme mahkûm etti. Ne var ki özgürlük çılgınlıkları ile Berlin Duvarı'nın yıkılmasından çeyrek yüzyıl sonra, bugün, “özgür dünya”nın hâline bakınca, 1917'nin vadedtiği hak ve özgürlüklerden ne kadar uzak olduğumuzu kolayca görüyoruz.

Kuşkusuz 72 yıllık uygulamasında Sovyet sistemi de bu hak ve özgürlükleri gerçekleştiremedi. Üstelik sınırlarında faşist rejimler kurulurken, o da bu ideallerden giderek uzaklaştı. Fakat Rusya'da kitleler başlangıçta bu idealler uğruna seferber olmuş, varını yoğunu ortaya koymuş, Lenin bu uğurda savaşa yol açan paylaşım anlaşmalarını “eşkiyalık anlaşmaları” diyerek dünyaya duyurmuştu. Ekim Devrimi'nin sermaye çevrelerinde daha ilk günden düşman ilan edilmesinin asıl nedeni de buydu.

Oysa bugünlerde dünya, hâlâ, Sovyet enkazının yarattığı sorunlarla pençeleşiyor. Sermaye yoğunlaşmasının küresel boyutlar kazandığı, sınıf hegemonyasının mutlaklaştığı, rezerv emekçi ordularının sınıf kavgasını gizlediği, bütün bunların yarattığı huzursuzluğu bastırmak için de en güçlü metropollerde faşizmin çirkin yüzünü yeniden göstermeye başladığı bir dünyada yaşıyoruz. Bir yandan “sınır tanımayan” sermaye, “ulus-devlet” olgusuyla alay ederken, öte yandan da etnik ve kültürel özellikler taşıyan her topluluk kendi “ulus-devlet”ini kurma yarışına girdi. Oysa tüm bu sorunlar yüz, yüz

elli yıl önce bugün olduğundan çok daha düzeyli şekilde tartışılmıştı ve insanlar davaları uğruna çok daha büyük bir feragatle seferber olmuşlardı. Verdikleri dersler, halkların eşitsiz gelişmeleri bağlamında, “kalkınmakta olan” halkların bugünlerine daha çok ışık tutuyor. Ben de bu kitapta topladığım makalelerimde bu dersleri bazı başlıklar altında hatırlatmak istedim.

KOMÜNİST MANİFESTO:
DÜN, BUGÜN, YARIN

170 yıl önce Marx ve Engels, kısa bir süre sonra Paris'te patlak verecek olan devrimin mayalandığı günlerde, tarihî bir belge kaleme aldılar. İlk kez 1848 Şubat ayında, Londra'da yayımlanan bu küçük eser, tarihte en çok okunmuş, en çok tartışılmış eserlerden biri oldu.

Bu yoğun ilginin nedeni neydi?

Manifesto, 1789'da Fransa'da Bastille'in zaptıyla başlayan "devrimler çağı"na kılavuzluk edecek ilke ve analizler içeriyordu. Genç bilginler bu eserlerinde tarihe toplum bilimci, toplum bilimlerine de tarihçi yöntemiyle yaklaşmış, tarihî ilerlemenin motoru olarak da "sınıf kavgası"nın altını çizmişlerdi. Bu tespit aslında iki olağanüstü beynin daha önceki hummalı okuma ve sorgulamalarının âdeta doğal bir sonucu idi. Oysa sadece kuramsal ilkeleri ortaya koymak yetmiyordu. Toplumsal yaşamda analiz ve eleştiriler salt "doğru" oldukları için kabul görmüyor, "eleştiri silahı, silahların eleştirisinin yerini" tutmuyordu.¹ Maddi güç, ancak maddi güç ile yıkılabilirdi ve bu çıkmazdan kurtuluşun çaresi de ku-

1 K. Marx, *Critique de la philosophie du droit de Hegel*, Paris: Aubier, 1971, s. 79.

ramın “kitlelere nüfuz ederek maddi bir güç hâline” gelmesi idi.

Bu koşullar ilk kez 1830’larda Fransa’da oluşmaya başladı ve göçmen işçiler sayesinde Almanya’ya da yayıldı. İşte *Manifesto*, bu koşullarda doğan gizli Komünist Partisi’nin isteği üzerine kaleme alınmıştı. Engels, yıllar sonra hareketin liderlerinin mahkûm edildiği Köln Davası’nı anarken, bu tarihî belge hakkında şunları yazdı:

Komünist Partisi’nin *Manifesto*’da bayrağına yazdığı kuramsal ilkeler, bugün Avrupa ve Amerika’nın bütün proletarya hareketinin en güçlü enternasyonal bağıını oluşturuyor.²

Kaleme alınışından 66 yıl sonra, “emperyalizmin en zayıf halkası”nda, yani Çarlık Rusyası’nda, devrimin ayak sesleri duyulurken de, Lenin, *Manifesto*’nun temel özelliklerini şöyle betimliyordu:

Bu eser, yeni dünya görüşünü, yani toplumsal hayata yayılmış tutarlı materyalizmin şu özelliklerini dikkate değer bir açıklık ve canlılıkla anlatıyor: Evrimin en geniş ve en derin bilimi olan diyalektik, sınıf kavgası kuramı ve dünya tarihinde yeni bir toplum, komünist toplum yaratıcısı proletaryaya düşen devrimci görev!³

2 F. Engels, “Quelques mots sur l’histoire de la Ligue des Communistes”, Marx-Engels, *Œuvres choisies*, Moskova: Editions des Progrès, 1974, cilt 3, s. 179 (İlk kez 1885 yılı Kasım ayında *Der Sozialdemokrat* dergisinin 12, 19 ve 26 no’lu sayılarında yayımlanmıştır).

3 Lenin, *Œuvres choisies*, Moskova: Editions de Progrès, 1971, cilt 1, s. 24 (Lenin’in 1913 yılında *Granat Sözlüğü* için kaleme aldığı makaleden alıntı).

Aslında insanların zulüm ve sömürüye direnişi ve sosyalizm kavgaları tarihte *Manifesto* ile başlamadı. Bu kavgaların, antik çağlarda Platon'un "komünist anayasa"sına, modern çağların eşiğinde de Thomas More'un *Ütopya*'sına kadar uzanan bir geçmişi vardır. İlkel kapitalist birikimin vahşi yöntemlerine de bazı düşünürler "ütopyacılık tasarımları" üreterek yanıt vermeye çalışmışlardı. Ne var ki tüm bu proto-sosyalizm şekilleri, P. Sweezy'nin deyişiyle, "şekilsiz ve olgunlaşmamış" bir sosyalizmdi: "Bir dizi parlak sezgiler ve algılar, düşsel tasarımlar, tutkulu inanç ve umutlar bütünüydü."⁴ İşte Marx ve Engels 1840'larda, emsalsiz bir dostluk, işbirliği ve feragat içinde "ütopya"cı özelemleri "bilimsel" temellere oturtuyor, üstelik bunu eylemle kuramı birleştiren bir anlayış içinde yapıyorlardı. Sosyalizm tarihi asıl şimdi başlamıştı.

Manifesto'nun kaleme alınışından 170 yıl sonra, bugün nasıl bir dünyada yaşıyoruz? 1848'de dünyanın tüm ezilenlerine yapılan çağrı, günümüzde ne anlam taşıyor? *Manifesto* canlılığını ve güncelliğini bugün de koruyor mu?

Kuşkusuz bugün sosyoekonomik planda 1840'lardan çok farklı koşullarda yaşıyoruz ve 2000'lerin kapitalist dünyası o dönemin kapitalizmine benzemiyor. Bilim

4 Paul Sweezy, "Manifesto'nun Tarihsel Önemi". Yazarın, *Manifesto*'nun 100. yıldönümü vesilesiyle kaleme aldığı yazı için bkz. *Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar*, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, 5. basım, çev. Olcay Göçmen, s. 118.

ve teknolojideki gelişmeler insanın insanla ve insanın doğayla ilişkilerini köklü bir şekilde değiştirdi; doğayı da, zamanı da günümüzde artık farklı bir şekilde algı-
lıyoruz. Yine de kapitalizmin temel kanunları değişme-
di. Üstelik çağdaş emperyalizm, “kanun”larını yüz yıl
öncesinden çok daha mutlak bir şekilde uygulama ola-
naklarına kavuştu. 19. yüzyılın ortalarında bütün dün-
ya nüfusunun sağladığı geliri, günümüzde bir avuç ser-
mayedar kazanıyor ve bu durumdan artık liberal yayın
organları bile yakınmaya başladı. Varsılların yoksullara
karşı yürüttüğü sınıf kavgasını, kendilerine özgü yön-
tem ve argümanlarla da olsa, artık onlar da kınıyorlar.⁵

Oysa *Manifesto*, 19. yüzyılın ortalarında hegemon-
ya kurmaya başlayan sömürü mekanizmalarını daha o
tarihlerde sergilemişti. Toplum bilimlerinde bir devrim
niteliği taşıyan tarihî maddeci kuram, *Manifesto*’da ete

5 Bu konuda, uluslararası kapitalizmin hâlâ amiral gemisi olan ABD’nin liberal yayın organlarından bile bazı örnekler verebiliriz: 2010 yılında *Washington Post*’ta (11 Ekim 2010), E.J. Dionne jr, “Yeni Sınıf Kavgasının Gölgede Kalan Oyuncuları” başlıklı yazısında “2010 seçimi, zengin ve güçlülerin başlattığı bir sınıf kavgasına dönüştü; *Wall Street* iyi çalışıyor, zengin daha zengin oluyor” diye yazıyor, bir buçuk ay kadar sonra da B. Herbert, *New York Times* sütunlarında (26 Kasım 2010), “Sınıf Kav-
gasını Kazanmak” başlıklı yazısında, “iktisadi durgunluk, korporasyon titanları ve Amerika’nın aristokrasisini teşkil eden *Wall Street* şefleri için değil, fakir halk içindir” diyordu. İki yıl sonra Paul Krugman da, bu kez başkanlık seçiminde, “2012’nin Sınıf Kavgası” başlıklı yazısında, sınıf kavgasında, Obama’nın Romney’e karşı orta sınıfın ve fakir halkın tem-
silcisi hâline geldiğini yazıyordu (*New York Times*, 29 Kasım 2012). Son başkanlık seçiminde ise, “Sınıf Kavgası GOP’a da (Cumhuriyetçi Parti) girdi” başlıklı yazısında, E.J. Dionne jr, “milyarder Trump’ın dramatik bir şekilde GOP’ta emekçi sınıfın kahramanı hâline geldiğini” vurgulu-
yordu (*New York Times*, 6 Aralık, 2016).

kemiğe bürünüyor ve bu küçük eser, yazıldığı dönemin gerçek niteliğini bütün çıplaklığıyla gözler önüne seriyordu. Bununla da kalmıyor, daha o tarihlerde kapitalist üretim biçiminin “küresel” potansiyelini tüm boyutlarıyla ortaya koyuyordu. Bu nedenlerle, bugün *Manifesto*’yu yeniden okurken, onun öğretisine sadık kalarak, önce kendisini yaratan sosyo-kültürel koşullar ile bu koşulları değiştirmeye yönelik kuram arasındaki bağlar üzerinde durmak zorundayız. Bilimle etiği, toplumsal analizle siyasal sorumluluğu birleştiren bu bağları çözümlemek, günümüzü anlamanın da “olmazsa olmaz” yöntemini teşkil ediyor. Ve böylece bugün bu anlayışla *Manifesto*’ya eğilirken, anlatıya aşağıdaki başlıklar altında formüle edilen sorulara yanıt arayarak başlamak yerinde görünüyor.

1) 1847 sonlarında Marx ve Engels *Manifesto*’yu kaleme alırken, kapitalizm Batı Avrupa’da hangi aşamadaydı ve somut olarak nasıl bir durum sergiliyordu? *Manifesto*’nun hitap ettiği ve devrime davet ettiği “proletarya”nın yaşam koşulları nelerdi?

2) Engels’in 1845’te bir başyapıtla somut olarak gözler önüne serdiği bu hazin koşulları değiştirmek üzere, eylemle söylemi birleştiren tarihî maddeci kuram o sırada olgunlaşmış mıydı? Marx ve Engels bu konuda ne gibi açıklamalarda bulunmuşlardır?

3) *Manifesto* nasıl yazıldı? Yankıları nasıl oldu ve sonunda sayısız dile çevrilerek nasıl dünya literatürünün en önemli belgelerinden biri hâline geldi?

4) *Manifesto*'nun içeriği neydi? O dönemin sosyal hareketlerini ve sosyalizm anlayışlarını nasıl anlatıyordu? Ortaya koyduğu tarih anlayışı toplumsal diyalektik değişim ilkesine dayandığına göre, bugün hangi yönleriyle aşılmış bir belge niteliği taşıyor? Bunun yanı sıra, bugün hâlâ canlı ve güncel olan tarafları nelerdir?

1840'ların Avrupası'nda kapitalist gelişme

1840'larda, Batı Avrupa'da kapitalist üretim biçimi, henüz toplumdaki feodal kalıntıları tasfiye ederek tam bir hegemonya kuramamıştı. Napolyon Savaşları'nın bitişi ve 1815'te Viyana Antlaşması ile kurulan Restorasyon düzeni, sağladığı istikrarla kuşkusuz üretim güçlerinin hızla gelişmesine elverişli bir zemin hazırlamıştı. Batı Avrupa'da imalat sanayisinden büyük fabrika sanayisine geçiş sancıları yaşanıyor, aynı evrim tarımda da yoğun bir "mülksüzleşme süreci" ile "yurtsuz ocaksız" bir kitle (proletarya) yaratıyordu. Köy komünlerinin çözülmeye başladığı bir dönemdi ve topraklarını kaybeden köylüler, sık sık ülkelerinin sınırlarını da aşarak sanayi şehirlerinin acımasız gerçeklerinde yeni bir hayat kurmaya çalışıyorlardı.

19. yüzyılın ortalarında, Avrupa'da toplumsal ilerlemede ön planda yer alan üç halk vardı. Bunlardan İngiltere, iktisadi dönüşümde başı çeken ülkeydi ve giderek kendisini "dünyanın atölyesi" hâline getirecek evrimde öncü konumdaydı. Buna karşılık Fransa da;

Bastille'in zaptı (1789), "Eşitlerin Manifestosu" (Babeuf, 1796) ve "Üç Şanlı Gün" (1830 Devrimi) gibi simgesel tarihlerle belleklere çakılan devrim geleneğinin merkeziydi ve siyaseti temsil ediyordu. Almanya ise, bu üç ülke arasında iktisadi planda en geri durumda olmasına rağmen, bilim ve teoride en büyük sıçramayı başarmıştı. Dinde reform ile ilahiyatın giderek özgür felsefeye dönüşmesi, II. Frederik'in eğitim reformu, Kant'la başlayıp Hegel'le zirvesine ulaşan eleştirel felsefe ("Alman idealizmi") ve 1809'da Berlin'de ilk modern üniversitenin kurulmuş olması bu üstünlüğün aşamalarını temsil ediyordu. Tarihi maddeci kuram, İngiltere ve Fransa'dan katkılarla, bu zengin kültürel miras üzerine kuruldu.

Almanya'nın kapitalist gelişmede geri kalmış olması tarımsal nüfusunun şehirlere, daha çok da hızla sanayileşen yabancı ülkelerdeki şehirlere göç etmelerine yol açmıştı. 1840'larda Paris'te 80 bin kadar Alman işçi vardı. Bunların büyük kısmı modern anlamıyla "proleter" olmaktan çok, zanaatkârdılar ve kunduracılık, terzilik, matbaacılık, saatçilik gibi alanlarda kendi emek ve üretimleri ile hayatlarını kazanıyorlardı. Özellikle Paris'te "kunduracılık" deyince Almanlar akla geliyordu; bu onların işiydi.⁶ Londra ise daha çok İrlanda'dan göç alıyordu; bu emperyal başkentte o tarihlerde 140 bin kadar İrlandalı yaşıyordu.

6 Boris Nicolaïevski ve Otto Maenschen Helfen, *La vie de Karl Marx*, Paris: La Table Ronde, 1997, s. 94 ve devamı.

Büyük metropollerde çok uluslu emekçi yığınlarının oluşması birbirine ters iki eğilime yol açıyordu. Bir yandan farklı kültürleri birbirine yaklaştırıyor, “işçi enternasyonalizmi”ne zemin hazırlıyor, fakat öte yandan da –uluslaşma sürecinin yaşandığı bir çağda– halkları birbirinden ayırıştıran milliyetçi akımların doğmasına neden oluyordu. Bu bağlamda, örneğin, Paris’e gelen Norveçli bir işçinin yaşantısı bu tersliğin yarattığı tuhaflıkları ortaya koymuştu. Paris’te Alman terziler arasında çalışan bu Norveçli terzi bu ortamda Almanca öğrenmiş, fakat sonunda Fransızca öğrenemeden ülkesine dönmüştü. “Cemaat” yapılarından “ulus” yapılarına evrilen gelişme daha uzun yıllar alacak, I. Enternasyonal’de bile emekçiler daha çok kendi dillerini konuşan kuramcılar izleyeceklerdir.

Tarihî maddeci kuram

Tarihî maddeci kuramın ne zaman ve hangi koşullarda olgunlaştığı düşünce tarihçileri arasında tartışma konusu olmuştur. Engels, 1885 yılında kaleme aldığı makalesinde fikrî gelişmelerini anlatırken bu konuda şunları söyler:

1844 yazında Paris’e Marx’ı görmeye gittiğimde tüm teorik sorunlar üzerinde tam bir anlaşma içinde olduğumuzu gördük ve işbirliğimiz bu tarihte başladı. 1845 ilkbaharında Brüksel’de tekrar buluştuğumuz zaman, Marx, anlaştığımız ilkeler üzerine tarihî materyalist kuramını inşa etmişti bile! Ve beraberce bu

yeni anlayışı ayrıntılı bir şekilde, her yönde geliştirmeye koyulduk.⁷

Aslında bu hiç de kolay olmamıştı. *Manifesto*'nun daha ilk cümlesinde söylendiği gibi, “komünizm heyulası”nın Avrupa’yı taciz ettiği bir ortamda her şey –saray, yargı, basın, üniversite– kendilerine karşı idi. 1840 yılında Prusya’da, en gerici sınıfları temsil eden IV. Wilhelm tahta çıkmış, Marx üniversitede kariyer yapma hayallerinden vazgeçmek zorunda kalmıştı. Muhafazakâr bir aileden gelen Engels ise zaten üniversiteye gönderilmemiş, babası tarafından önce Bremen’e, oradan da Manchester’a, hisse sahibi oldukları bir tekstil fabrikasında çalışmaya yollanmıştı. Yine de iki genç deha bu engelleri fırsata çevirmesini bildiler. Marx, Yena Üniversitesi’nde savunduğu doktora tezinde, Hegel idealizmine karşı diyalektiğin Antik Yunan’da filizlenen maddeci kökenlerini sorguluyor, Engels ise Manchester’da, o yıllarda hızla gelişen kapitalizmin kuramcılarını eleştiriyordu.⁸

Marx ve Engels, ilk kez 1842 Kasım’ında karşılaşmışlardı fakat asıl dostlukları 1844 Ağustos’unda Paris’te bir kahvede buluştukları gün başladı. Bu dostluğun

7 F. Engels, “Quelques mots sur l’histoire de la Ligue des Communistes”, Marx-Engels, *Œuvres choisies*, Moskova: 1974, cilt 3, s. 185. Engels bu açıklamaya, büyük bir tevazu ile, “tarih ilmini altüst eden bu buluşun esas itibarıyla Marx’ın eseri olduğunu” ve “bunda kendi katkısının çok küçük olduğunu” da ekliyordu (s. 185).

8 Tarihi maddeciliğin doğuş koşullarını *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi* başlıklı kitabımda (Yordam Kitap, 2014, s. 169-216) daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştım.

ilk ürünü, o yıl çıkardıkları ve tek sayı olarak kalan *Alman-Fransız Yıllığı* [*Deutsch-Französische Jahrbücher*] oldu. Oysa Marx, Alman kuramcılığı ile Fransız devrimci geleneğini buluşturmak amacıyla yayımladığı bu dergiye büyük umutlar bağlamıştı. Cepheyi geniş tutmuş, Feuerbach ve Proudhon gibi çok eleştirdiği düşünürleri bile özel mektuplarla dergiye davet etmişti. Hatta Lamartine gibi –ileride devrime ihanet edecek olan– bir edebiyatçıdan bile yazı istemişti. Ne var ki ne Fransızlardan ne de Almanlardan beklenen destek geldi ve yıllık, esas itibarıyla, Marx ve Engels’in incelemeleriyle yayımlandı. Yine de ortaya tarihî maddeciliğin oluşumunun temel taşları sayılabilecek analizler içeren bir eser çıkmıştı. Marx da Engels de dergiye ikişer makaleyle katkıda bulunmuşlardı. Marx, hukuk felsefesini eleştiren makalesiyle Hegel ile bağlarını koparıyor, “Yahudi Sorunu” başlıklı yazısı ile de “insan hakları” ve laiklik sorununu sivil toplum temelinde değerlendiriyordu. Engels ise, “Ekonomi Politiğin Eleştirisi Hakkında Taslak” gibi mütevazı bir başlık altında –ve Marx’ın da dikkatini ekonomi alanına çeken– yazısıyla dergiye son derece önemli bir katkıda bulunmuştu.

Gerçekten de Engels, Manchester’da, iktisat alanında kuramsal ve işçi sınıfının yaşamsal koşullarıyla da ampirik çalışmalarıyla, tarihî maddeci kuramı Marx’tan farklı bir yolla keşfetmişti. O sırada iktisat alanında Marx’la fikir alışverişinde alıcı olmaktan çok verici durumdaydı. Nitekim çağdaşları olan F. Mehring, daha

sonraları “Gerçek şudur ki,” diyecektir, “son tahlilde, belirleyici kavganın verileceği alanda, başlangıçta veren Engels, alan da Marx idi.”⁹ Gerçekten de Paris’te o ana kadar daha çok felsefe ve tarih üzerinde çalışmış olan Marx, bu makalenin etkisiyle iktisat okumalarını yoğunlaştırmış ve klasik iktisatçılardan alıntılar için kullandığı defterin başına da Engels’in “dâhiyane taslak” [*genialen Skizze*] olarak nitelediği makalesinden aldığı notları yerleştirmişti.¹⁰

Tarihî maddecilik belki de en özgün ifadesini, iki düşünürün “eski dünya görüşleri ile hesaplaşmak” ve genç Hegelcilerden kopuşlarını ortaya koymak üzere birlikte kaleme aldıkları *Alman İdeolojisi*’nde bulmuştu. Ne var ki genç düşünürler bu eseri basacak bir yayınevi dahi bulamadılar. Eser ilk kez 1932’de *Marx-Engels-Lenin Enstitüsü* tarafından Moskova’da yayımlandığı zaman, her iki düşünür de çoktan bu dünyadan göçmüşlerdi.

Marx, yıllar sonra, tarihî materyalist kuramın en özlü ifadesini teşkil eden ünlü bir önsözünde o günleri anmış ve şunları yazmıştır:

O dönemde çeşitli sorunlar hakkında okuyuculara sunduğumuz çalışmalar arasında, sadece, Engels’le birlikte

9 Franz Mehring, *Karl Marx*, Sussex, 1981, s. 95. Lenin de 1913’te kaleme aldığı Engels’le ilgili biyografik notunda şunu yazmıştır: “Marx’ı, bir devrim gerçekleştireceği bir bilim olan ekonomi politik ile uğraşmaya yönelten kuşkusuz Engels ile ilişkisi olmuştur.” Lenin, *Œuvres choisies*, Moskova, 1971, cilt 1, s. 54.

10 Marx’ın 1844 *El Yazmaları*’na E. Bottigelli’nin yazdığı girişten; Paris: Editions Sociales, 1972, s. xxi.

kaleme aldığımız *Komünist Partisi Manifestosu* ile benim yazdığım *Serbest Ticaret Hakkında Konuşma*’nın adlarını anacağım. Dünyaya bakış tarzımızın temel noktaları, polemik şekilde olsa da, ilk kez bilimsel olarak 1847’de, Proudhon’a karşı kaleme aldığım *Felsefenin Sefaleti*’nde tasarlandı.¹¹

Yine de *Manifesto*, apayrı özellikler taşıyordu: İşçi hareketi içinde doğmuş, gizli Komünist Partisi’nin isteği üzerine kaleme alınmış ve emekçi sınıfın kurtuluşuna ışık tutma amacına yönelmişti.

***Manifesto* hangi koşullarda yazıldı?**

Paris, 1830’larda Babeuf’ün “eşitlik” fikirlerinden esinlenen gizli komünist hareketlerin merkeziydi. Alman işçiler de, 1834 yılında, bunlardan etkilenerek gizli bir örgüt kurmuştu.¹² İki yıl sonra ise en radikal üyeler bu örgütten ayrılıyor ve “Hakseverler Birliği” adı altında yeni bir örgüt kuruyorlardı. Oysa Auguste Blanqui ve Armand Barbès’in komplocu fikirlerine dayanan bu örgüt uzun ömürlü olmadı. 1840 yılında bir baskınla kapatıldı ve liderleri tutuklandı.

Fransa’da Louis-Philippe yönetimi bu ateşli devrimcileri epeyce bir süre hapse tuttu ve sonra da yurtdışına sürdü. Bunlardan bazıları Londra’nın yolunu tut-

11 K. Marx, *Contribution à la critique de l’économie politique*, Paris: Editions Sociales, 1972, s. 5-6.

12 Bu ve izleyen satırlarda Engels’in daha önce gönderme yaptığımız 1885 tarihli anılarına dayanıyoruz.

tular. O tarihlerde Engels de Londra'daydı ve bazılarıyla tanışma fırsatı buldu. Bunlardan Paris'te matbaa işçiliği yapmış olan Karl Schapper, daha ormancılık öğrencisiyken bir ayaklanmaya katılmış ve ülkesinden kaçmıştı. Engels'in ifadesiyle, "Dev cüsseli, enerjik, kararlı ve burjuva yaşam ve varlığını her an sarsmaya hazır biri olan Karl Schapper, 1830 ile 1840 arasında oynadığı rolle bir profesyonel devrimci tipi olmuştu."¹³ Kunduracı Heinrich Bauer ise ufak tefek, fakat canlı, esprili ve kararlı bir devrimciydi. Bir de saatçi Joseph Moll vardı. Orta boylu olmasına rağmen en güçlüleri ve en zekileri oydu. Verilen görevleri çözüm şekline bakılırsa "doğuştan diplomattı" ve teorik sorunlara da diğer ikisinden daha iyi nüfuz ediyordu. "Her üçünü de 1843'te Londra'da tanıdım," diyor Engels, "bunlar, gördüğüm ilk proleter devrimcilerdi. Düşüncelerimiz arasında büyük farklar olsa da –onların basit eşitlikçi komünizmine, aynı derecede basit bir felsefi gururla karşılık veriyordum– olgunlaşmakta olduğum bir sırada bu üç adamın üzerimde bıraktığı çarpıcı izlenimi asla unutamam" (s. 181).

1840'ta Hakseverler Birliği büyük bir darbe almış fakat yıkılmamıştı. Kovulan, kaçan ve başka ülkelere sığınan üyeler birbirlerinden kopmamışlardı ve sığındıkları ülkede örgütlenmeye çalışıyorlardı. Artık gizli örgüt söz konusu değildi. Yerleştikleri ülke yasaları imkân veri-

¹³ Engels, "Quelques mots...", s. 180. İzleyen satırlarda Engels'in anılarına yapılan göndermeler metin içinde, sayfa numarası olarak veriyoruz.

yorsa legal işçi dernekleri örgütlüyorlar, bunun mümkün olmadığı hâllerde de kültür ve spor dernekleri kuruyorlardı. Bunların en aktif üyeleri de genellikle merkez ile temasta olan komünist üyelerdi. Gerek sanayileşme- de ulaştığı nokta, gerekse yasalarının daha demokratik oluşu sayesinde Londra bu alanda hareketin giderek enternasyonalleştiği bir merkez hâline geliyordu. Schapper 1843 yılında, orada tanıştığı Engels'e de örgüte üye olmasını önermiş, fakat Engels kabul etmemişti.

Komünist hareketin çeşitli ülkelere dağılmış olması, aralarında iletişim sürüyor olsa da, teorik ihtilafların ve çeşitli fraksiyonların ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bunlar arasında, Wilhelm Weitling gibi, başlangıçta Marx'ın çok takdirini kazandığı hâlde sonradan dine dönen ve sosyalizmin temellerini ilk Hristiyanlıkta arayan militanlar da çıkmıştı.¹⁴ Bu arayış içinde kendini de peygamber sanmaya başlayan ve peşinden birçok devrimciyi de sürükleyen Weitling, sonunda Amerika'ya göçtü ve orada kayboldu.¹⁵

1847 baharında eski devrimci dostları Joseph Moll, Marx ve Engels'i Brüksel'de ziyarete geldi ve kendilerini

14 W. Weitling'in devrimci hareket içindeki yeri ve Marx'la ilişkileri konusunda Dirk J. Struit'in, Muzaffer Erdost'un *Komünist Manifesto* çevirisine yazdığı girişte daha ayrıntılı bilgiler bulunmaktadır. *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, Ankara: Sol Yayınları, 2016, s. 32-33.

15 İlginçtir ki bunları anlatan Engels'in kendisi de, on yıl kadar sonra, ilk komünistlerin bazı devrimci özelliklerine –kuşkusuz kendi yöntemiyle– eğiliyor ve yine Weitling'i anıyordu. Düşünüre göre, Weitling Amerika'da kayıplara karışsa bile etkileri Avrupa'da sürmüş, I. Enternasyonal'de dahi izleyicileri yer almıştı. F. Engels, *Sur la religion*, Paris: Editions Sociales, 1969, s. 314-315.

Hakseverler Birliği'ne girmeye davet etti. Moll'ün çantasında bu kez somut öneriler vardı. Alman devrimciler artık Marx ve Engels'in eleştirilerine katılıyor ve bu çizgide bir programı kabule hazır olduklarını söylüyorlardı. Darbeci, komplocu tezlerden vazgeçmişlerdi; örgüt yapılarını da -yine Marx ve Engels'in önerileri yönünde- değiştirmeyi kabul ediyorlardı. Eğer Hakseverler Birliği'ne katılırlarsa, ayrı bir kongrede hazırlayacakları "Manifesto" da partinin programı hâline gelebilirdi. Bunlar, gerçekten "hayır" denmesi zor önerilerdi ve o günleri anarken Engels, "Bu önerileri reddedebilir miydik? Kuşkusuz hayır! Böylece partiye girdik" diyor (s. 188). İzleyen aylarda da Marx ve Engels, Brüksel'de, Alman İşçi Derneği adlı bir dernek kurarak fikirlerini yaymaya başlamışlardı. Ele geçirdikleri bir gazete [*Deutsche Brüsseler Zeitung*] bu konuda çok etkili bir araç olmuştu.¹⁶

Hakseverler Birliği Kongresi tam da bu sıralarda Londra'da toplandı. Marx'ın bulunamadığı, fakat Engels'in katıldığı kongre ilk iş olarak örgütlenme soru-

16 Ayda iki kez çıkan bu gazete Prusya ve Avusturya hükümetlerine muhbirlik yapan A. von Bornstedt adlı birine ait bir yayın organıydı. Marx'ın kontrolüne geçtikten sonra Prusya karşıtı bir tavır benimsedi. Marx, tüm söylentilere rağmen Bornstedt'in ajan olduğuna inanmamıştı; çünkü o sırada devrimciler arasında şüphencilik yaygındı ve herkes birbirinden kuşkulanıyordu. Oysa yıllar sonra arşivler açılınca Bornstedt'in gerçekten de muhbir olduğu anlaşıldı. Ne var ki Marx'la işbirliği yaptığı dönemle ilgili hiçbir "rapor" bulunamadı; anlaşılan bu yıllarda Bornstedt muhbirlikten vazgeçmişti. Gazete ve Marx'ın katkısı için bkz. B. Nicolaïevski, *age.* s. 150-151. David McLelland, *Karl Marx; His Life and Thought*, Bristol: Macmillan, 1973, s. 173.

nunu ele aldı ve bu arada “Hakseverler Birliği”nin adı da değiştirildi. Partinin adı artık “Komünist Partisi” oluyordu; *Manifesto*’da örnekleriyle anlatıldığı gibi, “sosyalist” adı altında çok farklı görüş ve kuruluşların etkin olduğu bir dönemde artık bu ad uygun değildi.¹⁷ Böylece genel kurulu, merkez komitesi, şube ve hücreleriyle modern bir yapılanma tasarlayan bir tüzük kabul edildi ve tartışma için şubelere gönderildi. Nihai tartışma ve kabul ise ikinci bir kongrede yapılacaktı.

Tüzüğün ilk maddesinde “Parti’nin amacı; burjuvazinin yıkılması, proleterya yönetimi, sınıf çelişkilerine dayanan eski burjuva toplumunun tasfiyesi ve toplumsal sınıfların ve özel mülkiyetin olmadığı yeni bir toplumun kurulmasıdır” deniliyordu. Eski statüdeki “tüm insanlar kardeştir” sloganı da, “bu dünyada benim kardeş olmak istemediğim dünya kadar insan var” diyen Marx’ın eleştirisine uyularak değiştirilmiş ve “Tüm ülkelerin proleterleri, birleşin!” şeklini almıştı. Seçimle gelen ve azledilebilen yöneticileriyle örgüt, Engels’in dediği gibi “tam bir demokratik yapı arz ediyordu” ve bu da “partiyi, en azından olağan barış zamanlarında bir propaganda aracı şekline dönüştürüyordu” (s. 188-189).

Örgüt ve slogan sorunu çözülmüş, sıra program niteliğindeki *Manifesto*’ya gelmişti. Bu görev de 1847

17 Engels, *Manifesto*’nun 1888’deki İngilizce çevirisine yazdığı önsözde “Sosyalizm, 1847’de bir orta sınıf hareketi, komünizm bir işçi sınıfı hareketiydi. Sosyalizm, hiç değilse kıta Avrupası’nda ‘itibarlı’ sayılıyordu; komünizm bunun tam karşıtıydı” diye yazacaktır (*Manifesto*, İstanbul: Yordam Kitap, s. 62).

yılı Aralık ayı başında –bu kez Marx’ın da katılımı ile– toplanan ikinci kongrede Marx’a verildi. Parti yönetimi, daha önceki program taslaklarını ve işçi hareketi ile ilgili elinde bulunan tüm belgeleri kendisine teslim etmiş ve Şubat başına kadar da mühlet vermişti. Schapper, Bauer ve Moll’ün Merkez Komitesi adına Marx’a sundukları öneriye göre, *Manifesto* 1 Şubat 1848’e kadar teslim edilmezse kendisine karşı önlem alınacak ve verilmiş olan belgeler de geri istenecekti.¹⁸ Marx süre dolmadan birkaç hafta önce *Manifesto*’yu yazdı ve basılmak üzere Londra’ya yolladı. Böylece, Şubat ayında, 1847 ekonomik krizinin yarattığı koşullarda devrim patladığı zaman, *Manifesto* da hazırды. Yazar adı olmadan bin adet basıldı ve bunlar militanlara dağıtılmak üzere öncelikle Londra ve Paris örgütlerine yollandı.

Manifesto’nun ilk basımı büyük bir yankı uyandırmamış, Engels’in ifadesiyle, “ancak bilimsel sosyalizmin henüz az sayıda olan öncüleri arasında heyecanla karşılanmıştı.”¹⁹ Yine de 1848 Haziran’ına kadar diğer ülkelere de yollanmak üzere birkaç kez daha basıldı ve ayrıca Londra’da Almanca çıkan işçi gazetesinde de [*Die deutsche Londoner Zeitung*] tefrika edildi. Asıl üne kavuşması ve çeşitli dillere çevrilerek dünyaya yayılması

18 *Manifeste du Parti Communiste*, Paris: Editions Sociales, 1972, J. Bruhat’nın sunuş yazısı, s. 16.

19 Engels’in *Manifesto*’nun 1890 Almanca çevirisine yazdığı giriş yazısından.

ise I. Enternasyonal'in kuruluşundan ve Paris'te Komün direnişinden sonra oldu. O tarihe kadar, 1848'de İsveç diline, 1850'de İngilizceye ve 1869'da da Rusçaya olmak üzere sadece üç dile çevrilmişti. 1850 İngilizce çevirisi *Manifesto*'nun ilk kez Marx ve Engels isimleriyle yayımlandığı basım olmuştu.²⁰

Engels'in eserin 1890 basımına yazdığı önsözde altını çizdiği gibi, "*Manifesto*'nun tarihi, bir ölçüde modern işçi hareketinin tarihini yansıtmıştır." Gerçekten de 1871 Komün ayaklanmasından sonra çeviriler peş peşe birbirini izledi ve liste şöyle şekillendi: 1871, Sırpça; 1872, Fransızca ve İspanyolca; 1873, Portekizce; 1882, Çekce; 1883, Lehçe; 1884, Danimarkaca; 1890, İtalyanca ve Yidiş; 1891, Bulgarca; 1892, Flamanca; 1894, Rumence ve Ermenice; 1896, Macarca ve Norveççe; 1897, Gürcüce ve 1902, Ukraynaca.²¹ 1904-1905 Devrimi dalgası ve Rus-

20 *Manifesto* Marx'ın kaleminden çıkmış olsa bile, iki dostun o tarihlerdeki yazışmaları ve Merkez Komitesi'nin önerisi üzerine Engels'in 1847 Ekim'inde kaleme aldığı *Komünizmin İlkeleri* başlıklı program taslağı dikkate alınırsa bunun çok haklı olduğu ortaya çıkar. Marx, *Manifesto*'yu yazarken Engels'in soru-cevap şeklinde kaleme aldığı taslaktan da yararlanmıştı. Hatta programın adının *Komünist Manifesto* olmasını öneren de Engels olmuştu. Nitekim Marx da tüm bunları göz önünde bulundurarak, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Giriş* adlı eserine (1859) yazdığı ünlü önsözde, *Manifesto*'dan "Engels ile birlikte kaleme aldığımız" eser olarak söz etmektedir. Bu konuda bkz. *Karl Marx, sa vie, son œuvre*, Sovyetler Bilim Akademisi, Moskova: Editions du Progrès, 1973, s. 146.

21 Engels, *Manifesto*'nun 1890 Almanca çevirisine yazdığı önsözde şu ilginç bilgiyi veriyor: "Tuhaf bir olay olarak, 1887 yılında İstanbul'da bir yayıncıya *Manifesto*'nun bir Ermenice çevirisinin önerildiğini söylemek isterim. Ne var ki bu yiğit yayıncı Marx'ın adını taşıyan bir kitabı basmaya cesaret edemiyor ve yazar adı olarak çevirmenin adının konmasını öneriyor. Bunu da o kabul etmiyor." *Manifeste*, 1972, s. 153.

Japon Savaşı ile *Manifesto* Uzakdoğu'ya da uzandı ve Japonca ve Çinceye de çevrildi. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra ise *Manifesto*'yu artık neredeyse tüm dünya dillerinde okumak mümkün hâle gelmişti.²²

***Manifesto*'nun içeriği: dün, bugün ve yarın...**

Marx ve Engels, *Manifesto*'nun 1872 Almanca baskımına yazdıkları önsözde, “Son yirmi beş yıl içinde koşullar ne denli değişmiş olursa olsun,” diyorlardı, “*Manifesto*'da ortaya konan ana ilkeler genel olarak bugün de doğrudur.”²³ Bu koşullar günümüzde çok daha fazla değişmiş olsa da, bugün de rahatlıkla eserin temel ilkeleri itibarıyla doğru olduğunu ve güncelliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Marx ve Engels, *Manifesto*'da o güne kadar yapmış oldukları araştırmalara kuramsal bir katkı getirmiyorlardı. Eser, kapitalizmin o tarihlerdeki gelişme düzeyini ve bu evrimin Batı toplumlarında yarattığı sınıfsal çelişkileri çözümlüyor ve bunlardan devrim perspektifinde taktik ve stratejik sonuçlar çıkarıyordu. Özü itibarıyla

22 Bu listeyi de J. Bruhat'nın Fransızca çeviriye giriş yazısına borçluyum. Eser Türkçeye ilk kez, kısmen, Mustafa Suphi, tamamen de Dr. Şefik Hüsnü tarafından çevrilmiştir. *Manifesto*'nun Türkçeye çevriliş “serüveni” için bkz. Hamit Erdem, *Manifesto'nun Türkçe Serüveni*, 23 Şubat 2015. <http://www.toplumsol.org/komunist-manifestonun-turkce-seruveni-hamit-erdem/>

23 İçerik ve önsözlerle ilgili alıntılar, *Komünist Manifesto*'nun Yordam Kitap'tan çıkan (2015, 6. basım) Nail Satlığan çevirisinden ve esere yapılan eklerden alınmıştır. (Önsözler Tektaş Ağaoğlu tarafından Türkçeye çevrilmiştir.)

kuramla eylemi birleştirme hedefine yönelik siyasal bir belgeydi.

19. yüzyılın ortalarında, Batı Avrupa’da üretim güçleri imalat sanayisinden büyük sanayiye dönüşürken, burjuvazi, birbirine ters iki işlev üstlenmişti. Bir yandan feodal kölelik ilişkilerini tasfiye ederek tarihte “son derece devrimci” [*eine höchst revolutionäre*] bir rol oynuyor, fakat bunu yaparken de “kişisel onuru mübadele değerine” dönüştürüyor ve kazanılmış özgürlükler yerine de “o tek, acımasız özgürlüğü, ticaret yapma özgürlüğünü” geçiriyordu (s. 24).

Kapitalist üretim biçimi, daha önceki üretim biçimlerinden temel bir farkla ayrılıyordu. O da şuydu: Kapitalizm, sadece feodalizmin dar kalıplarını kırarak “ulus-devlet”leri yaratmakla kalmıyor, ulusal sınırları da aşarak insanlığı küresel bağlantılar içinde birleştiriyordu. *Manifesto*’da devrimci burjuvazinin modern “ulus-devlet”leri inşa süreci şu satırlarla anlatılmıştır:

Burjuvazi, üretim araçlarının, mülkiyetin ve nüfusun dağınıklığına her geçen gün biraz daha son veriyor. Burjuvazi nüfusu bir araya topladı, üretim araçlarını merkezileştirdi ve mülkiyeti birkaç elde yoğunlaştırdı. Bunun zorunlu sonucu siyasi merkezileşme oldu. Ayrı ayrı çıkarları, yasaları, hükümetleri ve vergileri bulunan bağımsız, neredeyse yalnızca müttefik durumundaki eyaletler tek bir ulus, tek bir hükümet, tek bir yasa, tek bir ulusal sınıf çıkarı, tek bir gümrük hattı altında birleştirildi (s. 26).

Bununla beraber, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, burjuvazinin işlevi bununla sınırlı değildi. Çünkü kapitalizm, “üretim araçlarını, dolayısıyla üretim ilişkilerini ve bunlarla birlikte tüm toplumsal ilişkileri durmadan devrime tabi kılmadan” varlığını sürdüremezdi (s. 24). Kıtalar arası deniz taşımacılığı ve demiryolları, insanlığı küresel bağlarla birleştirdikçe “köhne ulusal sanayiler” de yıkılıyor ve “yerel, ulusal, kendi kendine yeterliliğin ve içe kapanıklığın yerini çok yönlü ilişkiler, ulusların çok yönlü bağımlılığı” alıyordu. Üstelik aynı gelişme kültürel planda da cereyan ediyor ve “ulusal tek yanlılık ve darkafalılık” her gün biraz daha olanaksız hâle geliyordu. Bu şekilde de “çeşitli ulusal ve yerel edebiyatlardan bir dünya edebiyatı” doğuyordu (s. 25).

Ulaşım ve iletişim araçlarını son derece geliştirmiş olan burjuvazi, bu araçlarla ve çok ucuza mal ettiği ürünlerle “tüm ulusları, hatta en barbarlarını bile uygarlığın bağrına çekiyor(du)” (s. 25). Böylece onları da “yok olup gitmemek için burjuvazinin üretim tarzını benimsemek zorunda bırakıyor, bütün ulusları *kendisinin uygarlık dediği şeyi* kabullenmek, yani burjuva olmak zorunda kılıyordu” (italikler bana ait, s. 26-27). Kuşkusuz bunu yaparken hiç de masum değildi; yeni kölelikler, yeni bağımlılıklar yaratıyor, “tıpkı kırsal alanları kente bağımlı kıldığı gibi, barbar ve yarı barbar ülkeleri uygar ülkelere, köylü halkları burjuva halklara, Şark’ı Garp’a bağımlı kılı(yordu)” (s. 26).

Marx ve Engels'in 1847 yılında devrimci burjuva-ziye yüklediği küresel çaptaki "uygarlaştırıcı" görev, o günkü koşullarda Batılı kolonyalist politikalarla iç içeydi ve elbette ki biçimsel ve yüzeyseldi.²⁴ Zaten gelişmeler de buna uygun olmuştur. Ne var ki *Manifesto*'da, aynı zamanda, kapitalist üretim biçiminin de sonuna gelindiği yönünde, gelişmelerin doğrulamadığı bir analiz bulunuyor. Açıkçası Marx ve Engels, kapitalizmin gelişme düzeyini abartmış, bu konuda yanılmışlardı. Oysa yıllar sonra Lenin bu yanılgıyı şöyle tanımlayacaktır: "Dünya proletaryasını her gün yaptıkları üç kuruşluk işlerinin üzerine çıkarmaya çalışan ve çıkaran bu dev düşünürlerin bu gibi hataları, tarihî olarak, resmî liberalizmin boş devrimci kavga gururunu, devrimcilik kasıntısını, 'anayasal' karşı-devrimci saçmalıklarının büyüsunü seslendiren, ilan eden, bağırان, haykıran yavan bilgeliğinden bin kere daha doğru ve daha değerlidir."²⁵

24 *Manifesto*'nun yazıldığı tarihte Osmanlılar da, bugün "Tanzimatçılık" dediğimiz Marx'ın betimlemesine uygun bir "ıslahat" çabasına girmişlerdi. Marx, 1851 yılından itibaren *New York Daily Tribune* gazetesinin yazarı olarak Osmanlı toplumu ve "Şark Meselesi" ile yakından ilgilenmiş ve son derece nüfuz edici makaleler yazmıştır. Bu konuda *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumı* (İstanbul: Yordam Kitap, 2012) başlıklı kitabıma bakılabilir.

25 Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin hazırladığı Karl Marx biyografisi, *age*, s. 202-203 (Lenin, *Œuvres choisies*, cilt 12, s. 379).

Mutlak yoksullaşma ve kapitalizmin geleceği

1847 yılında kapitalizm kriz içindeydi ve bu krizin yol açtığı devrimci bir durum ortaya çıkmıştı.²⁶ Bir toplumsal formasyonda üretim güçleri hızla gelişip belli bir düzeye varınca, üretim ilişkileri artık bu noktadan itibaren uyum sağlayamıyor ve büyümeye engel teşkil ediyordu. Feodalizm bu yüzden çökmüştü; şimdiyse aynı koşullar kapitalizm için geçerli hâle gelmişti. Nitekim *Manifesto*'da, "Gözlerimizin önünde, buna (feodalizmin çöküşüne) benzer bir hareket yaşanıyor," deniyordu.

Burjuva üretim ve değişim ilişkileri, burjuva mülkiyet ilişkileri, o dev üretim ve değişim araçlarını peydah etmiş olan modern burjuva toplumu, büyüler yaparak çağırdığı cehennem kuvvetlerine artık söz geçiremeyen büyücünün durumuna düşmüş bulunuyor(du) (s. 26).

Burjuvazi için bu "cehennem kuvvetleri", işçi sınıfı idi.

Burjuvazinin feodalizmi yere çalarken kullandığı silahlar, şimdi burjuvaziye çevrilmişti. Ama burjuvazi kendisine ölüm getiren silahları geliştirmekle kalmamış, aynı zamanda bu silahları kullanacak insanları, modern işçileri, proleterleri yaratmıştı (s. 27).

²⁶ Marx, *Manifesto*'yu kaleme alırken, kriz, kapitalizmin en çok gelişmiş olduğu bölgeler arasında bulunan Brüksel'de şiddetle hissediliyordu. Belçikalı bir işçi hareketleri tarihçisine dayanarak, B. Nicolaëvski, "Gün geçmiyordu ki aç biri, hiç olmazsa hapisanede karnını doyurabilmek için bir mağazanın camlarını kırmasın!" diye yazıyordu. Age, s. 164.

Başka bir deyişle, kendi mezar kazıcılarını kendi yaratmıştı.

Aslında modern işçi sınıfı, kendisinden önceki ezilen sınıflardan daha ağır şartlar altındaydı. Çünkü,

Bir sınıfı ezebilmek için ona hiç değilse kölece varoluşunu güç bela sürdürebileceği koşulları sağlamak gerekirdi. Serflik döneminde serf kendini komün üyesi konumuna yükseltmiş, küçük burjuva da feodal mülkiyetin boyunduruğu altında bir burjuva durumuna yükselmeyi becermişti. Oysa modern işçi, sanayinin ilerlemesi ile birlikte yükseleceği yerde her geçen gün kendi koşullarının altına düşüyor, işçi sefilleşiyor ve bu sefalet, nüfustan da zenginlikten de daha hızlı geliyordu” (s. 32).

Burada dikkati çeken nokta, Marx’ın modern proletaryanın yoksullaşması konusunda, o dönemde ortaya çıkmış olan “pauperizm” [*pauperismus*] sözcüğünü kullanmış olmasıdır.²⁷ Yeni tip bir yoksulluğu ifade eden bu sözcük Malthus’un nüfus kuramından kaynaklanıyor ve *mutlak fakirleşmeyi* ifade ediyordu. Buna göre, bir toplumda yaşamı sağlayan temel ihtiyaç maddeleri aritmetik dizi ile artarken, nüfus geometrik diziyle artıyordu ve bu durum yeni ve mutlak bir yoksullaşma türü (pauperizm) yaratıyordu. Bu durumda yapılacak şey de nüfusu kontrol altına almaktı.

27 *The Oxford Universal Dictionary*’ye göre, “*pauper*” sözcüğü eski olmakla beraber, bu yeni anlamda “yoksullaştırma”yı ifade eden “*pauperize*” sözcüğü 1834’te kullanılmaya başlamıştır.

Aslında Marx ve Engels, Malthus'un bir doğa kanunu gibi sunduğu "nüfus kuramı"na karşıydılar ve Engels, daha ilk makalelerinden birinde bu kuramı kıyasıya eleştirmişti. Marx'ın çok etkilendiği bu makalesinde Engels, Malthus'un, krizi yaratan temel nedene, yani mülkiyet sisteminin yarattığı haksızlık ve eşitsizliklere inmediğini, aksine bunları daha da artırabilecek bir çözüm önerdiğini ortaya koymuştu.²⁸ Bununla beraber burjuva iktidarları Malthus'un nüfus kuramıyla uyumlu (pauperist) politikalar izliyorlar ve mutlak yoksullaşmaya yol açıyorlardı. *Manifesto*'da da bu süreç "işçi sefilleşir ve bu sefalet, nüfustan da zenginlikten de daha hızlı gelişir" şeklinde özetlenmişti (s. 32). *Manifesto*'da "pauper" ve "pauperizm" sözcükleri kullanılıyordu ve bu yüzden burjuva ideologları Marx ve Engels'i daha o tarihlerde Malthus'un kuramını paylaşmakla eleştirmişlerdi. *Manifesto*'dan yetmiş yıl kadar sonra da, F. Mehring, bu iddiayı gülünç bulmakla beraber, Marx'ın o dönemde Ricardo'nun Malthus'tan esinlenen "ücret kuramı"na dayandığını ve bu yüzden hataya düştüğünü yazmıştı. Ona göre Marx, *Manifesto*'da proletaryanın siyasi kavgasını, ekonomik kavgasının önüne de bu nedenle koymuştu. "*Manifesto* eğer eleştirilecekse," diyor-du Mehring, "ancak bu noktada eleştirilebilir."²⁹

28 F. Engels, "Esquisse d'une critique de l'économie politique", *Annales Franco-Allemandes*, Paris, 1844. İzleyen alıntılar da bu makaleden yapılmıştır. Makalenin özeti ve Malthus'a yöneltilen eleştiriler hakkında *Felsefe, Toplum Bilimleri ve Tarihçi* (İstanbul: Yordam Kitap, 2014, s. 193-197) başlıklı kitabımıza bakılabilir.

29 Franz Mehring, *age*, s. 180-181.

Aslında Marx ve Engels, proletaryanın enternasyonalist işlevini ve ileri sanayi ülkelerinde kapitalizmin yok olacağı tezini o tarihte bu “mutlak yoksullaşma” olgusuna dayandırıyorlardı. Bu süreç, yurttaşlığın mülkiyete dayandığı burjuva toplumlarında proletaryayı ocaksız ve mülksüz kılıyor ve bu şekilde de onları aynı zamanda “vatansız” statüsüne indirgiyordu. Onların “vatan”ı bütün dünyaydı ve proletaryanın bütün dünyayı kazanmak için vereceği savaşta da “zincirlerinden başka kaybedeceği bir şey” yoktu. Bu durum işçileri temsil eden partilere, kendilerini diğer partilerden ayıran iki özellik kazandırıyor. Komünist partiler, bir yandan “proleterlerin farklı (ülkelerdeki) ulusal mücadelelerinde, bütün proletaryanın ortak, milliyetten bağımsız çıkarlarını” vurgulayan ve hayata geçirmeye çalışan, öte yandan da “proletarya ile burjuvazi arasındaki mücadelenin çeşitli aşamalarında her zaman hareketin bütününün çıkarını” temsil eden partiler hâline geliyordu (s. 33).

Ekonomik kavga, siyasi kavga

1840’larda İngiliz işçi sınıfı, ekonomik sınıf kavgasında en ön saflardaydı ve burjuvaziye günlük çalışma süresini on saate indiren kanunu da (8 Haziran 1847) İngiliz işçileri empoze etmişlerdi. Bununla beraber siyasal kavgayı ön plana koyan Marx ve Engels, enternasyonal işçi dayanışmasında öncü müfreze olarak Alman işçi sınıfını ve Komünist Partisi’ni işaret ediyorlardı. Bu konuda *Manifesto*’da şu satırları okuyoruz:

Komünistler dikkatlerini en başta Almanya'ya yöneltirler; çünkü Almanya burjuva devriminin arifesindedir ve çünkü bu altüst oluşu genel olarak Avrupa uygarlığının daha ileri olduğu koşullarda ve 17. yüzyıl İngilteresi ile 18. yüzyıl Fransası'ndakinden çok daha gelişmiş bir proletaryayla gerçekleştirecektir. Öyle ki Alman burjuva devrimi ancak bir proletarya devriminin dolaysız ön gösterisi olabilir (s. 51).

Gerçekten göçmen işçi olarak çeşitli ülkelere dağılan Alman işçileri enternasyonalizme en açık ve kuramda da en ileri bir konuma ulaşmışlardı. Oysa 1848 Devrimi bekleneni vermedi. Buna karşılık 1864'te Londra'da toplanan I. Enternasyonal ve 1871 Paris Komünü tecrübesi, bu konuda yepyeni ufuklar açtı. 1871 Paris ayaklanmasını izleyen aylarda, I. Enternasyonal adına yaptığı analizde Marx, Komün tecrübesinin, “özellikle, işçi sınıfının devlet aygıtına el koyarak onu kendi hesabına işletmekle yetinemeyeceğini” söylüyordu.³⁰ Aynı bağlamda Engels'le birlikte 1872 çevirisi için yazdıkları sunuş yazısında da, *Manifesto*'da bir program şeklinde ileri sürdükleri devrimci önlemlerin “bazı hususlarda” eskidiğini ve artık “bunların farklı şekilde yazılmaları gerektiğini” söylemişlerdi. Yine de söz konusu programda öngörülen on önlemden birçoğunun, *Manifesto*'dan 170 yıl sonra, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bir bölümünde bugün dahi geçerli olduğunu yadsıyama-

30 K. Marx, *La guerre civile en France*, Paris: Editions Sociales, 1968, s. 38.

yız.³¹ Kaldı ki, Marx ve Engels'in aynı önsözde belirttikleri gibi, "devrimci ilkeler, her zaman ve her yerde tarihî koşullar dikkate alınarak uygulanmak zorunda"dırlar. Unutmayalım ki *Manifesto*'nun kaleme alındığı tarihlerde "devrim" konusunda tam bir kavram karışıklığı yaşanıyordu.

1840'larda Avrupa'da "sosyalist" sözcüğü itibarlı bir sözcüktü ve bu konuda zengin bir literatür oluşmuştu. En tutucu, en gerici hareketler bile yer yer "sosyalist" adını kullanmakta sakınca görmüyorlardı. *Manifesto*'da bunlar "feodal sosyalizm", "küçük burjuva sosyalizmi", "burjuva sosyalizmi", Almanların "hakiki sosyalizm"i gibi bugün garip görünen başlıklar altında anlatılıyor ve eleştiriliyor. Buna karşılık Saint Simon, Fourier, Owen gibi ütopyacı sosyalistlerin sistemleri ise, bunlarla birlikte ele alınmış olmakla beraber, hayli farklı bir muameleye tabi tutulmuşlardır.

Ütopyacı sosyalistler egemen toplumun gizlediği "sınıf karşıtlığını ve çözücü unsurların etkinliğini" görsele bile, tarihte özerk hiçbir proletarya hareketi olmadığı kanısındaydılar. Proletaryayı kurtaracak maddi koşulları ve sınıf çelişkilerini çözümlmek yerine, kendilerini sınıf kavgasının üstünde görüyor, yeni bir "toplum bilimi", yeni "toplumsal İncil"ler yaratmaya çalışıyorlardı. Bunlara dayanan önlemlerle de işçi sınıfını kurtarma

31 Burada özellikle finans ve toprak rantı kaynaklarını devlet kontrolüne alan, kolektif planlama getiren ve eğitimi herkese bedava kılan maddeleri göz önünde bulunduruyoruz.

düşleri kuruyorlardı. Yine de eleştirileri yararlı oldu. Ütopyacı sosyalistler “toplumun tüm temellerine” saldırarak “işçilerin aydınlanmasında son derece önemli bir malzeme” sağladılar (s. 48).

Manifesto, tüm bu analizlerden sonra da, komünistlerin muhalif partilere karşı tutumlarını eleştiri süzgecin-den geçiren gözlemlerle ve tüm işçileri birleşmeye davet eden bir çağrı ile sona eriyor. Gerçekten de komünistler her yerde “mevcut siyasal ve sosyal düzene karşı her devrimci hareketi destekliyorlar” ve “her ülkenin demokratlarının anlaşmasına ve birleşmesine çalışıyorlar” (s. 51). Bu aşamalı devrim militanlığında da asla gerçek fikir ve hedeflerini gizleyen, “demokratik cephe” içinde eriyerek kimliğini kaybeden bir tavır içine girmiyorlar.

Sonuç yerine bazı gözlemler

Engels, Marx'ın ölümünden birkaç ay sonra, Marx'ın “mezarının üstünde ilk otlar yeşerirken”, *Manifesto*'nun Almanca basımına yazdığı önsözde, “esere baştan sona hâkim olan temel düşünce”nin “bütün tarihin bir sınıf mücadelesi tarihi” olduğu, fakat kapitalizmle varılan noktada “sömürülen ve ezilen sınıfın (proletaryanın) artık aynı zamanda bütün toplumu sömürüden, baskıdan ve sınıf mücadelesinden bütün gelecek için kurtarmaksızın, onu sömüren ve ezen sınıfın (burjuvazinin) elinden kendini kurtaramayacağı düşüncesi” olduğunu yazmış ve bu fikrin de Marx'a ait olduğunu eklemişti

(s. 59). Sanıyorum ki bu sözler tüm *Manifesto* okumalarında esas olmalı ve *Manifesto*'ya temel teşkil eden tarihî maddeciliğin iki yönü gözden uzak tutulmamalıdır. *Manifesto* bizi bir yandan özgürlük kavgası için tüm ezilenleri birleşmeye çağırmakta, fakat öte yandan da bizlere bu kavgayı her partinin kendi toplumsal biriminde, kendi tarihî koşulları içinde vereceğini hatırlatmaktadır. Öyle ki, tarih, bağımlılıklar ve eşitsizlikler içinde geliştiği için *Manifesto* da bugün farklı toplumlarla farklı yönleriyle güncel görünüyor. Böylece kimileri için geçmişî ifade ederken, kimileri için günceli, hatta kimileri için de geleceği ifade ediyor. Daha önce işaret ettiğimiz gibi, bir devrim dalgası ve heyecanı içinde, bir siyasal partinin sesi olarak kaleme alınmış olan *Manifesto*, bazı ileri sanayi ülkelerinde, feodalizmden sonra kapitalizmin de sona ermek üzere olduğunu söyleyen cümleler içermektedir. Oysa kapitalizmin “küresel işlevi” konusundaki yorum ve betimlemeler, aslında yazarların ne kadar uzak görüşlü olduklarını da ortaya koyuyor. Nitekim *Manifesto*'dan çok değil üç yıl sonra Marx, “Kaliforniya altınlarının ve *Yankee*'lerin bitmez tükenmez enerjisinin” Pasifik Okyanusu'nun iki yanını birleştireceğini söyleyerek tam da bugünleri haber veren şu ilginç öngöründe bulunmuştu:

Gelecekte Pasifik Okyanusu Antikite'de Akdeniz'in, günümüzde de Atlantik Okyanusu'nun oynadığı rolü, dünya ticaretinin büyük su yolu olma rolünü oynaya-

cak ve Atlantik Okyanusu, bugünkü Akdeniz gibi, bir iç deniz durumuna düşecek.³²

İşte Çin'i, Kore'si ve Hindistan'ıyla bugün Uzakdoğu'da yaşanan durum tam da budur.

Manifesto, bugün ancak tarihî maddeciliğin –başta *Kapital* olmak üzere– bütün öğretisi göz önünde bulundurulurken okunursa layıkıyla anlaşılabilir. Elli yıl önce, Mayıs 1968'de, devrimci dalga neredeyse bütün dünyaya yayılmışken, Fransa'da birçok düşünür yaşananlarla 1848 Devrimi arasında büyük benzerlikler görmüştü. Günümüzde kendi ülkemizde yükselen AKP ve Erdoğan etiketli popülizm de, 1848'i izleyen yıllarda III. Napolyon'un karşı-devrimini anımsatan yöntemler kullanmaktadır.³³ Daha genel ve küresel planda ise 2008 finans krizinin, reel ekonomiyi ve toplumu sarstıktan sonra hızla siyasal krize dönüşmekte olduğunun işaretlerini de her gün biraz daha net bir şekilde görüyoruz. Bu koşullarda, *Manifesto*'nun, bugün aşılmış tarafları ile değil, fakat genel felsefesi ve yaydığı devrimci heyecan ile, önümüzdeki dönemde yepyeni bir tazelik ve güncellik kazanması da kimse için şaşırtıcı olmayacaktır.

32 Marx-Engels, *La Chine*, yayına hazırlayan Roger Dangeville, Paris: Union Générale, 1973, s. 195. (*Nouvelle Gazette Rhénane*, Şubat 1850, sayı 2. Alıntı, Marx'ın "Dünya Ağırlık Merkezinin Dönüşümü" başlıklı yazısından.)

33 Bu konuda yaptığım bir yorum için bkz. T. Timur, *Türkiye, Ortadoğu ve Mezhep Savaşı*, İstanbul: Yordam Kitap, 2016, s. 214-222 ("III. Bonaparte ve Darbe Dersleri: Askeri Darbe, Sivil Darbe ve Türkiye" başlıklı makale).

MARX'IN
18 BRUMAIRE'İ AYNASINDA:
LOUIS BONAPARTE VE DARBESİ

Konumuz *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i*; Marx'ın bu başlığı taşıyan ünlü eseri. Kendi ifadesiyle “Fransa’da sınıf kavgasının, hangi durumda ve koşullarda yeteneksiz ve acayip bir şahsiyetin kahraman gibi görünmesine olanak sağladığını” anlatan eser.³⁴ Sadece kendi dönemindeki toplumsal çelişkileri ve sınıf kavgalarını açıklamakla kalmıyor, bugün de benzer çelişkiler içinde yaşayan birçok toplumu daha iyi anlamamıza yardımcı oluyor.

Aslında I. Napolyon’un yeğeni olan “yeteneksiz ve acayip” Louis, ilginç bir şahsiyetti: İmparatorluk hayalleri içinde büyümüş, başarısız darbe girişimleri sonucu zindanlarla tanışmış, İsviçre’ye sığındığı yıllarda da askerlik hakkındaki yazılarıyla dikkatleri çekmişti. Üç dil biliyordu ve Fransa’da, kütüphane-

34 Bu yazı, 2013 Haziran ayında *ToplumSol* grubunun düzenlediği toplantıda yaptığım konuşmanın gözden geçirilmiş ve eklemeler yapılmış şeklidir. Marx’ın *Louis Bonaparte’ın 18 Brumaire’i*’ne dayanan açıklamalarında, eserin Fransızca çevirisini (*Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte*, Paris: Editions Sociales, 1963) esas aldım. O dönemin anlaşılmasına kolaylık sağlayacak bazı nesnel bilgileri de Marx ve Engels’in diğer eserlerine ve bu konuda uzmanlaşmış tarihçilere borçluyum.

ye çevirdiği Ham Hapishanesi'nde geçirdiği yıllarda, Saint-Simon'dan esinlenmiş bir de eser kaleme almıştı. Görüldüğü gibi, günümüzde "kahraman" sayılan bir sürü "yeteneksiz"den hayli farklı bir profil sergiliyordu. Yine de hırslı yeğen, kişiliğinde fantezilerin gerçekleri gizlediği tehlikeli bir hayalperestten öte bir şey değildi.

Marx, Louis Bonaparte'ın darbesini tahlil eden eserini Amerika'ya göçmüş devrimci dostları Joseph Weydemeyer'in isteği üzerine kaleme almıştı. Bir topçu teğmeni olan Weydemeyer, ordudan ayrılarak gizli Komünist Partisi'nin üyesi olmuş, daha sonra da *Yeni Renanya Gazetesi*'nde editörlük yapmıştı. 1848 Devrimi bastırılınca kaçarak Amerika'ya yerleşti. New York'ta devrimci fikirleri yaymak için haftalık bir dergi çıkarmaya çalışıyor, Marx ve Engels'ten de yazılar istiyordu. Marx, Louis Bonaparte'ın darbesinden kısa süre sonra ona yolladığı mektupta, "18 Brumaire" hakkında bir seri makale yazacağını söyledi ve hemen çalışmaya koyuldu. 1 Ocak 1852 ile 25 Mart 1852 arasında da, birazdan anlatacağım zor koşullarda kaleme aldığı yedi makaleyi her hafta düzenli şekilde New York'a yolladı. Oysa bu arada Weydemeyer, haftalık gazete girişiminde başarılı olamamış, aylık bir dergi çıkarmaya karar vermişti. İşte Marx'ın makaleleri, ilk kez *The Revolution* [Devrim] adını taşıyan bu derginin 20 Mayıs 1852'de yayımlanan ilk sayısında çıktı. Bu başyapıt ayrı bir eser hâlinde yayımlanmak için on yedi yıl bekleyecek ve ikinci basımı ancak 1869'da Almanca olarak yapılacaktır.

18 Brumaire, Fransa'da 24 Şubat 1848'de cumhuriyetin ilanıyla 1852 Şubat'ı arasındaki dört yılı anlatmakta ve yorumlamaktadır. Marx bu dört yılı önce cumhuriyetçi Fransa'da, sonra *Yeni Renanya Gazetesi*'ni [*Neue Rheinische Zeitung*] çıkardığı Köln'de, 24 Ağustos 1849'dan itibaren de artık ömrünün sonuna kadar yaşayacağı Londra'da geçirdi. Bu şehirde 18 Brumaire'in son makalesini bitirdiği zaman Louis Bonaparte darbe yapmış, fakat henüz imparatorluğunu ilan etmemişti.

Devrimi yorumlamak...

Marx, yüz sayfayı biraz aşan bu son derece yoğun metni çok zor koşullar içinde yazmıştır. Gazetecilikle bilim ve kuramcılığı yetkin bir şekilde birleştiren bu metin aynı zamanda üstün bir edebî üslup örneğidir.

Önce bu metnin yazılış koşulları üzerinde durmak gerekiyor. Çünkü –tekrar edelim– Marx, 18 Brumaire'i olağanüstü zor koşullarda, büyük maddi ve manevi sıkıntılar yaşarken kaleme almıştı. Ve bu zorluklar da, burjuvazinin devrimci bir işlev yüklendiği zamanlarda bile düşünce özgürlüğüne, devrimci fikirlere ve giderek bilime ne kadar hasmane tavırlar içinde olduğunu gösteriyordu. Bu da zaten Marx'ın anlattığı sınıf kavgasının bir parçasıydı. Biliyoruz ki yaşadığımız dönemde egemen sınıfların baskıları çok daha organize, çok daha güçlü ve çok daha riyakâr bir şekilde kendini hissettirmektedir.

Marx Londra'ya 1849 Ağustos'unda gitmiş, önce Chelsea semtine yerleşmişti. Marx ve ailesi orada üç açıdan çok büyük güçlük içinde kaldı. Birincisi maddi güçlüklerdi. Zaten hep kısıtlı imkânlarla yaşamak zorunda olmaları bir yana, Londra'nın Brüksel ve Paris'ten çok daha pahalı, hatta beklediklerinin de üstünde pahalı bir şehir olduğu gerçeğiyle karşılaştılar. İlk yerleştikleri evden de kirayı ödeyemedikleri için çıkarıldılar. Eşi Jenny bir mektubunda bunu çok dramatik bir şekilde anlatmıştır. Haciz memurları geliyor; mahalleli, meraklılar etrafta toplanıyor, Marx durumu kurtarabilmek için borç aramaya koşuyor, vb. Koşullar bu! Sonra aile Soho'ya yerleşiyor ve Marx 18 *Brumaire*'i burada yazıyor; fakat orası da çok dar, iki küçük odadan ibaret bir daire. Çocuklarına da çok düşkün olan Marx, (en küçük kızı Eleanor'un -kardeşlerinden duyarak- anlattığına göre) burada hem makaleleri yazıyor, hem de ara sıra çocuklarıyla oynuyor, onları sırtına alıyor, gezdiriyor, sonra oturuyor, 18 *Brumaire*'e bir iki paragraf daha ilave ediyor. Eserin yazılışının maddi koşulları bu! Üstelik bu koşullarda Marx, bir de muhbirler ve ajanlar ile boğuşmak zorunda! Prusya ve İngiliz polisi, işbirliği hâlinde, Marx'ı devamlı gözetim altında tutuyor. Hatta omnibüslerde bile onu rahat bırakmıyorlar. Kendisinin o tarihlerde "ajanlar gelip pervasızca yanımıza, arkamıza oturuyorlar" diye şikâyet ettiği mektupları vardır. Alman olduğu ve yayınlarını Almanca yaptığı için onu

özellikle Prusya izliyor; Londra polisi de, hükümetin şeklen özgürlükçü görünüşüne rağmen, Alman polisine kolaylık sağlıyor, onunla işbirliği yapıyor.

Marx'ı kaygılandıran, yaşamını zorlaştıran üçüncü güçlük ise şu: O sırada İngiliz Parlamentosu'nda bir kanun tasarısı var ve bu tasarıda ülkeye sığınmış devrimcilerin sınır dışı edilmeleri isteniyor. *The Times* gazetesi de tasarımı destekliyor ve bu yönde makaleler yayımlıyor. Buna karşılık Marx da yazarı olduğu Amerikan gazetesinde, "*The Times* gazetesi, Thames Nehri'nin suları kadar kirli" diye çok açık, çok ağır yazılar yazıyor. Hatta bu ümitsizlik içinde devrimci düşünür, zaman zaman Atlantik'i aşıp Amerika'ya yerleşmeyi de düşünüyor. İşte 18 Brumaire'i yazarken, Marx'ın içinde bulunduğu koşullar bunlar ve bu koşullar bize burjuva özgürlüklerinin sınırlarını da gösteriyor.

18 Brumaire'in içeriği: genel özellikler

18 Brumaire'in içeriği, en genel hatlarıyla, 19. yüzyıl ortalarında Fransa'da sınıf kavgasının nasıl yeteneksiz bir maceraperestin darbesine yol açan koşulları yarattığını anlatmak ve bu gelişmenin aşamalarını somut bir şekilde sergilemektir. Bu arada, egemen sınıfların kendi aralarındaki çekişmeleri bağlamında, devlet aygıtının işlevi ve nasıl görel bir özerklik kazandığı da gözler önüne seriliyor.

Marx, 1869'da eserin yeni basımına hayli mütevazı bir önsöz yazmıştı; fakat 1885'te 18 Brumaire'i asıl başa-

riya götüren, kitlelere ulaştıran basıma Engels'in yaptığı bir giriş vardır ki, orada Engels durumu daha iyi anlatan bir açıklama yapmıştır. Engels bu önsözünde şunları söylüyor:

(Tarihî maddeci) kanunu ilk bulan kesinlikle Marx oldu: Bu kanuna göre siyasi, dinî, felsefi, kısaca hangi ideolojik alanda olursa olsun tüm tarihî kavgalar, aslında toplumsal sınıf kavgalarının az veya çok açık bir şekilde yansımalarıdır. Bu kanuna göre toplumsal sınıfların varlığı ve sonuç olarak da çatışmaları, iktisadi durumlarının, üretim biçimlerinin ve bu üretim biçimlerinin yarattığı değişim şekillerinin gelişme düzeyi tarafından koşullandırılır.

Yukarıdaki tanımda, yıllar sonra Althusser'in “felsefi sistemler, aslında sınıf kavgasının felsefedeki yansımasıdır” diyerek ünlü kıldığı ve özgün sanılan tezinin de açık bir ifadesini görüyoruz. Engels bu sözleri 1885'te söylemişti ve sözleri, Marx'ın da benzer ifadeleriyle beraber, bugün de canlılığını koruyor. Oysa toplumsal planda 18 *Brumaire*'in anlattığı somut gerçekler, bugünün Fransı'sından çok ülkemizde ve benzer ülkelerde olup bitenlere benziyor. Sanıyorum bu da çok şaşırtıcı bir durum olmasa gerektir. Sermaye birikimi süreci, mülksüzleşme, yoksul köylü ve esnaf tabakalarında proleterleşme, Louis Bonaparte'ın “10 Aralık Derneği”ni oluşturan lümpen tabakaları vb., kapitalizmin eşit olmayan gelişme koşulları içinde hâlâ birçok toplumda yaşanan durumlardır. Sınıf kavgasının siyasal boyutunu

ise, anayasa ve seçim kanunu tartışmaları, “referandum” adı altında yapılan plebisit oylamaları, dinin siyasete alet edilmesi, darbe girişimi vb. başlıklar altında biz de yaşıyoruz.

Fransa’da cumhuriyete karşı darbenin hangi konjunktürde gündeme geldiğini birazdan anlatmaya çalışacağım. Fakat bundan önce, genel özellikler planında, şunu söylememiz gerekiyor: 18 Brumaire çok yoğun ve hayli zor bir metin olarak karşımıza çıkıyor ve bu zorluk da şuradan kaynaklanıyor. Marx, 1852’de, aslında içinde yaşadığı ve tanık olduğu olayları anlatıyor ve yorumluyordu. Kaynaklarını da geniş ölçüde gazeteler, dergiler, resmî belgeler, parlamento tutanakları vb. teşkil ediyordu. Bu yüzden o günlerde herkesin bildiği, fakat bugün unutulmuş isimlerin bazı –ve yer yer ironik– sıfatlar da eklenerek sunulması, bugün metnin anlaşılmasını zorlaştırıyor. Bütünü anlamak için, o günlerde önemli roller oynamış fakat bugün Fransızların büyük çoğunluğunun da unutmış olduğu birçok isim (siyaset adamları, generaller, bankerler vb.) hakkında bilgi sahibi olmak gerekiyor. Ayrıca, Marx, arada parantezler açarak devlet aygıtı, sınıflaşma süreci, anayasal hukuk konularında soyut analizler yapıyor. Ancak belli bir kuramsal birikime sahip kimselerin anlayabileceği bu yorumlar, din, edebiyat ve bilim alanlarında en klasik eserlere göndermelerle de destekleniyor. Oysa tüm bunlar sözünü ettiğim bilgilerden yoksun olanların metni izlemelerini güçleştiriyor.

Aslında 18 *Brumaire*'in, toplumsal tarihçiliğin çok gelişmiş olduğu Fransa'da, adı geçen kişi ve kurumlar hakkında açıklayıcı bilgilerle, hatta Marx'ın kaynak göstermeden verdiği somut bilgilerin hangi kaynaklardan (eser, gazete, dergi, resmî belge) alındığını gösteren ve maddi hatalar varsa onları da ortaya koyan notlarla birlikte açıklamalı bir basımı çok yararlı olurdu. Oysa bunu da önleyen, tam da Marx'ın anlattığı sınıf kavgası ve sınıf egemenliği olmuştur. Eğer bugün Marx, Engels ve eserleri unutulmamış, hatta bazı Marksist kavramlar burjuva yazınının da benimsediği kavramlar hâline gelmişlerse, bunu emekçi sınıfın iki yüz yıllık kavgasına borçluyuz.

Karşı-devrimin aşamaları...

Marx, 18 *Brumaire*'de incelediği dört seneyi üç dönem hâlinde ele alıyor ve bu üç dönemi de alt dönemlere ayırıyor. Böylece sonuç olarak karşımıza on dönem ve alt-dönem çıkıyor. Kuşkusuz, tarih yazıcılığında "dönemleme" [*periodisation*] çok önemlidir; fakat dört yıllık bir zaman dilimini on dönem hâlinde anlatırsanız, üstelik her dönemde yeni bir sahnenin olgu, olay ve şahsiyetleriyle karşılaşsanız olup biteni kavramak elbette ki zorlaşıyor. Bu zorluğu aşabilmek amacıyla, burada, Marx'ın analizindeki üç ana döneme sadık kalmakla birlikte, esere, bugün için önemi kalmamış ayrıntılara yer vermeyen, daha yoğun, daha sentetik bir yöntemle yaklaşacağız.

Eserin içeriğine girmeden önce, ismi hakkında kısa bir açıklama: *Brumaire* ne demek? Eserin adı nereden geliyor?

Fransızlar 1789'da büyük devrimi yaptıktan ve 1792'de de cumhuriyeti ilan ettikten sonra, yepyeni bir toplum kurma heyecanı içinde, eski takvimi terk edip yeni bir takvim kabul etmişlerdi. 1792'yi milat ilan eden ve 1806'ya kadar devam eden bu devrim takvimi her aya, o ayın özelliklerine göre isim veriyordu. *Brumaire* de Ekim 22 ile Kasım 20 arasına denk düşüyordu. "*Brume*", Fransızca sonbahara uygun sis, duman anlamına gelir.

Peki, *Brumaire* ayının "18'inci günü" neye tekabül ediyordu?

O da I. Napolyon'un darbe yaptığı günü ifade ediyor. 18 *Brumaire* 1799'da, I. Napolyon, Direktuar yönetimine bir darbe ile son verip kendisini "baş konsül" ilan etmişti. Şimdi de yeğeni Louis Bonaparte, III. Napolyon olarak, bizzat kendisinin cumhurbaşkanı olduğu rejime bir darbe ile son verecek ve kısa süre sonra imparatorluğa dönüşecek otoriter bir rejim kuracaktı.

Aslında Fransız Devrimi, Kant'tan Hegel'e kadar tüm Alman düşünürleri büyümüştü. Bu etkiler 1830 ayaklanmasından sonra daha da arttı.³⁵ Marx

35 Walter Benjamin'in yazdığına göre, 1830 ve 1848 Devrimleri Alman entelektüelleri büyümüştü. Engels'i çok etkilemiş olan Karl Ludwig Börne, 1830'da Paris'e gelince "Ayakkabılarımı çıkarmak isterim; bu kutsal topraklara ancak yalın ayak basılabilir" demişti. III. Napolyon'un imparatorluğu bu imajı yok etti. Bkz. *Ecrits Français*, Paris: Gallimard, 1991, s. 344. (Börne, *Das Junge Deutschland* [Genç Almanya] hareketinin kurucularındandı.)

ve Engels de gençlik yıllarında aynı heyecanı paylaşmışlardı. Marx, Fransız Devrimi'ni derinlemesine incelemiş, Fransa'da Fransız düşünürleriyle dostluklar kurmuş, daha sonra Proudhon'a karşı yazdığı *Felsefenin Sefaleti*'ni de doğrudan Fransızca kaleme almıştı. Tüm bunlar gösteriyor ki, Marx, 1848 Fransız Devrimi ve bunu hazırlayan gelişmeler konusunda çok geniş bir birikime sahipti. *18 Brumaire*'i, Fransa'da –uzun olmasa bile– en buhranlı dönemde yaşamış bir insan olarak kaleme alıyordu. Hatta ilk cümlesinde, Hegel'in bir gözlemini tamamlayarak, “Tüm büyük olaylar ve tarihî kişilikler tarihte iki kez yinelenir; birincisi trajedi, ikincisi komedi şeklinde” derken, trajedi I. Napolyon'un, komedi de III. Napolyon'un darbelerini ifade ediyordu. Daha bu ilk cümle bir de şunu gösteriyor: *18 Brumaire*, edebî açıdan, Engels'in deyimiyle “dâhiyane” bir eser olmasının yanı sıra, yoğun bir sınıf kini ile yazılmış bir eserdir. Marx, bu eserinde, günümüzde daha çok Weber'den kaynaklanan şekilde ve çoğu kez de riyakârca tekrarlandığı gibi, “bilim tarafsız olmalı” demiyor, sınıf çelişkisinin toplumu artı-değer yaratanlar (emekçiler) ile buna el koyanlar (egemen sınıflar) arasında böldüğü ve insanın da kampını buna göre seçmesi gerektiği gerçeğine dayanıyor. Seçtiği yer ise, tabii ki emekçilerin yanı.

Fransa'da sınıf kompozisyonu

18 Brumaire'i, eserin kronolojik akışı içinde ele almadan önce, o tarihte Fransa'da sınıf kavgasının anlaşılmasına yardımcı olabilecek bazı somut bilgiler vermemiz, kavramsal açıklamalar yapmamız gerekiyor. Temel soru şu: 1848 ile 1852 arasında Fransa'nın toplumsal durumu ve sınıfsal yapısı neydi? Bu soruya da yine eserden alınan bilgilerle ve bunlara da bazı konularda tarihçilerin ve çağdaş yazarların ekledikleriyle yanıt arayacağız.

O tarihte Fransa'da nüfus 36 milyon kadardı. Bu nüfusun yarısından fazlası köylüydü; kırsal alanda yaşıyordu. Hatta Marx'ın verdiği sayıya göre, köylülerin 16 milyonu da son derece yoksul köylülerdi. Bunlar genellikle küçük arazi sahibi idiler ve bunun dışında pazara açılmış değillerdi. "Mağara çağında yaşıyorlar," diyor Marx, onlar için. Bu köylülerin çoğunun evi de dışarıya "tek açılım"lı, yani tek pencere idi. Bu demektir ki, 16 milyon köylü Fransa'da mağara koşullarında yaşıyordu; çoğunun evlerinin tek gözü vardı. Bunları anlatırken, Marx, "beş duyumuz beynimiz için nasıl bir öneme sahipse, pencereler de bir ev için aynı öneme sahiptir" diyordu. Gerçekten de evlerin ancak küçük bir kısmında iki, daha küçük bir kısmında da üç pencere vardı. Bu yoksul köylüler, daha sonra göreceğimiz gibi, aslında Louis Bonaparte'in sosyal dayanağını oluşturmuştur.

Köylü sınıfının durumu buydu. Tutucu, muhafazakâr, içine kapalı, iletişim ve ulaşım araçlarından yoksun olarak dünyadan habersiz yaşıyordu. Fransa'da bir ulusal pazar bile henüz tam anlamıyla oluşmamıştı.

Proletaryaya gelince, o da daha çok manifaktürden büyük sanayiye geçiş aşamasındaki işletmelerde ortaya çıkıyordu. Bugünkü anlamda gelişmiş bir proletarya yoktu ve en gelişmiş alan tekstil, daha çok da lüks tekstil idi. Bunlar Fransız modacılığını, sonunda moda merkezi olacak bir ülkenin markalarını yaratacak olan sanayi dallarıydı ve bu sektörde 90-100 bin kadar işçi çalışıyordu. İnşaat sanayi de ikinci güçlü sektörü oluşturunuyordu. Sınıfsal kentleşme koşullarında, Fransa'da asıl büyük sanayi denilebilecek sanayi, giderek periferiye, Paris'in biraz dışına itiliyordu. O sırada Paris'in nüfusu da bir milyonu biraz aşıyordu.

Peki, proletaryanın en bilinçli kesimleri hangi ideolojilerin etkisi altında? Onları daha çok iki düşünür etkiliyordu: Louis Blanc ve Louis-Auguste Blanqui.

Louis Blanc, "sınıf anlaşması"na, "sınıflar arasında ki uyum"a dayanan ütopyacı bir düşünürdü: İşçilerin de durumunu düzeltelim, işçi atölyeleri kuralım, sınıf ahengini işçiler lehine gerçekleştirelim vb. fikirler ileri sürüyordu.

Blanqui ise tam bir darbeciydi; devrimi bir darbe ile gerçekleştirme rüyaları içinde yaşıyordu. Aklı fikri hep darbe tekniklerinde olup proletarya lehine bir darbe nasıl gerçekleştirilebilir diye düşünüyordu. Ne var

ki hemen her teşebbüsün sonunda da yakalanıp hapse mahkûm edildi. Ve bu yüzden hayatının büyük kısmını hapiste geçirdi.

Blanqui darbeciliği sanat hâlinde düşünüyordu fakat toplumsal çelişki ve sınıf kavgası gerçeğini göz ardı ettiği için başarıya ulaşması da söz konusu değildi. Oysa proletarya kaçınılmaz olarak sınıf kavgasının içindeydi.

Bir de orta sınıf var; onun da özellikle küçük burjuva demokratlarından oluşan cumhuriyetçi kanadı etkiliydi. O tarihlerde Paris, küçük burjuvazi açısından çok önemli küçük ve bağımsız dükkânlarla dolu. Bu yüzden Paris'e "butik şehri" de deniyordu. Tabii bu "butik"lerin de çeşitleri vardı; lüks butikler, bakkallar, manavlar... Ve küçük burjuvazide her zaman olduğu gibi, bu dükkân sahiplerinin bir kısmı tutucu, bir kısmı da cumhuriyetçi, krallık aleyhtarı insanlardan oluşuyordu. Kısaca orta sınıfın bir kısmı küçük burjuva devrimcisi, bir kısmı da tutucuydu.

Bunların üstünde, egemen sınıf konumunda da burjuvazi bulunuyordu. Burjuvalar, feodal ilişkileri tasfiye edip, biraz önce sözünü ettiğim o yoksul köylüleri pazara soktukları için "devrimci" bir işlev yüklenmiş durumdaydılar. Bu burjuvazi üç kesimden oluşuyordu. Burası çok önemli ve bu yüzden burada kısa bir parantez açmamız, durumu biraz geçmişe dönerek açıklamamız gerekiyor.

Toprak çıkarları, finans hegemonyası ve partiler

1815'teki Restorasyon'dan, yani I. Napolyon'un yenilmesi ve krallığın yeniden kurulmasından sonra Fransa, iki aşamadan geçti. 1815 ile 1830 arasında Bourbon Hanedanı iktidara geldi. Bu dönem, önce XVIII. Louis, sonra da X. Charles yönetiminde büyük toprak çıkarlarının hâkim olduğu bir dönemdi ve tarihte "Lejitimist monarşi" olarak anılır. Fakat bu rejim de 1830 ayaklanmasıyla yıkıldı ve 1830 ile 1848 arasında da Orléans Hanedanı'nın hâkim olduğu bir dönem yaşandı. Bu yıllarda kral da Louis-Philippe idi. Bu dönemde egemen olan sınıf ise finans ve sanayi burjuvazisi, daha çok da finans burjuvazisi idi.

Louis-Philippe rejimi bir meşruti monarşiydi, yani kralın tek tarafı olarak verdiği bir anayasal metne [*Charte*] dayanıyordu; seçimle kurulan bir meclis vardı. Fakat bu öyle bir seçimdi ki, 36 milyonluk Fransa'da ancak 240 bin seçmen oy kullanabiliyordu. Oy verebilmek için konulan vergi, seçmen sayısını 240 bine indirmişti. Onun için Marx da bu finans burjuvazisinin hâkim olduğu Louis-Philippe Cumhuriyeti için, alaylı bir şekilde, "Bu cumhuriyet, 240 bin hissedarı olan bir anonim şirkettir," der. İşte burjuvazinin durumu da buydu. Oysa burjuvazinin bir de üçüncü kesimi vardı; bunları da cumhuriyetçiler, hanedancı olmayan burjuva temsilcileri teşkil ediyordu. Kısaca burjuvazi iki hanedan-

cı, bir de cumhuriyetçi kesimden oluşuyordu. Marx, ek olarak büyük toprak sahiplerini temsil eden bir kesimi de burjuvazi sayıyor ve onları İngiltere'deki "Tory"lere benzetiyor çünkü onlar da "Tory"ler gibi pazara açılmış, ticarileşmiş, kapitalist yöntemler kullanan işletmelerdi. Bu tablonun gösterdiği gibi, aslında burjuvazinin en küçük, en zayıf kesimi cumhuriyetçiler idi ve bunlar üstelik kendi aralarında da kavga hâlindeydiler.

Aslında çok az da olsa, "emperyalizm" yanlıları da vardı fakat buradaki "emperyalizm" kavramı, bugün bizim anladığımız iktisadi anlamdaki "emperyalizm" değildi; siyasi anlamda "emperyalist"ler söz konusuydu. Marx da kavramı bu anlamda kullanıyor; yani imparatorluk yanlısı olan, I. Napolyon kültü ve özlemi içinde yaşayan, çoğu da muhafazakâr köylülerden oluşan toplumsal kategori. Bunlar bir imparatorluk istiyorlar, taraftarları da var. Hatta seçimlerde, çok az da olsa, meclise temsilci sokuyorlar. Demek ki böyle emperyal bir özlem de var Fransa'da; özellikle de köylüler arasında. Köylüler dünyadan kopuk oldukları için I. Napolyon'un kendilerini küçük mülk sahibi yapan emperyal dönemini özleyiyorlar. Bu özleme –bizdeki "Devr-i Saadet"i ya da Kanuni dönemini özleyenler gibi– Napolyon Bonaparte'ın şanlı zaferlerinin özlemi de karışıyor. Zaten Louis Napolyon Bonaparte da –adından da anlaşılacağı üzere– I. Napolyon'un yeğeni; simgesel adı bu özlemleri kamçılıyor ve tüm bunlar da bir uyum teşkil ederek "Yeğen", "Amca"nın meşru mirasçısı sayılıyor.

Sınıflardan bağımsızlaşan devlet

1850'lerin başında, Fransa'da sınıfsal konumlar ve ideolojik duruşlar ana hatlarıyla bunlardı. Böylece, sınıf kavgasını ve bu kavganın aşamalarını anlamaya çalışırken gelişmelere bu temel bilgiler bağlamında bakmak kuşkusuz daha açıklayıcı olacaktır. Ayrıca Marx'ın analizinde, sınıf yapısı ile ilgili açıklamalara ek olarak, daha sonraki tüm kuramcıları da etkilemiş, çok daha kalıcı ve öğretici bir "devlet analizi" de bulunuyor. Bu bağlamda Marx, "Devlet ilk defa bağımsızlaştı, sınıflardan bağımsızlaştı," diyor.

Peki, bu devlet ne? Ve hangi koşullarda sınıflardan bağımsızlaşıyor?

Fransa'da 1850'lerde "devlet" aslında 500 bin kişilik memur ve asker ordusundan oluşuyor. Bunlar eşleri ve çocukları ile bir buçuk milyon kişilik bir "sivil ordu" oluşturuyorlar ve "devlet" de bu üretim dışı zümreyi yaşatan bir aygıt olarak karşımıza çıkıyor. Oysa devlet üzerinde de büyük bir kavga cereyan ediyor. Sınıf kavgasının hedeflerinden biri de devlet; devleti ele geçirmek ve araçsallaştırmak. Ne var ki devlet de saydam ve türdeş bir varlık değil; "devlet içinde devlet"ler ve bir de tabii elinde kaba kuvveti bulunduran ordu var. En büyük kavga da orduyu ele geçirme kavgası olarak ortaya çıkıyor.

O tarihte Fransa'da ordu iki birimden oluşuyor: biri düzenli, daha çok aristokrasinin oluşturduğu merkezî

ordu. İkincisi ise ilk kez 1789 Fransız Devrimi'nde ortaya çıkan Ulusal Muhafızlar birliği. Bir burjuva devrimi olan 1789 Devrimi'nin başlangıçta yol açtığı anarşik ortamda "mülkiyet hakkı" tehlikeye girince, "dükkâncı"lar panik içinde gönüllülerden böyle bir birlik oluşturmuşlardı. Fransızca adıyla *Garde Nationale* denilen bu birlik, daha sonraki devrimlerde, özellikle de konumuz olan 1848 Devrimi'nde önemli roller oynadı. Küçük burjuva kökenli ve ne yapacağı koşullara göre değişen bu "tehlikeli" birliği Louis Bonaparte darbeden sonra ortadan kaldıracaktır.

Marx'ın anlattıkları içerisinde bu Ulusal Muhafızlar önemli bir yer işgal etmektedir. 1848 Devrimi radikalleşip mülkiyet sistemi tehlikeye girince, emekçileri ezenler de bunlar olmuştu. Kritik anlardaki bu belirleyici güçleri dolayısıyla daha sonra da kralcılar, cumhuriyetçiler ve Louis Bonaparte bunları kontrol etmek için kavga hâlindeydi. Kavga da özellikle komutan tayini üzerinde yoğunlaşıyordu. Ulusal Muhafızlar komutanını kim tayin edecekti? Sosyalistler bile işçilerin ezildiği kanlı Haziran Günleri'ni unutmuş, bunları kendi politikasına çekmeye çalışıyordu.

İdeolojik planda sınıf kavgası

Sınıf kavgasının aşamalarını ana hatlarıyla anlatmadan önce bir de şu soruyu yanıtlamak gerekiyor: Bu kavganın araçları neydi? Çünkü sınıf kavgası sadece

iktisadi planda “maaşımızı, ücretimizi artırın” şeklinde yapılmıyor, sendikal hareketle sınırlı kalmıyor; çoğu kez bunları da gizleyen şekilde, ideolojik planda yürütülüyor. Zaten tarihî maddeciliğin en açıklayıcı taraflarından biri de budur. Temelde maddi çıkarlar yatsa da ideolojik planda farklı şeyler söyleniyor; başka araçlarla kavga veriliyor. Her sınıf kendi çıkarlarını hakka ve adalete uygun, hümanist giysilerle sunmaya çalışıyor.

Bu anlamda kavganın başlıca araçları neydi?

Bir kere ideolojik planda kavgalar var ve Marx da önce mevcut “devrimci” tezler üzerinde durarak bunları eleştiri süzgecinden geçiriyor. Proudhon’la, daha önce yazdığı *Felsefenin Sefaleti*’nde hesaplaştığı için, o konuya artık bir daha dönmüyor. Blanqui ise yeni seçimlerle kurulan meclisin tutucu kompozisyonu ortaya çıkınca darbeye ve meclisi dağıtmaya çalışmış, fakat 15 Mayıs 1848’de ağır bir yenilgiye uğramıştı. Marx bu yenilgiyle ilgili olarak şu tespiti yapmıştır:

15 Mayıs (girişimi), komünist devrimcileri, yani proletarya partisinin gerçek şefleri olan Blanqui ve taraftarlarını, ele aldığımız dönem boyunca siyaset sahnesinden uzaklaştırmaktan başka bir sonuç doğurmadı.

Blankist (komplocu ve darbeci) yöntemlere Marx, Engels ve daha sonra da Lenin hiçbir zaman sempati duymayacaklardır. Tutucu ideolojiler arasında ise, kralcı partiler dışında, bir de –ilerleyen sayfalarda somut da-

yanakları bağlamında ele alacağımız– I. Napolyon kültü içinde büyümüş ve imparatorluk özlemiyle yaşayanların savunduğu “emperyal ideoloji” bulunuyor.

İdeolojik kavga hukuk alanında da cereyan ediyor ve bu plandaki sınıf kavgası da hukuk sistemini ve kurumsal yapıyı sınıf çıkarlarına göre yeniden düzenlemeyi hedefliyor. Önce bir anayasa sorunu var. Yeni bir anayasa yapılacak; fakat bu anayasayı kim ve nasıl yapacak? Bu temel yasada meclisin, yürütme organının, cumhurbaşkanının yetkileri neler olacak? Aynı şekilde seçim kanunu da gündemde; üstelik sadece seçim kanunu değil, anayasayı tamamlayan organik kanunlar da tartışılıyor. Daha önce söylediğimiz gibi, Louis-Philippe yönetiminde 36 milyonluk Fransa’da topu topu 240 binlik bir seçmen kitlesi var ve Şubat 1848’de halkı isyana sürükleyen nedenlerden biri de bu; halk, bu oligarşik tahakküme kaşı ayaklanıyor.

İdeoloji ve anayasa tartışmaları bağlamında eğitim sorunu da gündeme geliyor; köylerde verilen eğitimde öğretmen mi, yoksa papaz mı ön planda olsun kavgası yapılıyor. Cumhuriyetçiler *öğretmen* derken, muhafazakârlar –ve bu arada Louis Bonaparte– *papazın* ön planda olmasını istiyorlar; böylece sınıf kavgası eğitim kanunları üzerinde de yürütülüyor. Hatta şarap üzerine konulmuş vergi bile cumhuriyetçilerle muhafazakârları ayırıyor ve bu konudaki tartışmalar, Marx’ın da altını çizdiği gibi, önemli yankılar uyandıran, siyasi sonuçlar

doğuran gelişmelere yol açıyor. Kısaca sınıf kavgası ideolojik ve hukuki planda da yürütülüyor ve maddi çıkarlar “kuramsal” giysilerle savunuluyor. Örneğin Orléanist burjuvazi, biz finans çıkarları için kavgaya ediyoruz diye ortaya çıkmıyor. Kimse finans, sanayi, ticaret çıkarlarından veya toprak çıkarlarından söz etmiyor; daima demokrasiden, özgürlükten, Fransa’nın çıkarlarından söz ediliyor.

Genel bir tablo niteliğindeki bu açıklamalardan sonra olayların somut olarak nasıl geliştiğini anlatmaya başlayabiliriz.

Dört yılda üç dönem

Peki, bu dört yılda (1848-1852) ana hatlarıyla neler cereyan ediyor? Sınıf kavgaları hangi bayraklar altında, hangi somut şekillerde yürütülüyor?

Marx’ın analizinde bu dört yıl, üç döneme ayrılarak tahlil ediliyor.

1) Şubat Devrimi bir öfke patlaması şeklinde kendiliğinden bir ayaklanma ile gerçekleşiyor ve Cumhuriyet ilan ediliyor. Halk 20 Şubat’ta isyan ediyor ve 24 Şubat 1848’de de Cumhuriyet ilan ediliyor.

2) Önce bir anayasa yapmak için Kurucu Meclis kuruluyor. Kurucu Meclis, 1848 Anayasası’nı yapıyor; anayasa onaylanıyor ve sonra da bu anayasaya göre cumhurbaşkanlığı seçimi yapılıyor. Görevi biten Kurucu Meclis de feshediliyor.

3) Genel oya dayanan seçimle yeni bir meclis kuruluyor ve bu meclisin hâkim olduğu üçüncü döneme geçiliyor. Ne var ki bu arada anayasanın yarattığı problemler çözülemediği, özellikle de Louis Bonaparte'in durumu açıklığa kavuşmadığı için cumhurbaşkanı açıkça darbe hazırlıklarına başlıyor ve sonunda da darbeyi yapıyor.

Şimdi bu üç dönemi biraz daha ayrıntılı bir şekilde anlamaya çalışalım.

İkinci Cumhuriyet'in ilanı

Birinci dönem, halkın, hatta cumhuriyetçi burjuvazinin nefretini kazanmış olan “240 bin hisseli anonim şirket”e, yani Louis-Philippe monarşisine karşı siyasal gösterilerle başlıyor. O sırada siyasal eylemlerin en çarpıcı şekli, muhalefeti dolaylı bir şekilde, şölenlerle, ziyafetlerle ifade etmek; bunlar da siyasi bir anlam kazanmış bulunuyor. Ne var ki niyetler böylece açığa vurulunca şölenler de yasaklanıyor.

Buna rağmen olaylar büyüyor, üniversite öğrencilerinin de ateşlediği proletarya ön plana çıkıyor; sokaklara dökülüyor, barikatlar kuruyor. İlginçtir ki Marx, herhalde daha sonraki gelişmeleri de dikkate alarak, öğrencilerden pek söz etmiyor. Zaten asıl devrimci gücü de proletarya teşkil ediyor. Bu koşullarda Louis-Philippe artık iktidarda tutunamayacağını anlıyor. Önce hanedanı kurtarmak için 9 yaşındaki çocuğunu yakınlarından birinin vesayeti ve kılavuzluğu altında (“Rejans” yönetimi

şeklinde) tahta çıkarmak istiyor, o da mümkün olmayınca tahttan feragat ederek kaçıyor ve cumhuriyet ilan ediliyor.

Cumhuriyet neden ilan edildi? Halk iradesini ege-men kılmak ve bu haksız rejime son vermek için! Peki, bu haksızlık nasıl ortadan kalkacak? Her şeyden önce seçim sistemi değiştirilerek! Bu yüzden de seçim sistemi ve seçimler, devrimcilerin gündeminde ilk sıralarda yer alıyor.

Aslında benzer sahneler Fransa'da daha önce, 1789 Devrimi'nde de yaşanmıştı. Böylece, Marx'ın benzetmesiyle, 1848'de de Louis Blanc, Robespierre; Caussidière, Danton; 1793-1795 radikalleri (La Montagne); 1848-1851 radikalleri ve nihayet Amca (I. Napolyon) da, Yeğen (III. Napolyon) olarak tarihteki yerlerini alıyorlar. Önce "genel oy" ilkesi kabul ediliyor ve seçmen sayısı birdenbire 240 binden 9 milyona çıkıyor. Ne var ki seçmenler sadece erkeklerden oluşuyor; kadınların oy hakkı yok ve seçime bu sistemle gidiliyor. Bu koşullarda ortaya çıkacak tablo da belli: Dokuz milyon seçmen demek, köylülerin ağır bastığı, muhafazakâr bir meclis demek.

Gerçekten de devrimin başarısından sonra, ortaya çok tutucu bir meclis çıkıyor. Bu tablo karşısında işçiler aldatıldıkları kanısına kapılıyorlar; liderleri, gerçek demokratlar bizleriz, diyor ve genel oyu karşı-devrimci, anti-demokratik bir sistem olarak ilan ediyorlar. Gerçekten de genel oy, o dönemde sınıfsal açıdan tartışmalara yol açıyor.

İlk meclis, 900 vekilden oluşan bir meclis ve bünyesinde her eğilim temsil ediliyor. Louis Blanc gibi sosyalistler de seçiliyor ama büyük çoğunluk muhafazakâr; işçilerin, yani devrimi yapanların sözünün geçmediği bir meclis. Bu koşullarda proletarya, kendi devriminin elinden çalındığı kanısında; tekrar sokak gösterileri başlıyor ve bunlara karşı tepkiler, baskılar da yoğunlaşıyor. Bu arada Louis Blanc'ın öğretisi çerçevesinde kurulmuş işçi atölyeleri de kapatılıyor. Sonunda kavga daha da kızışıyor ve 22-26 Haziran arasında proletarya ayaklanması kanlı bir şekilde bastırılıyor.

Fransız devrim tarihinde bu kanlı günler “Haziran Günleri” diye anılır ve bu dört gün içinde, Marx'ın verdiği sayıya göre, üç binden fazla emekçi katledilmiş, on beş bin kadarı da sürülmüştür.

Haziran Günleri, proletaryanın sokağa döküldüğü ve ezildiği günlerdir. Kimler tarafından? Daha önce devrime katılmış küçük burjuva radikalleri, özellikle de Ulusal Muhafızlar tarafından! Daha önce de belirtmiştim: Blankist bir niteliğe bürünen bu ayaklanmanın ezilmesi ile Auguste Blanqui ve yandaşları artık bu dönemin sonuna kadar etkisiz hâle geliyor.

İktidar ikileşmesi

Kanlı Haziran Günleri'nden, işçiler ezildikten ve işçi liderleri hapse atıldıktan sonra anayasa hazırlıklarına başlanıyor; çalışmalar yapılıyor ve Kurucu Meclis, 1848

Anayasası'nı yapıyor. Oysa ortaya çıkan anayasa, garip bir anayasa! Egemen sınıflardaki ayrışmaya paralel olarak, iki başlı bir iktidar yaratıyor.

Bir tarafta meclis, son derece geniş yetkilere sahip; öbür tarafta cumhurbaşkanı, onun da olağanüstü yetkileri var. Tüm bakanları, komutanları, elçileri, hatta tüm memurları, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde, cumhurbaşkanı tayin ediyor ve istediği anda da azledebiliyor. Yani devlet aygıtına tamamen yürütme gücü egemen! Bununla beraber, komutanları, subayları tayin eden cumhurbaşkanı savaş ilan edemiyor; savaş ilan etme hakkı mecliste. Peki, cumhurbaşkanının anlaşmazlık hâlinde seçmene başvurmak üzere meclisi feshetme hakkı var mı? Hayır, yok! Bu kadar geniş yetkileri var ama meclisi feshetme yetkisi yok; son kertede meclise mahkûm durumda! Buna karşılık meclisin cumhurbaşkanını yüce divana götürüp ihanetle suçlama ve görevden uzaklaştırma yetkisi var.

Louis Bonaparte'ın planları açısından çok önemli, hatta hayati olan bir nokta da şu: Fransa'da seçimle iktidara gelen ilk cumhurbaşkanı olan şahsiyet, anayasaya göre ikinci defa seçilemiyor; ancak bir dönem için seçiliyor ve ikinci bir kez seçilebilmesi için aradan bir dönem daha geçmesi gerekiyor. Hatta 1848 Anayasası, dört yıl sonra yapılacak ikinci seçimde cumhurbaşkanının altıncı dereceye kadar akrabalarının bile adaylığını yasaklıyor. Görülüyor ki cumhuriyetçi kampın hedefinde sadece Louis Bonaparte'ın kendisi değil, tümüyle

Bonaparte ailesi var. Oysa araya siyaset dışında kaldığı bir dönem girerse kendisinin tüm pislikleri ortaya dökülecek ve bir daha seçilme şansı da kalmayacak. O da bunun bilincinde ve bu yüzden de amacına ulaşabilmesine en büyük engel olarak anayasayı görüyor. Kısaca 18 *Brumaire*'e zemin teşkil eden bir anayasa var ortada; III. Napolyon olma yolunda, ortadan kaldırılması gereken bir anayasa!

Aslında Louis Bonaparte, anayasayı daha başlangıçta çiğnemişti. Şöyle: Anayasanın bir maddesine göre bir kimsenin cumhurbaşkanı seçilebilmesi için hiçbir zaman Fransız vatandaşlığını kaybetmemiş olması gerekiyordu. Oysa Louis Bonaparte daha önceki başarısız bir darbe girişiminden sonra müebbet hapse mahkûm edilmiş, sonra da hapishaneden kaçarak İsviçre'ye sığınmış ve bu ülkenin vatandaşlığını almıştı. Yani mevcut anayasaya göre, açıkça, cumhurbaşkanı olamazdı. Oysa tarihte çeşitli tecrübeler gösteriyor ki arkada güçlü sınıfsal destek varsa anayasalar da çiğnenebiliyor, yazılı maddeler kâğıt üzerinde kalıyor.

Louis Bonaparte, 1848 Anayasası'na göre 10 Aralık 1848'de cumhurbaşkanı seçiliyor; hem de oyların yüzde 74,5'ini alarak. Aslında bu durum Fransız toplumunun, köylü çoğunluğu ile, o tarihlerde ne denli "emperyalizm", yani imparatorluk tutkusu içinde olduğunun bir işareti de sayılabilir. Ne var ki böylece Fransa'da büyük bir kavganın tohumları da atılmış bulunuyor.

Varılan noktada durum şöyle: Anayasa yapıldı; daha başlangıçta buna aykırı bir şekilde –yani anayasa çiğnenerek– cumhurbaşkanı da seçildi. Böylece, güçlü bir meclis ile güçlü bir cumhurbaşkanı karşı karşıya geldiler. Yeni kurulan meclis 750 kişilik; üstelik anayasayı değiştirmek de çok zor. Öyle bir madde var ki bunu neredeyse imkânsız kılıyor: Anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi için, önce yapılan önerinin üye tam sayısının dörtte üçünün katılımıyla ve birer ay arayla üç oturumda tartışılması ve sonunda da oylamaya en az 500 üyenin katılmasıyla, aynı oranda (dörtte üç) kabul oyu alması gerekiyor. Günümüz anayasalarında bile pek rastlanmayan önleyici şartlar!

Anayasa yapıldıktan sonraki gelişmeler de şöyle: Artık anayasa yapıldı, Kurucu Meclis’in kendini feshetmesi lazım, oysa etmiyor; “daha işim bitmedi, organik yasalar yapacağım” diyerek varlığını sürdürmeye çalışıyor. Derken Louis Bonaparte’in sabrı tükeniyor, tayin ettiği generallerin komuta ettiği birlikler meclisi kuşatıyor, manevralar yapılıyor ve sonunda âdeta bir sıkıyönetim havası içinde, meclis ha basıldı ha basılacak korkusuna kapılan Kurucu Meclis kendini feshediyor ve yeni seçimlere gidiliyor.

Yeni meclis toplanıyor...

23 Nisan 1849’da seçimler yapılıyor, 29 Mayıs’ta da meclis toplanıyor ve böylece –Marx’ın altını çizdiği–

ikinci döneme, yani Kurucu Meclis döneminden normal meclis dönemine geçilmiş oluyor: Yeni bir meclis, yeni bir anayasa, yeni bir cumhurbaşkanı vb. şeklen her şey tamam; fakat bu meclise kimler, hangi sınıflar hâkim? Bu kez de sınıf kavgası meclis içinde ifadesini buluyor.

Yeni meclise üç kesimden oluşan burjuvazi hâkim; buna karşılık küçük burjuva demokratları da epeyce güçlü, iki yüz kadar milletvekili ile mecliste dikkate değer bir muhalefet oluşturuyorlar. Bu “sosyal demokrat parti”, 1789 Devrimi’nde mecliste arka sıralarda oturan “Dağlılar” gibi, “La Montagne” adıyla anılıyor. Seçimlerden önce küçük burjuva demokratları ile proleterya temsilcileri uzlaşma toplantıları düzenlemiş, seçim komiteleri oluşturmuş ve taleplerini törpüleyerek bir “ortak program” etrafında birleşmişlerdi.

Burjuvaziye gelince, bu sınıfın –ikisi hanedancı, biri de cumhuriyetçi– üç kesimi var; fakat onlar da aralarında anlaşamadıkları için hepsi şeklen “cumhuriyet” bayrağı altında toplanıyor. Bunlar dönemin egemen sınıflar ittifakını temsil eden “Düzen Partisi”ni oluşturuyorlar. O sırada biri Bourbon’cu, diğeri Orléans’cı iki hanedan, ülkeyi takiye yaparak ve kerhen “cumhuriyet” üzerinde anlaşmış görünerek yönetebiliyorlar. Sınıfsal çıkarları halk sınıflarına karşı birleşiyor ama farklı hanedanları (aslında sınıf çıkarlarını) savundukları için ikisi de ancak cumhuriyet üzerinde anlaşıyorlar. Bu döneme egemen olan parti, bu “Düzen Partisi”dir.

Oysa bir yandan burjuvazi içindeki rekabet, öte yandan da burjuvazinin tümüyle Bonaparte'a karşı kavgası, küçük burjuva radikallerine ("sosyal demokrat" partiye) büyük bir manevra alanı sağlıyor. Fakat onlar bu ola-nağı kullanamıyorlar ve Marx'ın dediği gibi, 29 Mayıs 1849'da meclis toplanırken, "tüm başarı unsurlarını ellerinde tuttukları hâlde, on beş gün sonra -onurları da dâhil- her şeyi kaybediyorlar." Böylece meclise bu dönemde "Louis-Philippe monarşisinden de mutlak şekilde" Düzen Partisi egemen oluyor. Bu "mutlakiyet"i kurması için de önce sosyal demokrat muhalefeti yok etmeleri gerekiyor. Cumhuriyetçilerle Napolyoncuları ("emperyalist"leri) birbirine düşüren bir olay da bu konuda olanak sağlıyor.

Dış politika, savaş ve sınıf kavgası

Bu olay dış politikayla ve İtalya'yla ilgiliydi. İtalya'da Cumhuriyetçiler Katoliklere savaş açmış ve Papa'yı kovmuşlardı. Şimdi de Papa taraftarlarıyla Cumhuriyetçiler kavga hâlindeydiler. Bu durumda Louis Bonaparte derhal Papa'dan yana tavır almış ve onun emriyle askerî birlikler de Roma'yı bombalamıştı. Oysa bu bir savaştı ve anayasaya göre de cumhurbaşkanının "savaş ilanı" yetkisi yoktu. Bu durumda mecliste kıyamet koptu ve "Ey Bonaparte! Sen hangi hakla anayasayı çiğneyerek İtalya'yı, Cumhuriyetçileri bombalıyorsun?" şeklinde itirazlar yükseldi.

Büyük bir hesaplaşma başlamıştı; bu vesileyle Marx çok ilginç bir analiz yapmıştır. Mecliste küçük burjuva demokratları ve emekçi temsilcileri, yani “sosyal demokrat” koalisyon fikren güçlü fakat bunlar, sınıf kavgası ve kaba güç açısından, sokakta zayıf. Onun için kralcı burjuvazinin taktiği –ki burada L. Bonaparte da onlarla birlikte hareket ediyor– “sosyal demokrat”ları zayıf oldukları alana, yani sokağa çekmek oluyor. Bunu başarıyorlar ve Marx da onlar için “başları eğik, bu tuzağa da düştüler” diyor. Gerçekten de olaylar şöyle gelişiyor: “Sol cephe”nin lideri Ledru-Rollin, meclise Napolyon ve bakanları hakkında bir soruşturma açılması için dilekçe veriyor. Ayrıca muhalifler bu ortamda çok yüksekten konuşmaya başlıyorlar; tehditler savuruyor, anayasayı korumak için gerekirse zor kullanacaklarını vb. söylüyorlar. Oysa kendileri de bölünüyor ve bir kısmı dilekçeyi imzalamıyor. Sonunda da kuvvetli oldukları meclisi bırakıp zayıf oldukları sokağa dökülüyorlar ve bu da onlar için bir felaket oluyor. 13 Haziran 1849’da askerî birlikler bunları ihtilalci, anarşist, başıbozuk vb. diye topluyor, bir kısmı hapse gidiyor; başta liderleri Ledru-Rollin olmak üzere bir kısmı da yurtdışına kaçarak sözde “gölge kabine”ler kuruyor.

1848 Haziran’ında emekçileri ezen Ulusal Muhafızlar [*Garde Nationale*] daha sonra düzenli ordunun komutanlığına bağlanmıştı. Bir yıl sonra, 13 Haziran’da, bu muhafızların demokrasiyi yeniden hatırlayarak sokaklara dökülen kısmı da emekçilerle beraber eziliyor. Ve

böylece 13 Haziran 1849 darbesiyle bir dönem daha tamamlanmış oluyor. Oysa kralcı burjuvazi, bu darbe-yi destekler ve en halkçı milletvekillerini mahkemelere teslim ederken parlamanter dokunulmazlığı da yok etmiş ve kendi bindiği dalı kesmiş oluyor.

İçki vergisi ve eğitim reformu

13 Haziran 1849 darbesiyle, demokrasi anlayışı küçük burjuva ufuklarını aşamayan “sosyal demokrasi” sahneyi terk ediyor; bir dönem kapanıyor ve cumhuriyetçi kanat, burjuva kesimi de dâhil, mecliste gücünü kaybediyordu. Artık meclise hâkim olan grup Düzen Partisi, yani iki hanedanı savunan, fakat hanedanların, daha doğrusu büyük toprak sahiplerinin çıkarları ile finans çıkarları çatıştığı için cumhuriyetçi görünen burjuvaziydi. Bu burjuvazi bir süre gerçek bir hegemonya kuruyor ve onun karşısında da artık tek bir kuvvet kalıyordu: III. Napolyon adını bayrak yapan Louis Bonaparte!

Düzen Partisi, III. Napolyon’la açık kavgaya girmeden önce, yasama faaliyetlerini iki temel yasa üzerinde yoğunlaştırmıştı: *içkilere konulan vergi ve eğitim reformu*. Eğitimi Cizvit papazlarına teslim eden koalisyon, Voltaire’ci diye ün yapmış olan finans burjuvazisinin çıkarları için nelere razı olacağını da böylece ortaya koyuyordu. Böylece burjuvazi bir yandan nefret edilen bir vergiyle eski sistemi ihya ederken, öte yandan da onu tevekkül içinde kabul ettirecek eğitimi empoze ediyordu. Karşı çıkan herkes de “sosyalizm” suçlamasıyla ka-

ralanıyordu. Öğretmenleri rahiplere, belediye reislerini valilere ve hepsini de rejimin ajanlarına tabi kılan bu sistem, artık burjuva hak ve özgürlüklerini bile “sosyalist” talepler olarak karalamaya başlamıştı. Bu arada III. Napolyon da boş durmuyor, popüleritesini artırmak için işçi bankaları kurmak, astsubayların maaşını artırmak gibi öneriler ileri sürüyordu. Ve 10 Mart 1850 seçimlerine böyle bir atmosfer içinde girildi.

Seçimler ve burjuvazinin “darbe”si: yeni seçim kanunu

10 Mart 1850 seçimleri, 13 Haziran’da kaçan ya da hapse atılan milletvekillerinin yerine yenilerinin seçilmesi için düzenlenmişti. Oysa beklenmedik bir şekilde, Paris halkı sosyal demokrat adayları seçti. Hatta 13 Haziran ayaklanmasına katılan bir ihtilalci, üstelik askerlerin de oylarını alarak, cumhurbaşkanının bir bakanına karşı seçilmişti. Bonaparte da korkmuş ve Düzen Partisi’nin gölgesine sığınmıştı. Ne var ki ne cumhuriyetçi burjuvazi ne de sosyal demokratlar bu zafardan yararlanmasını bildi. Özellikle sosyal demokratlar, Marx’a göre, “halk heyecan içindeyken ve ordu da olumlu bir tavır sergilerken” iktidara el koyabilirdi. Fakat zamanını yersiz seçim tartışmalarıyla harcadı ve fırsatı kaçırdı. Kralcı burjuvazi ise Bonaparte’ın zaafını, proletaryanın da hareketsizliğini anladı ve daha taktikçi davranarak durumunu yeni bir seçim kanunu ile sağlamlaştırdı.

31 Mayıs 1850’de kabul edilen yeni seçim kanunu ilginç bir kanundu. Genel oy ilkesini ortadan kaldırıyor ve ancak bir yerde en az üç yıl oturmuş olanların seçmen olabileceğini söylüyordu. İşçiler bu üç yıllık ikameti ancak patronlarından alacakları bir belge ile kanıtlatabileceklerdi. Bu kanunla seçmen sayısı on milyondan yedi milyona iniyor ve emekçiler de âdeta yasal siyasetin dışına itiliyordu. 1850 yılı iktisadi açıdan çok canlı olduğu için, emekçiler fabrikalarda meşguldüler; sokağa dökülüp kanuna muhalefet edemediler.

Yeni kanun, cumhurbaşkanı seçimini de meclis iradesine teslim ediyordu. Çünkü mevcut anayasaya göre bir kimsenin cumhurbaşkanı seçilebilmesi için çoğunluk yetmiyordu; en az iki milyon oy alması lazımdı. Oysa seçmen sayısı yedi milyona indiği hâlde, asgari iki milyon oy alma şartı kaldırılmamıştı. Yani bir adayın seçilebilmesi için artık seçmenlerin en az beşte birinin değil, üçte birinin oyunu alması gerekiyordu. Bunu alamazsa seçimi meclis yapıyordu. Tam bir sınıf kavgası aracı olan bu kanun için Marx, “burjuvazinin darbe kanunu” diyor.

Tutucu burjuvazi, seçim kanunundan sonra da basın özgürlüğünü ortadan kaldıran bir kanun çıkardı. Oysa devrimci ve demokrat sınıflar siyaset dışına itilince Bonaparte’ın da darbe planlarının yolu açılmış oluyordu. Böylece üçüncü dönem, yani tutucu burjuvazinin “darbe”sinden (31 Mayıs 1850) III. Napolyon’un darbesine (2 Aralık 1851) uzanan dönem de başlamış oluyordu.

Darbeci bir cumhurbaşkanı

“Darbe” fikri zaten Bonaparte’ta eski bir saplantıydı. İkinci kez cumhurbaşkanı seçilmesi mümkün değildi; bu durumda “başka ne yapabilirim?” diye düşünüyordu. Anayasa, cumhurbaşkanlığı yolunu kapamıştı fakat kendisi Napolyon hanedanını, emperyal hanedanı canlandırabilirdi. Bunun için de açıkça, göz göre göre darbe hazırlıklarına başladı.

Bu konudaki ilk girişimlerinden biri, daha önce de yaptığı gibi, özel ödeneğini artırmaya çalışmak oldu. Cumhurbaşkanı olarak 600 bin franklık bir ödeneği vardı. Bunu önce 3 milyon franka çıkarmak istedi fakat meclis “hayır!” dedi. Bir kereye mahsus olmak üzere bir artış yapıldı, fakat o yılmadı; ödeneğini devamlı olarak artırma çabalarına devam etti.

Aslında kendisi maddi sıkıntı içinde değildi, konforlu koşullarda yaşıyordu, ama yine de bol paraya ihtiyacı vardı çünkü çok sayıda adam satın alması lazımdı. Elysée Sarayı’na önemli subayları davet ediyor, ziyafetler veriyor, komutanlara en pahalı şampanyalar, purolar, sosisler ikram ediyor ve bu gibi yollarla orduyu iyice ele geçirmeye çalışıyordu. Oysa sadece subayları değil, onun dışında da bir sürü insanı maddi açıdan kendisine bağlaması lazımdı. Buna gereken parayı bulmak için de birtakım kirli finans operasyonlarına giriyor, finans burjuvazisini ve Orléanistlerin bir kısmını yanına çekmek için ünlü Yahudi banker

Achille Fould'u maliye bakanı yapıyordu. Tezgâhladığı bir finans operasyonu da şöyleydi: Güya Paris'in işsiz güçsüz takımını, serserilerini toplayıp Kaliforniya'ya yollayacak ve oranın altınlarını işletecekti! Bunun için devlet tahvilleri çıkarmış ve bunlar 3 milyon insana, bu arada işçilere de satılmıştı. "İşçiler altınları işleyecek ve paralar da gelecekti."

Paris serserilerinin Kaliforniya seyahatini finanse etmek için, ayrıca, tanesi bir franktan yedi milyon piyango bileti basılıp piyasaya sürüldü. Üstelik operasyonu yapanlar bununla da yetinmiyor, aynı numara altında bir sürü sahte bilet de basıyorlardı. Çünkü, Marx'ın dediği gibi "paralar aslında Paris serserilerine değil, Elysée'deki serseriye gidecekti." Yine de tahviller ve biletler müşteri buluyor, kolayca satılıyordu. Üstelik finans burjuvazisini de yanına aldıktan sonra borsa da Bonaparte'ı desteklemeye başlamıştı ve "Elysée'deki serseri"nin her girişi mi borsayı yükselten etkiler yapıyordu.

10 Aralık Derneği ve köylüler

Louis Bonaparte, ayrıca, her türlü kirli işte kullanacağı bir dernek de kurmuştu: 10 Aralık Derneği. Parislilerin "bohem" dediği, serseri, lümpen, eşkıya, yankesici, hırsız, dilenci, kısaca Marx'ın bunlara benzer on-on beş sıfat kullanarak tanımladığı kimselerden oluşan bir dernekti bu. Bunlardan bazılarının adı suikaste, cinayete vb. karışınca, Bonaparte derneği şeklen kapat-

mak zorunda kaldı; fakat bu sadece zevahiri kurtarmak için yapılmış bir jestti.

Louis Bonaparte'ın, son aşamada baş başa kaldığı Düzen Partisi ile arasındaki kavgada kullandığı araçlar, esas itibarıyla, bunlardı. Oysa bu kirli araçların yanı sıra, dayandığı sağlam bir sınıfsal tabanı da vardı. Bu tabanı yoksul köylüler teşkil ediyordu; bir “patates torbasındaki patatesler” gibi, hem birbirine benzeyen hem de birbirinden kopuk köylüler...

İlginçtir ki Marx, bu vesileyle bir parantez açmış, Bonapartizmin sınıfsal dayanağı konusunda önemli bir yorum yapmıştır. Marx, bu yorumunda köylüler için “bunlar hem sınıf değil, hem de aynı zamanda sınıf” diyor ve bu düşüncesini şöyle açıyordu: Bu küçük köylüler birbirinden kopuk, aralarında zorunlu ilişki bulunmuyor. Oysa toplumsal sınıflar, “ilişkisel” [*relational*] bir bağlamda ortaya çıkıyorlar. Örneğin serf olmazsa senyör de olmaz; proleter olmazsa kapitalist de olamaz; kısaca bunlardan biri olmadan öbürünü düşünemeyiz. Oysa küçük köylüleri tek başına düşünebiliyoruz çünkü bunlar pazardan da, birbirlerinden de kopuklar ve bu özellikleri dolayısıyla da bir “toplumsal sınıf” teşkil etmiyorlar. Oysa öbür taraftan da “sınıf” sayılmaları gerekiyor çünkü koşulları itibarıyla diğer sınıflara hiç benzemiyorlar ve çıkarları da onlarınkiyle çatışıyor. Bu anlamda Marx, köylüleri de sınıf sayıyor.

Demek ki köylüler de bir anlamda “sınıf”, fakat kendi kendilerine yeten nitelikleriyle iktidar kavgası veren,

“iktidar”ı ele geçirmeye çalışan bir sınıf olmadıkları için devlet aygıtını bir araç olarak kullanma şansına da sahip değiller. Onlar sadece “devlet baba” tarafından “temsil ediliyorlar”. Devletle, Marx’ın “metafizik bir ilişki” dediği paternalist bir ilişki içindeler ve kendilerini serflikten kurtaran I. Napolyon hâlâ düşlerini süslüyor. Austerlitz kahramanı ve “*Code Civil*”in yapıcısı Napolyon, 1850’de, köylüler için hâlâ kurtuluşun, özgürleşmenin simgesi olmaya devam ediyor ve kült hâline gelmiş “Napolyon” markasından yararlanan da “yeteneksiz yeğen” oluyor.

Oysa burjuvazi, devleti bir araç olarak ele geçirmeyi ve bunu başardıktan sonra da hem iktisadi hem de siyasi alanda onu kullanmayı hedefliyor. İktisadi planda, burjuvazi, iş alanında artı-değeri paylaşan mekanizmalara giremeyen, sonuç olarak da faiz, rant veya kâr sağlayamayan yakınlarını devlete (bürokrasiye) yerleştiriyor; onları memur, asker, polis vb. yapıyor. Böylece de bir taşla iki kuş vurmuş oluyor. Bir yandan devleti sınıfsal aygıtı hâline getirirken, öbür yandan da bir kısım yandaşının geçimini sağlıyor.

Oysa madalyonun bir de öbür yüzü var: Bu süreç devlet kadrolarını üretken olmayan, asalak kimselerle dolduruyor ve Marx’ın, “tüm devrimler devlet aygıtını kırmak yerine daha yetkin bir hâle getirdiler” dediği durum ortaya çıkıyor. Bu “yetkinlik” kuşkusuz özü itibarıyla bir baskı aracı olma şeklinde ifadesini buluyor ve bu anlatılan dönemde, karşı-devrimin her aşamasında,

basın özgürlüğüne, işçi haklarına, toplanma ve dernek kurma özgürlüklerine kısıtlamalar getiriliyor.

Louis Bonaparte aslında zayıf karakterli bir insan. Elysée'deki hemen her ziyafette, yemekler yenilip içkiler içildikten sonra bir darbe kararı veriliyor fakat o, erte- si gün korkuyor, vazgeçiyor; darbe erteleniyor. Sonra üç gün sonra aynı sahneler tekrarlanıyor. Her şey açık, hat- ta darbe haberleri gazetelerde bile yer alıyor. Ve sonunda da, tüm imkânları ele geçirdikten sonra bu kez kara- rından vazgeçmiyor ve 2 Aralık 1851'de darbeyi yapı- yor. Darbe o kadar güzel planlanmış ki, finansmanı bile müstakbel imparatorun Merkez Bankası'ndan "çaldığı" 25 milyon frank ile sağlanıyor. Kendi içinde bölünmüş, karar alamaz hâle gelmiş meclisi dağıtmak için düzenli kuvvetler komutanına bir milyon frank ve askerlere da- ğıtılan 15'er frank da aynı "fon"dan ödeniyor.

2 Aralık 1851'de darbe yapılmış, artık imparator- luğun ilanı bir formalite hâline gelmişti. Yine de III. Napolyon, imparatorluğu ilan etmek için ihtiyatlı dav- randı; 2 Aralık 1852 tarihini, yani darbenin yıldönümü- nü bekledi. Fransa tarihinde, 1789, 1830, 1848'de yazı- lan şanlı sayfalardan sonra yirmi yıl kadar sürecektir olan despotik utanç yılları başlamıştı.

Devrim dersleri

Marx, 1848 Devrimi'ni ve karşı-devrimini hep bü- yük devrimle, 1789'la karşılaştırarak anlatmıştır. Aradaki önemli fark şuydu: 1789 Devrimi, hep yük-

selen aşamalar (Anayasacılar, Jirondenler, Jakobenler) gösterdi; tam bir halk ayaklanması şeklinde başlamıştı fakat halk, hep daha üst sınıf ve tabakaların en devrimci kesimleriyle birleşerek devrimi ileriye götürdü. Oysa 1848 Devrimi tamamen tersi bir seyir izledi. Devrimi proletarya yaptı, fakat gücünü abartarak tek başına hareket etti ve yenildi; sonra küçük burjuva demokratları ve Cumhuriyetçiler ön plana çıktı, onlar da aynı hataya düşerek yenildiler; sıra hanedancı burjuvalara gelmişti, onlar da sıralarını savdılar ve sonunda meydan sınıf çelişkilerini başarılı şekilde kullanan Louis Bonaparte'a ve emperyal güçlere kaldı.

Aslında Marx ve Engels'in o dönemle ilgili somut analizleri bugünler için de geçerli unsurlar taşıyor. 18 *Brumaire*'de Marx, Fransa'da 1848-52 dönemini, sınıf kavgası temelinde, devlet aygıtıyla, anayasasıyla, seçim kanunuyla, organik kanunlarıyla, kısaca tüm ideolojik ve hukuki araçlarıyla analiz etmişti. Oysa verdiği dersler, daha sonraki tüm devrimci hareketler için son derece açıklayıcı ipuçları taşıyor. Daha çok da şu ortaya çıkıyor: Fransa'da 1850'lerin sosyoekonomik yapısı ve sınıf kavgaları, bugünkü Fransa'dan çok Türkiye ve benzeri ülkelerdeki sosyal kavgalara ışık tutuyor.

Marx, anayasa ve seçim kanunu tartışmalarının aslında sınıf kavgasının siyasal ifadesi olduğunu gösterdi. Oysa bizde anayasa tartışmaları, elli yıldır, askerî darbelerin ve çağ dışı ideolojilerin gizlediği sınıf kavgaları hesaba katılmadan, salt kanun, hukuk ve kutsal

inançlar temelinde yapılıyor. Hatta devlet başkanına âdeta saltanat yetkileri veren son 16 Nisan 2017 Anayasa Referandumu bile bu dar çerçeveyi kıramadı. Oysa insanları asıl bölen ve sınıflara ayıran şeyin kapitalizm olduğu anlaşılıp tahakküm heveslilerine karşı sınıf temelinde kavga verilmedikçe, zafere ulaşmanın imkânsız olduğu da bilinmelidir.

Fransa'da, 1848 Haziran'ında, küçük burjuva kökenli Ulusal Muhafızlar mülkiyet tutkusuyla işçileri ezerken, Bonaparte da Elysée'de darbe planları yapmaya başlamıştı. Sonunda aralarındaki çıkar çelişkilerini "hane-dan kavgası"na çeviren burjuvaları etkisiz kılarak ve I. Napolyon düşleri içinde yaşayan köylüleri de arkasına alarak darbesinde başarılı oldu. Oysa daha üç yıl önce Marx ve Engels, *Manifesto*'da, gerçek bir özgürlük kavgasının yollarını göstermiş ve tüm ezilenleri ve demokratları birleşmeye davet etmişti.

PARİS KOMÜNÜ
VE MARX

Karl Marx, Louis Bonaparte'ın 18 *Brumaire* darbesini izleyen aylarda, aynı başlık altında kaleme aldığı ünlü eserini şu cümleyle bitirmişti: "Louis Bonaparte'ın sırtına emperyal manto düştüğü gün, Vendôme Meydanı'ndaki sütunun tepesindeki çelik heykel de yerle bir olacak!"³⁶ Bu satırlar yazılırken darbe yapılmış, fakat henüz imparatorluk ilan edilmemişti ve –Marx'ın öngördüğü gibi– I. Napolyon'un simgesi olan emperyal manto, yeteneksiz bir maceraperestin sırtına düştüğü an, gerçek sahibinin de büyüğü bozulacak, karizması yok olacaktı.

Paris'te, Vendôme Meydanı'ndaki sütunlu heykel, aslında entrikacı yeğeni (Louis Bonaparte'ı) değil, efsanelenmiş kahramanı (Napolyon Bonaparte'ı) temsil ediyordu ve başlangıçta Austerlitz Zaferi'nin anısını yaşatmak için dikilmişti. Ne var ki III. Napolyon 1870'te Sedan'da yenilerek onursuzca Almanlara teslim olunca, kutsal örtünün büyüğü bir anda yok oldu ve imparatorla beraber "Vendôme Sütunu"nun günleri de sayılı hâle geldi.

36 Karl Marx, *Le 18 Brumaire de Louis Bonaparte*, Paris: Editions Sociales, 1963, s. 115. Marx, 18 *Brumaire*'in 1869 basımına yazdığı önsözde bunun manen zaten gerçekleştiğini ve Napolyon kültünün yok olduğunu yazmıştı. (Bu yazıda Marx'ın yorumuna yapılan göndermeler, metin içinde sayfa numarası olarak verilecektir.)

Oyun bitmiş, tarih hükmünü vermişti; sütun yıkılacaktı. Uygulama görevi de doğal olarak devrimcilere düştü. Paris Komünü'nün bu konuda aldığı karar, aslında İkinci İmparatorluk'un en özlü anlatısı oldu:

Paris Komünü Vendôme Meydanı'ndaki emperyal sütunun bir barbarlık anıtı, kaba kuvvet ve sahte şöhet sembolü, militarizmin onaylanması, uluslararası hukukun çiğnenmesi, yenenlerin yenilenlere devamlı hakareti, Fransız Cumhuriyeti'nin üç büyük ilkesinden kardeşliğe sürekli bir suikast olduğunu göz önünde bulundurarak şu kararı almıştır: Vendôme Meydanı'ndaki sütun yıkılacaktır!

Karar, Komün'ün kanla bastırılmasından kısa bir süre önce, binlerce kişinin alkışları arasında uygulandı.³⁷ Bu olaydan beş yıl sonra da, O.-P. Lissagaray bizlere Paris Komünü'nün ayrıntılı öyküsünü anlatırken, "Acaba," diye soracaktır, "ne kadar II. İmparatorluk annesi, tıpkı I. İmparatorluk anneleri gibi, (kendilerine on binlerce evladın acısını hatırlatan) bu bronz heykele ağlamadan bakabildi?"³⁸

*
* *

37 Heykel 16 Mayıs 1871'de, meydan etrafında büyük önlemler alınarak yıkıldı. Bkz. Wikipédia Fr., "Commune de Paris" maddesi.

38 Bu yazımızın ilk basımı, Prosper Olivier Lissagaray'ın *1871 Paris Komünü Tarihi* başlıklı eserinin Türkçe çevirisinde (Nota Bene Yayınları, 2013) sunuş yazısı olarak çıkmıştır. Alıntıyı bu esere borçluyuz.

Paris Komünü'nün öyküsü, 19. yüzyılın tüm devrimleri gibi ezilenlerin ezenlere karşı ayaklanmasının ve kanla bastırılmasının öyküsüdür. Ne var ki karşı-devrimlerde halk sınıfları, genellikle, egemen sınıfların askerleri tarafından ezilirken, burada durum hayli farklıydı. 1871 Mart'ında, ordusu yenilmiş ve tutsak olmuş bir "ulusal" burjuvazi, esarete karşı ayaklanmış olan kendi halkını düşman ordularına ezdirmenin yollarını arıyor veya en azından bu kirli işte düşman işbirliğini sağlamaya çalışıyordu. Marx'ın deyimiyle, 1871'de, "toprak mülkiyeti ve sermayenin temsilcilerini, işgalci güçlerin nazarları ve yüksek kontrolü altında, dış savaşa bir de iç savaş aşılama iten şey, Fransa'nın büyük yıkımı olmuştu."³⁹ Çünkü bu koşullarda egemen güçlerin yeniden toparlanmasının önündeki en büyük engel artık dış düşman değil, Paris emekçileriydi.

Kendi ülkesinde kendi halkına karşı düşman konumuna gelmiş olan III. Napolyon'un hezimet, aslında onunla birlikte yoksul sınıfların da hezimet anlamına

39 Esas olarak Marx'ın analizine dayanan bu yazımızın temel kaynağını, düşünürün I. Enternasyonal Genel Konseyi'nin, ittifakla aldığı bir kararla, isimsiz (ve bin adet) olarak yayımladığı incelemesi teşkil ediyor. Eser, 13 Haziran 1871'de Londra'da yine isimsiz olarak ve *Fransa'da İç Savaş* başlığıyla yayımlanmış, ancak, Marx'ın yöneltilecek ithamların bütün sorumluluğunu üzerine almak amacıyla 26 Haziran'da *Daily News* gazetesine gönderdiği mektup sayesinde gerçek yazarın kim olduğu anlaşılmıştı. Bkz. Karl Marx, *La guerre civile en France, 1871*, Paris: Editions Sociales, 1972, s. 18, 31 (Eser, Marx'ın konuyla ilgili ilk iki taslağını ve Komün günlerinde basında çıkan birçok ilginç yazıyı da içermektedir). Bu esere yapılan göndermeler, izleyen satırlarda, sayfa numarası olarak metin içinde verilecektir.

gelmiyordu. Aksine, Paris halkı başkaldırmış ve devrimci özlemlerle bir “ulusal savunma hükümeti” kurulmasına önyak olmuştu. Ne var ki mevcut koşullarda –ve işçi liderlerinin hâlâ hapiste olduğu bir sırada– yeni cumhuriyete damgasını vuran yine de büyük sermaye ve toprak çıkarları oldu. Ordu ve emniyetin kilit görevleri de kralcı (Orléanist) entrikacıların eline geçti. Kısaca, 4 Eylül 1870’te Fransa’da cumhuriyet, “bir toplumsal fetih olarak değil, bir ulusal savunma önlemi olarak ilan edilmişti.”⁴⁰

Cumhuriyet hükümetine, 1830’dan itibaren her devrimin yönetim kadrolarına sızmış fakat devrimi izleyen kanlı bastırmalarda da önemli roller almış kişiler ege-men olmuştu. Bu karanlık şahsiyetler bu uğursuz günlerde de boş durmadılar. Daha cumhuriyetin ilanından bir gün sonra, General Trochu, hükümet başkanı sıfatıyla Paris’in direnmesinin bir “delilik” olacağını ilan ediyor, dışişleri bakanlığını kapmış ünlü avukat Jules Favre ise, Gambetta’ya yolladığı mektupta, artık ülkeyi Prusya askerlerine karşı değil Paris emekçilerine karşı korumaya çalıştığını itiraf ediyordu (s. 24). Aynı şahıs 28 Ocak’ta Bismarck’la bir mütareke imzaladı ve bunun için de yeni bir meclis kurulmasını kabul etti.

Seçimler 8 Şubat’ta yapıldı ve Paris emekçilerinin “savaş”, “Düzen Partisi”nin de “barış” sloganıyla girdiği seçimlerle, büyük çoğunluğu krallık yandaşlarından

40 I. Enternasyonal’in Alman-Fransız savaşı dolayısıyla yayımladığı –Marx tarafından kaleme alınmış– ikinci bildiriden, *age*, s. 288.

oluşan bir meclis ortaya çıktı. Durum açıktı; Fransız hükümeti düşman askerinden değil Paris halkından korkuyordu ve ulusal planda kendisini destekleyecek bir meclis çoğunluğunu da elde etmişti.

Aslına bakılırsa Jules Favre, Paris korkusunda tamamen haksız da sayılmazdı. Düzenli ordunun ortadan kalktığı bir ortamda on binlerce işçi Ulusal Muhafızlar birliğine [*Garde National*] yazılarak silahlanmış ve şehri kuşatan Prusya askerlerine bile saygı telkin eden bir maddi güç hâline gelmişti. Kısaca düşman askerlerinin kuşatması altındaki başkentte iç savaşın tohumları hızla filizleniyordu. Bununla beraber düşmana karşı savaşmaktan çekinmeyen emekçiler, iç savaş konusunda tutucu cepheden daha duyarlı davranıyordu. Örneğin bir grup işçi belediyeyi basarak ihanetine inandığı bazı bakanları rehin aldığı hâlde iç savaş çekincesiyle onları serbest bıraktı.

Karşı-devrim hazırlıkları içindeki hükümet, 10 Mart'ta, bu koşullarda hükümet merkezini Versailles şehrine nakletti ve daha sonra elinde kalan askerî birlikleri de Versailles'a taşıdı. Böylece mevcut hükümet –daha da bilenmiş bir kinle– görevine devam etti. 131 günlük Alman kuşatmasıyla aç bırakılacak ve perişan edilecek olan Paris'i, son derece ağır koşullarda Bismarck'a teslim edecek anlaşmayı da aynı hükümet imzalayacaktır.

8 Şubat seçimleriyle bir dönem bitmiş, yeni bir hükümet kurulmuş ve bu hükümetin başına da, Marx'ın ifadesiyle, "ait olduğu sınıfın çürümüşlüğü'nün en yetkin entelektüel ifadesi olduğu için neredeyse yarım yüzyıldan beri Fransız burjuvazisini cazibesi altında tutan bir canavar bodur", yani Adolphe Thiers gelmişti (s. 26). Aslında egemen sınıfların, o günkü koşullarda, bu "zor zamanların kahramanı"na yüklediği misyon açıktı. A. Thiers, nasıl 1848 Devrimi'nden önce "Ben Fransa'da ve Avrupa'da hep Devrim Partisi'nin yanında oldum!" diye nutuklar atmış ve emekçilerin ezilmesinden sonra da Düzen Partisi'nin beyni hâline gelmişse, 1871'de de aynı oyunu yinelemesi için iş başına çağırılmıştı. Durum çıkmaz içindeydi: Ya Paris emekçileri silahlarından arındırılacak ve "düzen" tesis edilecek, ya da -iç savaş şeklinde de olsa- devrimci kavga devam edecekti. A. Thiers'ten beklenen de önce proletaryanın elindeki silahları, özellikle de halktan toplanan paralarla yapılmış olan topları almaktı. İşte kralcı birlikler tam da bu işle görevlendirildiler. Oysa bu, açıkça, bir iç savaş kararıydı ve o ana kadar bu savaşı önlemek için ödün üzerine ödün vermiş olan proletarya için artık kaçış yolu kalmıyordu.

Komüncüler kaçmadılar; resti gördüler ve silahlarını cellatlarına teslim etmediler. Dahası, General Lecomte kendilerine sivil halkın üzerine ateş etmelerini emre-

dince, silahlarını savunmasız insanlara değil, General Lecomte'a doğrulttular. Ve aynı gün, 1848 Devrimi'nin kanlı figürlerinden General Clément Thomas da benzer bir akıbetten kurtulamadı. Tarih 18 Mart'ı gösteriyordu ve o sabah Parisliler top sesleriyle uyandı. Komün Merkez Komitesi'nin ilan ettiği *Manifesto*, "Başkent proletaryası," diyordu, "yönetici sınıfların yetersizlikleri ve ihanetleri karşısında durumu kurtarmak için kamu işlerinin yönetimini ele alma zamanının geldiğini anlamıştır".

Paris sokaklarında "Yaşasın Komün!" nidaları çınılıyordu.

Tam yetmiş üç gün (18 Mart-28 Mayıs 1871) süren Komün yönetimi insanlık tarihinde, 1789'dan itibaren devrim ve karşı-devrim çalkantıları içinde geçen Fransız tecrübesinin de ötesinde, evrensel bir anlam kazanmıştır. Paris emekçileri, bu hareketle, toprak ve sermaye sahiplerinin düşmanla işbirliğine karşı ayaklanmış ve kapitalizmle birlikte ortaya çıkan modern "sınıf devleti"nin antitezi sayılabilecek bir devlet şekli kurma kavgasına girişmişlerdi. Kapitalist devlet tipi, 1848 Devrimi'nden sonra kendisine "sosyal devlet", "parlamentar cumhuriyet" gibi adlar vermiş olsa da, aslında azınlığın çoğunluğa, varsılların yoksullara diktatörlüğünden başka bir şey değildi. Komüncüler 18 Mart'ta

böyle bir aygıtı ele geçirmişlerdi ve yapmaları gereken şey de devletin kimi organlarını yok etmek, kimi organlarını da tüm vatandaşlara hizmet edebilecek şekilde dönüştürmekten ibaretti.

Komün yönetimi Paris belediye meclislerine genel oyla seçilmiş ve seçmenlerine karşı sorumlu (yani her an azledilebilir) üyelere meydana gelmişti. İlk kararı da sürekli orduyu lağvetmek oldu çünkü silahlanmış halk zaten savunma işlevini üstlenmiş bulunuyordu. Aynı şekilde, emniyet ve yargı elemanları da dâhil tüm diğer devlet memurlarının yetkileri ellerinden alındı ve bunlar Komün yönetimine devredildi.

Devletin baskıcı organları için yapılan operasyon, ideolojik aygıtları için de yineleni ve devletle kilise birbirinden radikal bir şekilde ayrılarak rahipler sivil statüye sokuldu. Emekçi devletinde din yasaklanmıyordu, fakat artık din adamları, yaşamlarını İsa'nın havarileri gibi sadece müminlerin bağışlarıyla sağlamak zorundaydılar. Aynı mantık içinde tüm eğitim kurumları da herkese açık ve parasız statüye getirildi ve böylece "bilim de sınıf önyargılarının ve yönetici iktidarın ördüğü zincirlerden kurtulmuş oldu" (s. 42). Halk yönetimi aynı zamanda ucuz yönetim olmalıydı ve bu yüzden memur maaşları da vasıflı bir işçi ücreti düzeyinde eşitlendi. Öyle ki artık Paris Komünü'nde en yüksek maaş, o sırada Londra'da bazı özel eğitim kurumlarında çalışan bir sekreterin maaşının beşte birinden çok da fazla olmayacaktı (s. 47).

Komün idaresi burjuva devlet aygıtını dönüştürmüş, sivil toplumdan koparak parazit bir varlık konumuna gelmiş devlet aygıtını doğrudan üreticilerin yönetimi hâline getirmişti. Gerçek anlamda *halkın halk tarafından idaresi* olan bu sistemde her kamu görevlisi seçimle geliyor ve seçmenlerin güvenini kaybedince de azlediliyordu. Böylece genel oy mekanizması da, Marx'ın deyimiyle, “birkaç yılda bir, kimlerin parlamentoda halkı ‘*temsil edeceğini*’ ve ayaklar altında ezeceğini belirleyen” bir mekanizma olmaktan çıkıyor ve komünler şeklinde örgütlenmiş halkın yönetim aracı hâline geliyordu (s. 43).

Bu halk yönetimi aynı zamanda işçi enternasyonalizminin de ifadesiydi ve devrime katılan herkes, pasaportuna bakılmaksızın, her göreve gelebiliyordu. Bu anlayış içinde çalışma bakanlığı bir Alman işçisine teslim edildi, Paris savunmasının başına da “Polonya'nın kahraman çocukları” yerleştirildi (s. 49).

Tabloda Parisli kadınların yerini de anımsamadan geçemeyiz. Gerçekten de, sözde, geleneğin, ailenin ve mülkiyetin bekçisi hoppa Parisliler, kocalarının peşinde Versailles yolunu tutmuş, “Antikite kadınlarını anımsatan sadık, asil ve kahraman Parisliler” (s. 52) ise Komün'e katılmıştı. Lissagaray'ın yazdığı gibi, “sevmesini bildiği gibi ölmesini de bilen”, “emeği paylaştığı gibi

ölümü de paylaşmak isteyen” bu “güçlü, sadık ve trajik kadınlar” en ön saflarda çarpışanlar arasında yer aldılar. Öyle ki muhafazakâr *Times* gazetesi muhabiri bile kendini tutamamış ve “Eğer Fransız ulusu sırf kadınlardan oluşsaydı, ne müthiş bir ulus olurdu!” diye yazmıştı (24 Mart 1871).

Modern devlet yapısını kıran devrimci uygulamalara çeşitli açılardan –ve çoğu iyi niyetten yoksun– eleştiriler yöneltilmiştir. Marx’ın işaret ettiği gibi bu uygulamalar, kimilerine göre, burjuva devletlerine temel teşkil eden Ortaçağ komünal idarelerine ya da Montesquieu’nün düşlediği “küçük devletler federasyonu”na özentiden başka bir şey değildi (s. 44). Yani bu eleştiri yapanlar Komünçülerin geleceğe değil, geçmişe baktığı kanısındaydılar. Kimileri de komünist bir sistemi olanaksız buluyor fakat mevcut sistem de artık eskisi gibi yürüyemeyeceği için yapılması gereken şeyin ancak kapitalizmle kooperatifçi üretimi uzlaştırmak olabileceğini düşünüyordu. Oysa Marx’a göre, o aşamada komünizm de zaten kooperatif birliklerin ortak bir plan çerçevesinde ulusal üretimi sağlamasından ve böylece kapitalizmin periyodik sarsıntılarına son vermesinden başka bir şey değildi. Engels, Marx’ın yorumunun 1891’de yayımlanan Almanca basımına yazdığı girişte, Paris Komünü’nü “proletarya diktatörlüğü” olarak niteleyecektir (s. 302). Öyle görünüyor

ki Marx'ın fikir yoldaşı, aslında çoğunluk yönetimi olan "proletarya diktası"nın gerçekte ne kadar demokratik bir yönetim olduğuna işaret etmek istemişti.

1871 ilkbaharında Parisli emekçilerin karşılaştıkları temel sorun iktidar ve mülkiyet sorunuydu. Kurulmakta olan toplumda "üretim araçlarının mülkiyeti" (sınıf mülkiyeti) ortadan kalkıyor, "bireysel mülkiyet" gerçeklik kazanıyor ve böylece burjuva düzeninde emeği sömürme ve köleleştirme araçları olan toprak ve sermaye, proletarya düzeninde özgür ve ortak çalışmanın araçları hâline geliyordu. Paris Komünü buydu ve "Komün Anayasası, toplumdan beslenen ve onun özgür hareketini felce uğratan parazit devletin o zamana kadar yuttuğu tüm güçleri toplumsal vücuda iade ediyordu" (s. 45).

Proletarya Paris'te iktidarı ele geçirmiş, programını uygulamaya başlamıştı fakat Fransa Paris'ten ibaret değildi. O sırada Paris nüfusu 1,8 milyon kadardı ve işçi sayısı da 440 bin civarındaydı. Komün bu durumda kendi programını uygularken elbette ki bütün Fransa'yı göz önünde bulundurmak zorundaydı. Büyük burjuvaziye karşı seferber edebileceği sınıflar, köylüler ve daha çok zanaatkâr ve küçük tüccarlardan oluşan küçük burjuvaziydi.

II. İmparatorluk'un sermaye yoğunluğunu ve sınıf çelişkilerini hızla artıran iktisat politikası emekçiler dı-

şında orta sınıfı da ezmişti. Üstelik ticari borçlar içinde kıvranan bu sınıf, zenginler ve uşakları Versailles'a göçtükten sonra fazla bir seçeneğe de sahip değildi. Paris proletaryasının, 1848 karşı-devriminin zulmünü paylaşmış olan bu esnaf takımına sınıf kiniyle değil dostça yaklaşması bunları devrim saflarına iten en önemli faktör oldu. Versailles'da silahlar bileniyordu ve zaman iç hesaplaşma zamanı değildi.

*
**

Köylü sınıfına gelince, onları feodal senyörlerin sultanından kurtaran ve küçük toprak mülkiyeti çerçevesinde özgür ve bağımsız kılan 1789 Devrimi ve Napolyon Bonaparte olmuştu. “Köylü Bonapartistti çünkü Büyük Devrim, köylülere sağladığı tüm yararlar bağlamında, Napolyon'da vücut buluyordu” (s. 49). I. Napolyon'un yenilgisinden sonra iktidara gelen Bourbon Hanedanı ise, neredeyse ilk iş olarak, köylüleri devrimden korkup yurtdışına kaçan asillerin zararlarını ödemeye mahkûm etmişti. Halk arasında “göçmen milyarı” adıyla şöhet yapan bir milyarlık vergi, doğal olarak, köylülerin I. Napolyon özlemini canlandıran ve artıran bir unsur olmuştu. Ve Louis Bonaparte da bu duyguları seferber ederek cumhurbaşkanı seçilmiş, aynı duygulara dayanarak 18 *Brumaire*'i gerçekleştirmişti. Ne var ki II. İmparatorluk'un tarımda kapitalizmi ve mülksüzleşmeyi hızlandıran politikası zamanla küçük köylüleri düş

kırıklığına uğrattı ve ortaya çıkan tarım proletaryasını giderek iktidara karşı düşmanca duygularla doldurdu. Bu koşullarda “Paris Komünü ile taşra arasındaki üç aylık bir serbest iletişim, genel bir köylü ayaklanmasına yol açabilirdi” ve Versailles hükümeti ile Prusya ordusu Paris’i kuşatırken asıl hedefledikleri şey de böyle bir ayaklanmanın “veba gibi yayılmasını önlemek” düşüncesi olmuştu (s. 49).

Görüldüğü gibi, eğer Alman işgalci kuvvetlerinin kuşatması olmasaydı, köylüleri ve küçük burjuvaziye de yanına alan Paris emekçilerinin devrimi bütün Fransa’ya yaymaları işten bile değildi. Üstelik hareketin enternasyonalist karakteri ve I. Enternasyonal’in mevcudiyeti onlara sadece moral destek sağlamakla kalmıyor, kadrolarını genişleterek maddi bir güç de katıyordu.

Fransız egemen sınıflarının ilk planı, Paris’i, işçi yönetiminden kurtarmak için Prusya ordusuna işgal ettirmeye çalışmak olmuştu fakat Bismarck bunu kabul etmeyince, Thiers hükümeti bu kez bu işe kendi olanaklarıyla girişti. Oysa bu sefer de beklenmedik bir direnmeyle karşılaşınca, soluğu ordusuyla beraber Versailles’da aldı. Artık geriye tek bir yol kalıyordu: Komüncülerle müzakere eder gibi görünerek zaman kazanmak ve bu arada da nihai darbeyi vurmak için orduyu güçlendirmek. Ne var ki bu “güçlendirme” işlemini Almanlara esir düşmüş subay ve erleri kurtarma-

dan başarmak çok zordu. Oysa henüz Almanlarla barış imzalanmamıştı ve Bismarck, pazarlıkları Makyavelist bir şekilde yürütüyor, esirleri çok küçük gruplar hâlinde serbest bırakıyordu. Demir Şansölye bununla da kalmadı, barış antlaşmasını savaş tazminatının ilk taksitinin ödenmesi koşuluna bağladı. Antlaşma, 10 Mayıs'ta bu koşul kabul edildikten sonra imzalandı ve 18 Mayıs'ta Versailles'da meclis tarafından onaylandı.

* * *

Artık Thiers ve generallerinin önü açılmıştı; fakat yine de ihtiyatlı olmak gerekiyordu. Başbakanın yayımladığı bildiride, eğer Komüncüler savaşmaktan vazgeçer, teslim olurlarsa öldürülen iki generalin katilleri dışında kimseye dokunulmayacağı vadeliyordu. Aslında samimi olmayan ve toprak ağalarını da kızdıran bu öneri karşılık bulmadı ve 21 Mayıs'ta General Mac-Mahon ve birlikleri harekete geçtiler. O sırada sağcı hükümet ve basın, Komüncüler hakkında korkunç karikatürler yayımlıyor, askerlere Parislileri "hain ve dejenere" insanlar gibi gösteren gazeteler dağıtıyordu.⁴¹

41 John Merriman, *The Massacre: The Life and Death of the Paris Commune of 1871*, Yale University Press, 2014. Yazara göre ordu, bir hafta içinde 10 bin komüncüyü –ya da ona destek verdiğine inandığı insanı– katletmiş, tutuklanan 36 bin kişiden de 10 bini ya öldürülmüş, ya hapse atılmış ya da sürülmüştü. (Aslını inceleme fırsatı bulamadığımız bu eserdeki bilgiyi, 29 Kasım-5 Aralık 2014 tarihli *The Economist* dergisindeki alıntılara borçluyuz.)

Sekiz gün süren ve Paris'i kan, alev ve yıkıntı içinde bırakan "Komün Savaşı" insanlık tarihinde benzeri olmayan vahşet sahnelerine tanık olmuştur. 1848 kırımına rahmet okutan bu vahşet sahnelerini anlatırken, "Tarihte," diyor Marx, "Thiers ve köpeklerinin davranışına benzer bir şey bulmak için ancak iki Roma triyumvirasına, Sylla zamanına uzanmak gerekir" (s. 58). Yargısız infazlar, yangınlar, tutuklamalar, sürgünler... Kısaca bu savaşta her araç mübahtı. Kaçıp kurtulmak isteyen Komüncülere, Prusya askerleri Thiers'in cellatlarından daha merhametli davrandılar ve onları görmezden geldiler. Vahşice öldürülenler arasında İstanbul'a gelerek özgürlük kavgasına katılmak isteyen ve bir de gazete çıkaran genç âlim Gustave Flourens da vardı.⁴²

Komün kırımına ve Komün'ü destekleyen I. Enternasyonal'e sadece Fransa'nın değil bütün Avrupa'nın burjuva basını, korkunç bir iftira ve karalama kampanyasıyla eşlik etti. Bu kampanyada en çok işlenen temalar iki generalin öldürülmesi ve tümü Komüncülere mal edilen yangınlardı. Rehin almalar ve yargısız infazlar, Père Lachaise Mezarlığı'na sığınan son 147 Komüncünün Thiers'in cellatları tarafından kurşu-

42 Marx ve ailesinin de dostu olan Flourens'in Türkiye öyküsü için bkz. T. Timur, "İstanbul'da Bir Komün Kahramanı: Gustave Flourens", *Yakın Osmanlı Tarihinde Aykırı Çehreler*, Ankara: İmge Kitabevi, 2006, s. 65-77.

na dizilmesiyle son buldu.⁴³ Daha sonra askerî mahkemeler kurulunca, “düzenli” adaletin de ne olduğu ortaya çıktı. Bu yirmi dört mahkemede yargılananların çoğu, kendilerini doğru dürüst savunma fırsatı bile bulamadan ağır cezalara çarptırıldılar; bir kısmı da giyotine yollandı.

Zulüm ordusunun “hâkim”leri karşısında birçok devrimci zaten kendini savunmaya tenezzül bile etmemiş ve kahramanca ölmüştü.⁴⁴ Lissagaray’ın bu konuda anlattıkları arasında, bir kadın devrimcinin (Louise Michel), Askerî Mahkeme karşısında “Kendimi savunmak istemiyorum!” diye haykırdığını okuyoruz:

Kimse beni savunmasını da istemiyorum; bütün devrime katıldım ve tüm yaptıklarımın sorumluluğunu kabul ettiğimi ilan ediyorum. Hepsini, hiç kısıtlamadan kabul ediyorum. Beni generallerin infazına katılmakla mı suçluyorsunuz? Buna “evet” diye yanıt vereceğim; onlar Montmartre’da halkın üstüne ateş ettirmek istedikleri zaman, ben de böyle bir emir verenler üzerine ateş emri vermekte tereddüt etmezdim. Paris yangınına gelince, evet, ona da katıldım. Versailles istilacılarına karşı alevden bir duvar örmek istiyordum.

43 Çağdaş bir tarihçi, General Mac-Mahon’un 17 bin kişinin öldürüldüğünü söylediğini naklettikten sonra “bu sayı 20 ya da 25 bine çıkarılabilir” diyor. Cinayetlere ancak mezbahaların en korkuncu olan Luxembourg Bahçesi’nde “yakılan ölülerin ne yapılacağı bilinmez duruma gelince” son verilmişti. Bkz. Jacques Rougerie, *Paris Komünü*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993, s. 128.

44 “Düzenli” adalet döneminde kurulan yirmi dört askerî mahkemenin verdiği cezalar için bkz. J. Rougerie, *age*, s. 128-129.

İlginçtir ki aynı tarihlerde ilk eserleriyle ün yapmaya başlayan F. Nietzsche de “eşitlik” ilkesine karşı açtığı amansız savaşta Komün’ü, Enternasyonal’i ve yangınları hedef tahtasına oturtuyordu. Fransız ordusu Komün’ü kana boğduktan bir ay sonra bir dostuna yazdığı mektupta, genç filozof, “aniden ortaya çıkan ejderha kafalı Enternasyonal,” diyordu, “gelecekte uluslar arasındaki kavgaların ötesinde, bambaşka kavgaların habercisi olarak bizleri korkuttu.” Zaten Komün savaşında Paris Belediyesi’nin yandığını duyunca “birkaç gün boyunca tamamen çökmüş ve gözyaşlarına boğulmuş”tu.⁴⁵

Fransa’da Sedan yenilgisinden sonra, 4 Eylül 1870’te ilan edilen Üçüncü Cumhuriyet, aslında cumhuriyete içten inananların cumhuriyeti değildi. Bu yüzden de cezaevlerine doldurulan ya da sürgüne gönderilen Komüncülerin affı epeyce zaman aldı. Kısmi af 1879 Mart’ında (Senato’da gerçek cumhuriyetçiler çoğunluğu kazanınca) geldi ve kalan mahkûmlar da ertesi yıl affedildiler. Oysa devrimci lider Jules Guesde, bu son affı beklememiş ve ondan iki ay önce tüm devrimcileri Père Lachaise’de kurşuna dizilen 147 devrim şehidini anmaya çağırmıştı. Devrimciler çağrıya uydu ve 25 bin kadar sosyalist, polisle de çatışarak, kurşuna dizilenlerin –o tarihten sonra “Federeler Duvarı” diye anılacak olan–

45 F. Nietzsche; *Lettres choisies*, s. 113 (Carl von Gersdof’a yazdığı 21 Haziran 1871 tarihli mektuptan).

sembolik mezarına birer kırmızı gül koydu. Bu merasim devrimcilerin ritüeli hâline geldi ve her yıl tekrarlandı.

Aradan yıllar geçti, olayların trajik duygu dokusu gevşedi, olaya daha mesafeli ve daha öğretici bir gözle bakma olanağı doğdu.⁴⁶ Bu zaman diliminde Paris Komünü ile ilgili zengin bir yazın doğdu: Komün kahramanları hakkında şiirler (V. Hugo), romanlar (E. Zola, J. Vautrin, U. Eco), tiyatro eserleri (B. Brecht) yazıldı; şarkılar bes-telendi; sözlükler düzenlendi ve sayısız araştırma yapıldı. Fakat bunlar arasında yine de Marx'ın dâhiyane, fakat genel ve soyut analizini daha iyi anlamamız için P.-O. Lissagaray'ın tanıklığını da okumamız gerekiyor. J. Rougerie'nin dediği gibi, "Komün'ün tanığı ve yaratıcılarından biri olan Lissagaray, sıcağı sıcağına, bugüne kadar aşılmamış bir *şimdiki zaman tarihi*" yazmıştı.⁴⁷

46 Aslında Marx ve Engels, daha başlangıçtan itibaren, mevcut koşullarda Komüncülerin başarıya ulaşamayacağını biliyorlardı. Fakat hayatlarını ortaya koyarak haklı bir savaşa girmiş emekçileri de yalnız bırakamazlardı. Engels, *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nin 1891 basımına yazdığı önsözde Komüncülerin iktisat politikasını eleştiriyor, "Fransa (Merkez) Bankası'nın önünde kutsal bir saygıyla durmalarını" anlaşılmaz buluyor ve Banka'nın ellerindeki "on bin rehineden daha etkili olacağını" göremediklerini yazıyordu (*Fransa'da İç Savaş*, İstanbul: Yordam Kitap, 2016, s. 23). Yine Engels'in, Marx'ın *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri* başlıklı eserinin 1895 basımına yazdığı girişte (Yordam Kitap, 2016, s. 25) şu acı hükmünü okuyoruz: "Komün, onu bölen ve ne yapılması gerektiğini bilmeyen iki parti, yani Blanqui'ciler (çoğunluk) ve Proudhon'cular (azınlık) arasındaki kısır çekişmelerle kendini tüketiyordu. Armağan edilmiş 1871 zaferi, 1848 baskını kadar kısır kaldı."

47 J. Rougerie, *age*, s. 7.

DOĞU SORUNU,
PAYLAŞIM SAVAŞI
VE 1917 DEVRİMİ

Eric Hobsbawm, Avrupa’da 1789 ile 1848 Devrimleri arasındaki altmış yıllık dönemi “devrim çağı” başlığı altında incelemiştir. Marksist tarihçiye göre, Fransız Devrimi ile başlayan bu tarihsel dönem, “ilk demiryolu ağının kurulması ve *Komünist Manifesto*’nun yayımlanması ile sona ermişti.”⁴⁸ Ne var ki 1849’da, Avrupa’da karşı-devrim zafer kazanmış olsa bile, altmış yıllık bu çalkantılı dönem, 1917 Devrimi’ne kadar sürecek olan tüm toplumsal gelişmelere de damgasını vuracaktır. Bu yılları burjuva iktisatçıları “hızlı sanayileşme”, sosyologlar “modern ulus ve sınıfların doğuşu”, diplomasi tarihçileri de “Doğu Sorunu” başlıkları altında incelediler. Bu disiplinleri diyalektik yöntemle bir potada eriten tarihî maddeci kuram ise analizini kapitalist üretim biçiminin eleştirisi üzerine oturttu.

Kapitalizmin hızla geliştiği ve yüzyıl sonlarında sermaye ihracıyla küreselleştiği bu süreç, elbette ki büyük güçler arasındaki rekabeti de kızıştıracak ve sonunda bir paylaşım savaşına yol açacaktı. Bu bağlamda oluşan kutuplaşmada, bir yanda Düvel-i Muazzama denilen beş büyük devlet, öte yanda da Marx ve Engels’in “altıncı sü-

48 Eric Hobsbawm; *Devrim Çağı, 1789-1848*; Ankara: Dost Yayınları, 2003, s. 12.

per güç” dedikleri devrimci güçler yer aldı. Sermaye biriyor, emekçiler bilinçleniyor, *devrim heyulası* taçlı taçsız tüm despotların uykularını kaçırıyordu. Bu koşullarda egemen sınıflar yine acımasız generaller (Cavaignac’lar, Changarnier’ler) ararken, ezilen kitleler de yeni devrimci kahramanlar (Saint-Just’ler, Danton’lar, Robespierre’ler) peşindeydi. Böylece bütün yüzyıl bir yandan devrim korkuları, öte yandan da devrim umutları içinde geçti. Michel Foucault’nun dediği gibi bu yüzyılda her türlü “felsefe, iktisat, tarih ve insan bilimi söyleminin altında saklı olan şey, ister lehte ister aleyhte olsun, hep devrim konusunda bir bilgi” şeklini almıştı.⁴⁹

Aslında Düvel-i Muazzama, “Devrim”e karşı tam bir ittifak içindeydi ve ilk kez Fransız Devrimi’nden sonra gerçekleştirdiği Kutsal İttifak’ı yüzyıl sonlarına kadar canlı tutmaya çalıştı. Oysa çıkarları ve gelişme düzeyleri onları da iki kampa ayırmıştı. Bir tarafta burjuva devrimlerini demokratik/sosyalist devrimlerle tamamlama kavgaları içindeki Avrupa ülkeleri vardı, diğer tarafta ise Avrupa’daki tüm devrimci kıpırdanışları ezmeye hazır ve kararlı feodal çarlık otokrasisi bulunuyordu. Osmanlı Devleti’ni yenmiş ve Küçük Kaynarca Antlaşması’yla (1774) donanması Karadeniz’e açılmış olan Rus Sarayı artık Avrupa’ya da doğrudan müdaha-

49 Michel Foucault, *Dits et écrits, III*, Paris: Gallimard, 1994, s. 279.

le edebilecek hâle gelmişti. Tüm 19. yüzyıla damgasını vuracak olan “Doğu Sorunu”, böylece, Rusya’nın önce Karadeniz’e yerleşmesi ve oradan da Akdeniz’e açılmak üzere Boğazlar üzerinde baskı kurmasıyla başladı.

Rusya, Avrupa düzeninin jandarmalığına sırf yayılma arzusu ve emperyal hırslar yüzünden sürüklenmemiştir. Avrupa’daki devrimci gelişmeler en çok kendi rejimini tehdit ediyordu ve bu ülke *düzen bekçiliği* görevini biraz da bir *zorunluluk* olarak üstlenmişti. İlginçtir ki Çarlık despotizmi Osmanlıların Tanzimat’la başlayan yüzeysel reform hareketlerini bile kuşkuyla karşılamış ve onları İngiliz elçisinin Rus düşmanlığı içinde başlattığı bir komplo olarak değerlendirmiştir. O yıllarda ünlü diplomat Gorçakof’un manevi otoritesi altında hazırlanmış olan resmî Rus belgelerinde şu satırları okuyoruz:

1840’tan sonra Babıâli, (İngiliz Elçisi) Canning’in kılavuzluğu ile, İslamizmi Avrupa uygarlığı ile aşılayarak yenileme çabasına girişti. Bu girişim esas olarak bize (Rusya’ya) karşıydı. Latin propagandası ve Polonyalı göçmenler de buna destek oldular.⁵⁰

50 *Russian Official Publications; Diplomatic Study on the Crimean War*, 2 cilt, Londra, 1882, s. 27. Rus dışişlerinden Baron de Jomini’nin girişi ile yayına hazırlanan bu belgelerde adı geçen Polonyalı göçmenler, 1848 Devrimi’nden sonra Osmanlı Devleti’ne sığınmış olan ve Osmanlı tabiyetine geçerek orduda görev alan subaylardı. Bunlardan en ünlüsü Ömer Paşa’dır. (Bu esere göndermeleri izleyen satırlarda, metin içinde sayfa numarası olarak veriyoruz.)

Çarlık Rusyası'nın "Doğu Sorunu" hakkındaki temel görüşü buydu.

1863 yılında bir araya getirilen ve ilk kez 1874'te yayımlanan resmî Rus belgelerine göre 1825 yılında tahta geçen I. Nikolay, Rusya'ya yönelen en büyük tehlike olarak "Devrim"i görünce, "kendisine daha az acil görünen tüm çıkarlarını bu en büyük tehlikeye tabi kılmıştı" (s. 1-2). Bu gelişim şöyle oldu: Edirne Antlaşması (1829) ile biten Osmanlı-Rus savaşı Batılı devletleri korkutmuş ve Avrupa, özellikle de Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra, "doğuda Rusya'ya karşı saldırgan bir tavır takınmaya" başlamıştı (s. 4). Rus Çarı bu düşmanca tutuma karşı düşük bir profil takınıyor, Osmanlı toprakları üzerinde hiçbir iddiası olmadığını söylüyor, hatta 1844'te Kraliçe Viktorya'yı ziyareti sırasında bu "barışçı" tavrı açıkça dünyaya ilan ediyordu (s. 11).

Fakat tüm bunlar yine de durumu değiştirmedii. Avrupa'da 1848 Devrimi yaşanmış, III. Napolyon bir darbeyle diktatörlüğünü ilan etmiş ve Palmerston yönetimindeki İngiltere de "karışıklık ve ajitasyon" yoluyla "devrimci" fikirlerin saçıldığı merkez hâline gelmişti (s. 18). Ve bir süre sonra Rusya, kendini Osmanlı Devleti'nin yanı sıra İngiltere ve Fransa ile savaş içinde buldu.

Resmî Rus belgelerinde Palmerston İngilteresi'nin "devrim merkezi" olarak nitelenmesi hayli şaşırtıcı-

dır ve o yıllarda Avrupa’da Rusya’nın *doğal müttefiki* olarak görülen bir rejimin bile Petrograd’da endişe ve korku yarattığını gözler önüne sermektedir.⁵¹ İşte Rus Çarlığı “Doğu Sorunu”na bu perspektiften bakıyordu ve bu nedenle Avrupalı devrimcilerin de baş düşmanı hâline gelmişti.

Bir bakıma Rus belgelerinin Batılı metropollerin niyeti hakkında tam da bir yanılgı içinde olduğu söylene-
mez. Londra, Paris ve Berlin gibi merkezlerde sermaye
çevreleri feodal Çarlık’tan gelecek tehlikenin fazlasıyla
farkındaydı ve –denge hesapları içindeki İngiltere’nin
dışında– kimse de Petrograd’a dostça bakmıyordu.

Korku şuradaydı: Rusya’da patlak verecek bir *demokratik devrim* mutlaka Avrupa’ya sıçrama ve orada da *işçi ayaklanmalarına* yol açma potansiyeli taşıyordu. Böylece kapitalist metropoller, hesaplı bir plandan çok, çıkar ve iktidar içgüdüleriyle, ortalama bir yol izlediler: Osmanlı Devleti kontrollü bir şekilde, yani Batı’ya karşı yeniden tehdit oluşturmayacak ölçüde “ıslah” edilecek ve doğuda bir tampon bölge olarak Ruslara karşı kullanılacaktı. Ve böylece 19. yüzyıl Osmanlı-Rus savaşları ile geçti.

51 Örneğin Marx ve Engels gibi devrimci düşünürler, Palmerston’un Rusya’yı daima kolladığı konusunda liberal İngiliz diplomatı David Urquhart ile anlaşma hâlindeydiler ve her ikisi de yer yer Palmerston’u “Rus ajanlığı” ile suçlayacak kadar ağır ifadeler kullanmışlardır. Bu konuları *Marx-Engels ve Osmanlı Toplumu* başlıklı kitabımda (Yordam Kitap, 2012) ayrıntılı olarak ele aldım.

Batılı hükümetler, bu savaşlarda, Türklerin yanında yer aldıkları zamanlarda bile bir çeşit “hakem” rolü oynuyor, Rusların yıpratılmasını istiyor, fakat yenilmemesine de özen gösteriyordu. Çünkü yenilmiş, küçük düşmüş bir Rusya, halk ayaklanması ve devrim demekti ve bu da mutlaka Avrupa’da sosyalist devrimleri fitilleyecekti. Kırım Savaşı tamamen bu korku içinde bir “danışıklı dövüş” şeklinde yürütüldü ve bu savaşta Fransa, Marx’ın ifadesiyle, “sözde düşmanının (Rusya’nın) güvenini kazanmak için sözde müttefikine (Osmanlı Devleti’ne) ihanet etti.”⁵² Aynı senaryo yirmi yıl kadar sonra da yineleniyor ve bu sefer de Türkler İngiliz ihanetine uğrayarak cephelelerde yalnız bırakılıyordu. Oysa 1877-78 Rus Savaşı, Osmanlıları demokratik devrim çalkantıları içinde yakalamıştı ve Türklerin yanında yer alan Marx, İngiliz ihanetini kınarken, Mithat Paşa liderliğindeki demokratik güçler için de şu acı gözlemi yapmaktan kendini alamıyordu: “Bir krizin zirvesinde devrimci bir tavır almasını bilmeyen halk kaybolmuş demektir.”⁵³ Daha sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi, Marx’ın bu gözlemi tüm devrimci durumlar için geçerliydi.

Berlin Antlaşması’ndan Almanya bir süper güç, Bismarck da âdeta Avrupa diplomasisinin hakemi statüsüyle çıkmıştı. Demir Şansölye, Sedan Zaferi’nden (1870)

52 Karl Marx, *Herr Wogt*, Londra, 1860 (metindeki italikler Marx’a ait).

53 Karl Marx, *Werke*, cilt 34, s. 317-319.

sonra ustalıkla yürüttüğü denge politikasına bu antlaşmadan sonra da devam etti. Amaç Alsace ve Lorraine'i geri almak için intikam duyguları içinde kıvranan Fransa'nın Rusya ile anlaşmasını önlemektir. Tüm gerici sarayları yeniden buluşturan Kutsal İttifak bu koşullarda yeniden canlandırılmıştı ve Bismarck bu politikayı 1890'da II. Wilhelm tarafından görevden alınana kadar, yirmi yıl, başarıyla yürüttü. 1888'de tahta geçen genç ve atak Kayzer, kolonyal hedefler güden Pan-Germen akımının da etkisiyle bu politikadan sapınca, Demir Şansölye'nin yıllarca karınca sabrıyla ördüğü diplomasi ağırları da çözülmeye başladı. Bismarck'ın görevden affedilmesinden iki yıl sonra, 1892'de, Fransız ve Rus diplomatları bir antlaşma metni hazırlıyor ve bu tarihten iki yıl sonra da antlaşma imzalanarak yürürlüğe giriyordu.

Denge politikası çökmüş, Dünya Savaşı'na giden yolun temel taşı konulmuştu.

Marx daha 1877 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Osmanlı ve Avusturya imparatorluklarının çöküşünün aslında 1815'ten beri iyi kötü yürütülen Kutsal İttifak'ın çöküşü olduğunu görmüş ve şunları yazmıştı:

Birçok yerel ya da bir genel savaş içinde gerçekleşecek olan bu çöküş, kılıç taşıyan tüm sahte iktidarların sonunu hazırlarken toplumsal krizi de hızlandıracak.⁵⁴

⁵⁴ Marx-Engels, *Ecrits militaires*, yayına hazırlayan R. Dangeville, Paris: L'Herne, 1970, s. 608.

On yıl kadar sonra da Engels, çok daha açık oluyor ve Marx'ın sözünü ettiği “genel savaş”ı şöyle betimliyordu: “O tarihe kadar görülmemiş çapta ve şiddette” cereyan edecek olan bu savaşta “sekiz on milyon asker birbirini boğazlayarak Avrupa’yı bütün özünden yoksun kılacak”; sonuç olarak da “Otuz Yıl Savaşı’nın bütün tahribatını, üç dört yıla sığdırarak bütün kıtaya yayacaktı.”⁵⁵

Savaşın çeyrek yüzyıl önce, 1887’de Engels’in çizdiği tablo buydu ve zaten bu sırada Rus diplomasisinin Balkanlar’da yürüttüğü “halklara özgürlük” demagojisi de inandırıcılığını yitirmiş, Fransa’daki cumhuriyetçi eğilimlerden korkan Rus yönetimi komplocu General Boulanger’in taraftarlarına el altından para dağıtmaya başlamıştı.⁵⁶

Savaş 1914’te başladı ve daha sona ermeden de Rusya’da devrim patlak verdi. Marx ve Engels’in yıllar önce düşündüğü gibi, Çarlık rejimi yenilmiş, küçük düşmüş ve halk da ayaklanmıştı. Birleşik Krallık’ın Rusya’yı kurtarma çabaları Çanakkale’de püskürtüldü ve bu koşullarda “barış, ekmek ve toprak” sloganı Rus emekçilerine İstanbul’u almaktan daha cazip göründü. Ne var ki devrimle barış gelmiyor, dış savaş, Paris Komünü’nü anımsatır biçimde iç savaşa dönüşüyordu.

Devrim, görünüşte beklenmedik bir anda ve beklenmedik bir yerde (“emperyalist zincirin en zayıf hal-

⁵⁵ Aynı eser, s. 610-611.

⁵⁶ Marx-Engels, *La Russie*, yayına hazırlayan R. Dangeville, Paris: 10-18, 1974, s. 187.

kasında”) patlak vermişti; oysa Çarlık despotizminin acımasız koşullarında bu devrimi hazırlayan uzun bir olgunlaşma dönemi yaşanmıştır.

Lenin, 1920 yılında, Rus devrim tarihini özetlerken, Rusya’da 1840-1890 arasında egemen olan sistemi “adı konulamayacak kadar vahşi ve gerici bir çarlık rejimi” olarak nitelemiştir.⁵⁷ Ne var ki bu nedenle Avrupa’ya kaçan aydınlar da ülkeyi aynı zamanda “uluslararası ilişkiler açısından sonsuz derecede daha zengin ve tüm dünya devrimci hareketinin kuram ve biçimleri hakkında başka her ülkeden sonsuz derecede daha bilgili bir ülke” konumuna getirmişti.⁵⁸

Bu dönemde en önemli gelişmeler 1880’lerde yaşandı ve ülkedeki tüm baskı ve yasaklamalara rağmen Marksist düşünce bu yıllarda aydınlar arasında hızla yayıldı. Batı’da sosyalist ve popülist fikirlerle temasa geçen aydınlar Rusya’da köy komünleri, kapitalistleşme süreci ve sosyalizme geçiş yolları gibi konularda hareketli tartışmalar başlatmıştı. Bu tartışmalar devrimci örgütlenme ve strateji anlayışlarında önemli ayrılıklara yol açıyor, sol içinde şiddetli kavgalar yaşanıyordu. N. Mihaylovski, Vera Zasuliç gibi bazı sosyalistler de

⁵⁷ Lenin, *La maladie infantile du communisme (Le gauchisme)*, Pekin, 1970 (ilk basım 1920), s. 7.

⁵⁸ Aynı eser, s. 7.

Marx'la temasa geçerek Rus komünleri konusunda çözüm formüllerini tarihî maddeciliğin kurucusundan bekliyorlardı. Lenin, Rusya'da kapitalizmin gelişmesini inceleyen ünlü eserini yüzyılın son yıllarında bu sorulara yanıt vermek için kaleme aldı.

* * *

Lenin üç yılını alan ve çok zor koşullarda tamamlanan bu eserinde esas olarak Rusya'da tarımda kapitalist ilişkilerin gelişmesini ve iç pazarın oluşmasını inceliyordu.⁵⁹ 1861'de, tüm yetersizliklerine ve aldatıcı yönlerine rağmen, serfleri özgürleştiren reform bu süreci hızlandırmış, fakat bu gelişme karşısında alınacak tavır devrimcileri ikiye bölmüştü.

Aslında gerek Rusyalı, gerekse Batılı devrimciler bir hususta anlaşma hâlindeydi: Tarımda tüm feodal ve kömünal ilişkileri tasfiye eden kapitalist süreç “ilerici” bir yön taşıyordu. Anlaşmazlık ise şu noktada ortaya çıkıyordu: Bu radikal dönüşümde hangi sınıf başı çekecekti? Bu soruya verilecek yanıt Rusya'da kapitalizmin gelişme şekline göre farklı olacaktı ve bu gelişme iki şekil alabilirdi: Kapitalizm ya büyük toprak sahiplerinin (Rus *Junker*'lerin) giderek kapitalistleşmesi ile, yani *evrim* yoluyla gerçekleşecekti ve bu durumda başı liberal monar-

⁵⁹ Lenin, *Le développement du capitalisme en Russie*, Paris: Editions Sociales, 1977. Yukarıdaki kısa açıklamamızda, özellikle Lenin'in eserin birinci (1899) ve ikinci (1908) basımlarına yazdığı önsözler ile “Kapitalizmin Misyonu” başlıklı bölümden yararlandık.

şist senyörler çekecekti, ya da burjuvazi, küçük köylüler ve proletarya hep birlikte, *devrimle*, feodal senyörlüğü tasfiye edeceklerdi. Bu ikinci yolda ise devrimciler yine iki kampa ayrılmışlardı. Sosyal demokratların sağ kanadını temsil eden Plehanov için öncü sınıf burjuvaziydi. Mademki gerçekleşmekte olan dönüşüm bir “burjuva devrimi” idi, o hâlde başı da burjuvazi çekecekti. Oysa Lenin, Plehanov’un vardığı noktayı “Marksizmi bayağılaştırmak” olarak niteliyor ve öncü güçleri “proletaryada ve köylü kitlelerinde” görüyordu.

“Sosyalist” devrimciler dışında farklı bir görüş de popülistlerden (Narodnaya Volya) geliyordu ve Lenin’in analizleri daha çok da onların tezlerini hedef almıştır. Gerçekten de devrim lideri, tüm siyasal kavgalarında, kapitalistleşme ve mülksüzleşme sürecinin yarattığı bir geçici statü olan küçük köylülüğün, daha genel olarak da küçük burjuva zihniyetinin yol açtığı oportünist akımları karşısında bulmuştu.

Lenin Rusya’da kapitalizmin gelişmesini incelerken, konunun genişliğini ve araştırma koşullarının zorluğunu ileri sürerek çalışmasını sadece iç pazarla ve “saf Rusların yaşadığı iç eyaletlerle ilgili verilerle” sınırlı tuttuğunu yazmıştır.⁶⁰ Oysa karmaşık bir etnik yapıya sahip bu büyük imparatorluk çözülürken elbette ki tüm

⁶⁰ Lenin, *age*, ilk basıma (1899) yazdığı önsözden.

devrimci akımlar ulusal sorunlarla da hesaplaşmak, bu konuda da tezler oluşturmak zorundaydılar.

1914'te savaş patlarken Rusya çok uluslu, çok dilli, çok dinli büyük bir imparatorluktu ve ulusal sorun ülkenin başta gelen sorunlarından birini oluşturuyordu. Savaş koşullarında Osmanlı ve Avusturya imparatorlukları gibi çözülme süreci içinde bulunan Rusya'da, devrimciler bu sorunu da hararetle tartışıyorlardı. Lenin, *Ne Yapmalı?* başlıklı eserinde kuramsallaştırdığı parti ve örgütlenme anlayışının ulusal sorun için de çözüm yolu olacağını düşünmüştür.

1903'te Bolşevik Parti'nin kurulmasına dayanak teşkil eden *Ne Yapmalı?* başlıklı eser, 1901'de, Avrupa'daki devrimcileri birleştirmek amacıyla toplanan kongrenin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine kaleme alınmıştı. Bir analiz ve bir savaş aracı olan bu eserde Lenin, hedef tahtasına sosyalist devrimcileri ve popülistleri oturtmuştu. Zaten bu iki hareketi birleştiren bir nokta vardı: Her iki eğilim de kitlelerin *kendiliğinden* hareketlerine öncelik veriyor, devrimci örgütlenme, propaganda ve bilinçlendirme çalışmalarını küçümsüyordu. Ekonomik gelişmeyi siyasi kavganın önüne çıkaran “kendiliğinden gelişme kültü” ya da “ekonomizm”, bir kısım “sosyal demokrat”ı da terörcü eylemlere sürüklüyordu. Ve bu durum, Lenin'in ifadesiyle,

Bir yanda ekonomizm yanlılarını, öte yanda da teröristleri *kendiliğindenci eğilimin* iki zıt kutbuna boyun eğmeye mahkûm kılıyordu: Ekonomizm yanlıları “*saf işçi hareketi*”nin doğal gelişimine teslim olurken, teröristler de işçi hareketi ile devrimci çalışma arasında uyum kuramayan ya da kurmasını bilmeyen aydınların ateşli öfkesine baş eğiyorlardı.⁶¹

İlk eğilimin en ünlü temsilcisi olan E. Bernstein, “nihai hedefin hiçbir önemi olmadığını, buna karşılık (kendiliğinden) *hareketin* her şey olduğunu” söylerken, Lenin’e göre “revizyonizmin doğasını bir sürü uzun ve sözde bilimsel ukalalıktan daha iyi anlatıyordu.”⁶² İlhamlarını Blanqui’nin komplocu ve darbeci kuramından alan “devrimciler”e karşı ise Lenin, özellikle Şubat 1917 Devrimi’nden sonra ortaya çıkan “iktidar ikileşmesi” döneminde çok açık bir tavır ortaya koymuştur: “Bizler Blankist değiliz,” diyordu Lenin, “bir azınlığın iktidarı almasından yana değiliz. Bizler Marksistiz ve proletaryanın sınıf kavgasından yanayız. Küçük burjuva taşkınlıklara, koyu şovenizme, laf ebeliğine ve burjuva kuyrukçuluğuna karşıyız!”⁶³

61 Lenin, “Que faire”, *Œuvres choisies*, Moskova, 1971, cilt 1, s. 170.

62 Lenin, “Marxisme et Révisionnisme”, *Œuvres choisies*, cilt 1, s. 68.

63 Lenin’in *Pravda*’daki “İktidar İkileşmesi” başlıklı yazısı (9 Nisan 1917), *Œuvres choisies*, cilt 2, s. 40-41.

Lenin, *Ne Yapmalı?*'da devrimci bir partinin yönetici kadrosunun hayli sınırlı sayıda ("on kadar" diyor Lenin) "profesyonel devrimci"den oluşmasını gerekli görüyordu. Çarlık Rusyası'nın illegal çalışma koşulları, devrimci etkinliğin istikrar ve sürekliliğini sağlamak için dar bir lider kadrosunu zorunlu kılıyordu. Buna karşılık, kendiliğinden kavgaya sürüklenmiş kitleler ne kadar kalabalık olursa, örgüt de o kadar güçlü olacaktı. Aynı şekilde diğer sınıflardan harekete aktif şekilde katılacak olanlar da mümkün olduğu kadar çok sayıda olmalıydı. Parti ile kitleler arasındaki ideolojik bağı ise, devrimci propagandayı ekonomizmin yerellik ve "zanaat" düzeyinden çıkarıp ulusal düzeye yayan bir gazete kuracaktı. Böyle bir yayın organı ancak yerel planda da güçlü bir şekilde örgütlenmiş bir parti kurulduğu zaman etkili olabilirdi. Lenin ve arkadaşları *İskra* [Kıvılcım] gazetesini bu amaçla ulusal planda yayın hayatına soktular.

Lenin'in dar bir profesyonel devrimci kadroya dayanan ve "kendiliğinden" hareketin oluşturamadığı bilinci, kitlelere "dışarıdan" taşıyacak olan parti anlayışı, kuşkusuz Çarlık despotizminin özel koşullarının izlerini taşıyordu ve daha o tarihlerde tartışma ve eleştiri konusu olmuştur. Ne var ki Lenin, böyle disiplinli bir partinin, demokratik ittifaklar için de en sağlam temel olacağı kanısındaydı. 1880'lerde Marksist yazının zenginleşmesi burjuva demokratlarıyla yapılan ittifak sayesinde mümkün olmuştu: "Ancak kendilerine güveni ol-

mayanlar,” diyordu Lenin, “bazı geçici elemanlarla, hatta bunların en belirsizleriyle ittifaklar yapmaktan korkar. Hiçbir siyasi parti böyle ittifaklar yapmadan var olamaz” (s. 124).

Yönetimi profesyonel devrimcilerin elinde olan, ülke çapında örgütlenmiş, başka sınıflarla demokratik devrimci ittifaklar kurabilen ve propagandasını da ulusal bir gazeteyle tüm Rusya’ya yayabilen bir devrimci parti, artık *ulusal soruna* da kendine güven içinde yaklaşabiliyordu.

*
* *

20. yüzyıl başlarında Rusya 160 milyon kadar bir nüfusa sahipti ve “egemen ulus” durumundaki Ruslar bu nüfusun ancak %43’ünü oluşturuyordu. Geriye kalan nüfusun %17’sini Ukraynalılar, %6’sını Polonyalılar, %4,5’ünü Beyaz Ruslar oluşturuyor ve bunların dışında kalan büyük kısmı da Kafkas halkları, Türki ve Müslüman topluluklar teşkil ediyordu.⁶⁴ Rusyalılar, ideolojik açıdan ya da “zihniyet” itibarıyla da “Batılılar” ve “Doğulular” olmak üzere ikiye ayrılıyordu. Batılılar içinde de Ruslar (“Büyük-Rus”lar), Osmanlıların “millet-i hâkime”si gibi, Ukraynalılar (“Küçük-Rus”lar) ve Bielo-Ruslar (“Beyaz-Rus”lar) karşısında üstün bir konumda bulunuyorlardı. Ulusal sorunu da bu karmaşık kompozisyon yaratıyordu. Özellikle “Doğulu halklar”ın içinde

64 L. Trotsky, *Histoire de la Révolution Russe*, Paris: Editions du Seuil, 1967, cilt 2, s. 406.

yaşadığı koşullar dolayısıyla Rus Çarlığı, “halkların zindanı” olarak şöhret yapmıştı.

Ulusal sorun daha önce, II. Enternasyonal’in 1896 Londra Kongresi’nde, Polonya sorunu vesilesiyle gündeme gelmiş ve başlıca üç tez çerçevesinde tartışılmıştı. İlk tez Polonyalı sosyalistlerin teziydi ve onlar “bağımsız devlet” taleplerinin olduğu gibi II. Enternasyonal’in programına girmesini istiyorlardı. Bu tez kabul edilmedi. Buna karşılık böyle bir talebe kesinlikle karşı çıkan Rosa Luxemburg’un tezi de (ikinci tez) benimsenmedi. Sonunda kabul edilen tez ise, Kautsky’nin, Enternasyonal’in Polonya bağımsızlığını savunamayacağını fakat Polonyalı sosyalistlerin de böyle bir talepte bulunmaya kesinlikle hakları olduğunu ileri süren tez oldu.⁶⁵

Ulusal sorun, Rusyalılar arasında, 1903’tte Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin Brüksel’de toplanan ikinci kongresinde tartışma konusu oldu. Burada da Rosa Luxemburg ile Kautsky’nin tezleri çatıştı; kazanan yine ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkını savunan Kautsky’nin tezi oldu ve partinin “çoğunluk” (Bolşevik) ve “azınlık” (Menşevik) olmak üzere iki fraksiyona ayrıldığı bu kongrede bu tez parti programına 9. madde olarak yazıldı.

Kavga bitmemişti. 1903’tte kongreyi terk eden Rosa Luxemburg, 1908’de tezini bu kez de uzun bir makale-

65 Lenin, “Du droit des nations...”, *agm*, s. 616.

de savundu. Bu makalesinde Polonyalı devrimci, Lenin ve Kautsky'nin kapitalist gelişmenin bir aşaması olarak gördükleri “ulusal devlet” anlayışını “pratik” bulmuyor ve her türlü ayrılıkçı harekete karşı çıkıyordu. Ona göre Karadağ, Bulgaristan, Romanya, Yunanistan devletleri, hatta İsviçre gibi ileri fakat küçük devletler şeklen “bağımsız” olsalar bile, pratikte tamamen bağımlı hâlde bulunuyorlardı. Bunun gibi yerel özerklikler de burjuva demokratik gelişimin doğal bir aşamasıydı; çünkü “modern parlamenter devletlerde yerel özerklik kurumları burjuva yönetimi için bir ölçüde zorunluydular.”⁶⁶ Bu bağlamda, Polonya Krallığı'nın ulusal özerkliği de Polonya burjuvazisinin sınıf egemenliğini güçlendirecek baskı ve sömürüyü sınırsız kılacak kurumları geliştirmek için “zorunlu bir araç”tan başka bir şey değildi. Kısaca “metafizik gevezelikler”den ve “ütopya”lardan vazgeçmek, küçük ve bağımsız devletler kurma hayallerini terk etmek lazımdı.

66 Rosa Luxemburg, *The National Question and Autonomy*, Monthly Review Press, 1976. Rosa Luxemburg bu makalelerinde Kırım Savaşı'nda Marx ve Engels'in Güney Slavlarını tutmayarak Osmanlı toprak bütünlüğünü savunmalarını kendi tezine delil olarak kullanmıştır. Oysa Engels, Osmanlı toplumuyla ilgili (ve Marx imzasıyla yayımlanan) ilk incelemelerinden birinde Osmanlı Devleti'nin birbirinden kopmuş üç parçadan oluştuğunu, yani bütünlüğünü zaten kaybetmiş olduğunu yazmıştı. Bu üç parçadan en önemlisi olan Osmanlı Avrupası'nda asıl ilerici rolü Güney Slavlarının oynayabileceği kanısındaydılar ve Osmanlıları (Rosa Luxemburg'un da altını çizdiği gibi) sadece karşı-devrimci Rusya'ya karşı bir baraj olarak destekliyorlardı.

Lenin, ulusal sorunla ilgili ünlü makalesinde, asıl “ütopik” olan tavrın, soruna “evet ya da hayır!” şeklinde bir yanıt bekleyen Luxemburg’un tavrı olduğunu ileri sürmüştür. Lenin’e göre, “Bütün uygar insanlık örneğinde olduğu gibi, Asya ve Balkanlar tarihi de Kautsky’nin tezinin mutlak doğruluğunu ortaya koymuştu: Ulusal devlet, kapitalizmin ‘norm’u idi” ve her ulusun kendi devletini kurma hakkı tanınmalıydı. Ne var ki tüm ulusların eşitliğini vurgulamak ve “ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı”nı savunmak, mutlaka ayrılıkçı akımları desteklemek anlamına da gelmiyordu. Proletarya için ilk görev her türlü baskı ve zulme olduğu gibi ulusal baskıya da karşı çıkmak ve bu konuda “kitleleri eğitici” bir rol oynamaktı. “Ezilen ulusların hepsinin *burjuva milliyetçiliğinde*,” diyor Lenin, “baskıya karşı demokratik bir *içerik* vardır; ulusal dışlayıcı tavırları kesinlikle yadsıdıktan sonra, bizim *sınırsız şekilde* desteklediğimiz *içerik* budur” (italikler Lenin’e ait, s. 599). Tüm ulusların emekçi sınıflarının eşit koşullarda ittifak yapabilmeleri de ancak böyle mümkün olabilirdi.

Her ulus ayrı bir devlet kurabilme hakkına sahip olmalıydı; fakat Plehanov da dâhil, devlet bütünlüğünü “fetiş”leştiren tüm “sosyal-şoven”ler bu hakkı öngören 9. maddeyi “devleti parçalama” hakkı olarak eleştiriyorlardı. Oysa Lenin’e göre, “Genel olarak bunun tam tersi doğru idi ve ayrılma hakkının kabulü aslında ‘devletin parçalanması’ tehlikesini de azaltıyordu” (s. 607). Bolşevik lider, bu konuda Marx ve Engels’in kapi-

talizmi hızla geliştirecek “büyük iç pazar”ların ilerici rolünü vurgulayan yazılarını öne sürenlere de Marx’ın İrlanda sorunu karşısında zamanla değişen tavrını anımsatıyordu.

Gerçekten de Marx, 1869 sonlarında Engels’e yazdığı mektupta, “uzun süre, yükselen İngiliz işçi sınıfı sayesinde İrlanda’da mevcut rejimi devirmenin mümkün olacağını düşündüğünü, bu görüşü *New York Tribune*’de hep savunduğunu” fakat “daha derinlemesine bir analizin kendisini bunun aksine inandırdığını” yazmıştı. Artık, “İngiliz işçi sınıfının, *İrlanda’dan kurtulmadıkça* hiçbir şey yapamayacağına” inanıyordu.⁶⁷ Yani İrlanda kendi sorununu bağımsız bir devlet olarak çözmeliydi. Lenin’e göre bu mektup Marx’ın da “büyük iç pazar” bağlamında “devlet bütünlüğü”nü fetişleştirmediğini, belirli koşullarda bölünmeleri desteklediğini gösteriyordu. Lenin, izleyen dönemde, savaş ve devrim koşullarında ulusal soruna tekrar dönecektir.

*
* *

1914 Temmuz’unda patlayan Dünya Savaşı, Rusya’yı birkaç yıl içinde yenilgiye ve krize sürüklemiş, “reel Rusya”dan koparak kendi yakınlarını bile dinleyemez

67 Lenin’in alıntılar yaptığı 10 Aralık 1869 tarihli mektup için bkz. *Marx-Engels, Correspondance*, cilt 10, Paris: Editions Sociales, 1984, s. 232-233. Marx, “İngiliz işçi sınıfı, İrlanda’dan kurtulmadıkça” sözlerini, altını çizerek, İngilizce [*to get rid of their present connexion with Ireland*] yazmıştır. Böyle bir ifade, Marx’ın “İrlanda’nın bağımsızlığı”ndan çok, “proletarya çıkarları”na önem verdiğini gösteriyor.

hâle gelen II. Nikolay, çıkan ayaklanma ile iktidarı terk etmek zorunda kalmıştı. Ortaya çıkan iktidar boşluğunu liberallerin (özellikle de Kadet adıyla anılan anayasacı demokratların) kurduğu geçici hükümetler ile işçi ve köylü (asker) “sovyet”leri doldurdu. Ne var ki bu “iktidar ikiliği” krizi ortadan kaldırmıyor, aksine daha da derinleştiriyordu.⁶⁸

Şubat Devrimi patladığı sırada Lenin İsviçre’deydi. Gelişmeleri uzaktan fakat dikkatle izliyor, bu sefil karışmanın artık devam edemeyeceğini görüyordu. Savaşta sadece Doğu Prusya cephesinde bir buçuk milyondan fazla kayıp verilmesi, ticaretin durmasıyla yaşanan kıtlıklar, askerin düşmanla değil kendi komutanlarıyla savaşacak hâle gelmesi vb. artık yolun sonuna gelindiğinin işaretleriydi. Bolşevik lider, 20 Mart’ta *Pravda*’ya gönderdiği mektupta, birkaç yüzyıllık despotizmi sekiz gün içinde çökerten ayaklanmanın aslında hiç de sanıldığı gibi bir “mucize” olmadığını söylüyor, bunu hazırlayan devrimci gelişmeleri anlatıyordu.

Varılan noktada, devrimin ilk aşaması bitmişti ve Lenin, mektubunda, “İsviçre’de edindiğim cılız bilgilere bakılırsa 1917 Devrimi’nin ilk safhası tamamlandı,” diyordu, “bu ilk safha hiç kuşkusuz devrimin son safha-

68 Devrimci lider, “devrimimizin tamamen özgün tarafı” dediği bu “iktidar ikileşmesi”yle ortaya çıkan yapıyı 1871 Paris Komünü ile aynı tipte görüyor ve aradaki üç benzerliği şöyle kaydediyordu: 1) İktidarın kaynağı kanun değil, doğrudan halk girişimiydi, 2) polis ve ordu halkın dışında bir kurum olmaktan çıkmış, onların yerini “silahlanmış halk” almıştı, 3) memurlar da halk tarafından seçiliyor, halk tarafından azledilebiliyordu. Bkz. Lenin, *Œuvres choisies*, Moskova, 1968, cilt 2, s. 42.

sı olmayacak!”⁶⁹ Sürgündeki lider, bu mektuptan hemen sonra Petrograd’a dönecek (3 Nisan) ve devrimin ikinci aşamasına götüren çalışmalara başlayacaktır. Devrim tarihine “Nisan Tezleri” diye geçen fakat asıl başlığı “Devrimimizde Proletaryanın Görevleri” olan program taslağı bu günlerde kaleme alındı.

Lenin, Nisan Tezleri’nde, Şubat Devrimi’yle iktidarın burjuvazi ve kapitalist çiftçilerden oluşan “yeni bir sınıf”a geçtiğini ve “*bu anlamda Rusya’da burjuva demokratik devrimin tamamlandığını*” söylüyordu. Oysa yeni iktidar, bir yandan “devrimci” beyanlarda bulunurken, öte yandan da monarşist rejim temsilcileriyle işbirliğine giriyor, devlet aygıtında köklü bir reformdan kaçınıyordu.

Geçici hükümet dış politikada da tutucu (sosyal-şoven) bir yol izliyor ve Çarlık’ın Avusturya, Osmanlı Devleti, İran ve Çin gibi ülkelere karşı imzaladığı gizli yağma ve paylaşma anlaşmalarını açıklamıyordu. Aksine, savaşa devam etmeye ve bu anlaşmalara sadık kalmaya kararlı görünüyordu. Oysa devrimci parti için en acil görev, barışı sağlamaktı.

Savaşa “açgözlü kapitalistlerin kötü niyeti” değil, “yarım yüzyıllık dünya kapitalizminin sayısız ilişkileri ve

⁶⁹ Lenin, “Lettres de loin”, *Œuvres choisies*, (Pravda’da 21 ve 22 Mart 1917’de yayımlanan mektuplar), cilt 2, s. 23.

bağları” yol açmıştı ve onu ancak sermaye karşısında tutarlı tek sınıf olan enternasyonalist proletarya bitirebilirdi. Ve bu sınıfın partisi, devrimci atılımı içinde iktidarı alacak, Paris Komünü gibi yeni bir devlet tipi gerçekleştirecekti. Nisan Tezleri’nde Lenin, gerçek barışa giden yolu şöyle betimledi:

Şubat 1917 Rus Devrimi, emperyalist savaşın iç savaşa dönüşümünün başlangıcını teşkil etti. Bu devrim, savaşın bitimine doğru *ilk adım* oldu. Sadece *ikinci adım* –proletaryanın iktidarı alışı– savaşın *bitimini sağlayabilir*. Bu, bütün dünyada cephenin –sermaye çıkarları cephesinin– çözülmesi olacak; proletarya ancak bu cepheden koparak insanlığı savaş dehşetinden *kurtarabilir* ve devamlı bir barışın yararlarını sağlayabilir” (s. 53, italikler Lenin’e ait).

*
*
*

Aslında o sırada her sosyalist hareket “enternasyonalizm” iddiasındaydı, fakat gerçek anlamda tek bir enternasyonalizm vardı: “Gerçek enternasyonalizm,” diyordu Lenin, “devrimci hareketin ve devrimci kavganın *kendi ülkesinde* gelişmesine özveri ile çalışmak, *aynı kavgayı*, aynı çizgiyi ve *sadece bunu* (propaganda, empati ve maddi yardım yoluyla) istisnasız tüm ülkelerde desteklemektir” (italikler Lenin’e ait, s. 60). Bu şekilde kurulacak bir işçi ve köylü partisi ilk görevler olarak da toprağı, bankaları ve sendikaları ulusallaştıracak, memurları da

(Paris Komünü’nde olduğu gibi) seçimle gelen ve her an azledilebilir bir statüye sokacaktı. Bu önlemlerle “sosyalist” aşamaya geçilmiş olunmuyordu sadece; Lenin’in deyimiyle, “işçi Sovyetlerinin toplumsal üretim ve bölüşümü kontrol altına alınmış” da oluyordu.

Savaş ve devrim koşulları içinde ulusal sorun da –bütün yakıcılığıyla– yeniden gündeme gelmişti.

Lenin, Nisan Tezleri’ne ulusal sorunla ilgili eski tezi- ni yineleyerek başlıyordu: Devrimci parti, Çarlık rejimi- nin ilhak ettiği ve ezdiği tüm ulusların mutlak ayrılma haklarını derhal programına almalıydı. Fakat aynı par- ti, “emekçilerin çıkarı için mümkün olduğu kadar geniş bir devlet istiyor, ulusların yakınlaşmasını, sonra da ta- mamen kaynaşmasını [*fusion*] özlüyordu.” Bunun yolu da, ancak “tüm ulusların emekçi kitlelerinin, şiddet sa- yesinde değil, özgürlük ve kardeşlik yoluyla birleşmele- ri” olabilirdi. Daha sonra Bolşevik lider bu sorunu par- tinin sorumlu kurullarına taşıdı ve bir karar çıkmasını da sağladı. Bu kararda Rusya’yı teşkil eden tüm uluslara “ayrılma hakkı” tanınmakla beraber, şu husus da kayde- diliyordu:

Ulusların özgür bir şekilde ayrılma hakkı, şu veya bu ulusun şu veya bu anda ayrılmalarının yararı ile karış- tırılmamalıdır. Proletarya partisi bu sonuncu sorunu, her özel durum için, toplumsal gelişmenin bütünlüğü-

nü ve proletaryanın sosyalizm için verdiği sınıf kavgasının çıkarlarını dikkate alarak, tam bir bağımsızlık içinde çözer.⁷⁰

Görüldüğü gibi, tarihî maddeciliğin temel ilkesine uygun şekilde, sınıfsal sorun ulusal sorunu önceliyor ve karşı-devrimci tavırlara karşı önlem almaya kapı aralanıyordu. Bu ucu açık hüküm, devrimi izleyen dönemde, emperyalist cephenin kurduğu ve umutlarını devrimci güçlere değil Paris Barış Konferansı'ndaki adi pazarlıklara bağlamış olan üç bağımsız cumhuriyette (Gürcistan, Azerbaycan, Ermenistan) sert bir uygulama alanı bulacaktır.⁷¹

Görüldüğü gibi, Devrim'i ulusal sorun bağlamında tatsız gelişmeler bekliyordu. Fakat biz şimdi tekrar geriye, devrimin başlangıcına dönelim

70 Lenin, *Œuvres choisies*, cilt 2, s. 131 (*La Résolution*, Soldatskaia Pravda'ya ek, 3 Mayıs 1917).

71 Daha da genel planda devrimden sonra şu gelişmeler yaşandı: Rusya'daki Türki-Müslüman topluluklarda gelişmiş bir işçi sınıfının olmayışı, komünist partilerin Rus teknisyen ve memurlarının eline geçmesine yol açmıştı. Bunlar ise, kolonyal zihniyetleriyle Müslüman halk arasında büyük bir öfkeye neden olmuşlardı. Lenin'in bu sorunu incelemek üzere Orta Asya'ya gönderdiği Safarof'un gözlemleri de bu durumu doğruluyordu. Safarof, "Türkistan'da Rus devriminin kolonyalist olması kaçınılmaz bir şeydi," diyordu, "sayıca önemsiz olan Türkistan işçi sınıfı, lidersiz, programsız ve partisizdi. Devrimci geleneğe de sahip değildi. Bu bakımdan kolonyal istismara karşı çıkmaları mümkün değildi." Bkz. H.C. D'Encausse, Stuart Schram, *Le Marxisme et l'Asie 1853-1964*, Paris: Armand Colin, 1965, s. 50. (Yazarlar bu alıntıyı Safarof'un 1934'te Taşkent'te yayımlanan *Devrim ve Kültür* başlıklı eserinden yapıyorlar.)

1917 Ekim’inde devrimci partinin örgütlenme ilkeleri, taktik ve stratejik hedefleri, ulusal sorunu çözecek tezleri, acil program maddeleri, kısaca devrim senaryosu hazırды. “Ayaklanma” kıvılcımı Leninist partinin örgütlediği ve kitlelerin “Bütün İktidarlar Sovyetlere!” sloganıyla harekete geçtiği 18 Haziran 1917 dev mitingi ile ateşlendi.

Lenin’in “Rus devrim tarihinde bir dönüşüm günü” dediği 18 Haziran gövde gösterisine burjuva iktidarının ve “Bonapartist Kerenski”nin yanıtı, savaşa devam etmek ve militarist kliği güçlendirmek şeklinde olmuştu. Oysa cephelerdeki bozgun, polis baskısı, kıtlık tehlikesi vb. kutuplaşmayı giderek keskinleştiriyordu. Artık nihai hesaplaşma günü yaklaşmaktaydı. Ağustos ayında, Lenin, “nesnel durum”u, “ya askerî diktatörlüğün tam zaferi ya da silahlanmış işçilerin ayaklanmasının zaferi” şeklinde özetledi.⁷² Rusya’da artık egemen sınıflar “eskisi gibi yönetemiyor” ve halk sınıfları da “eskiden olduğu gibi yaşamak istemiyordu”. II. Enternasyonal’in savaşa “evet” diyerek çöküşü sırasında Lenin’in yaptığı “devrimci durum” tanımı bu sırada tamamen geçerliydi. Artık Bolşeviklere düşen de tarihi fırsatı kaçırmamak, “devrimci ayaklanma”yı başlatmak ve iktidarı almaktı.

Zaferin üç koşulu vardı. Zafer için, devrimci ayaklanma: 1) Blankist tipte bir komploya değil, öncü bir sı-

72 Lenin, *Œuvres choisies*, cilt 2, s. 191.

nıf partisine dayanmalıydı, 2) *halkın devrimci atılımından* beslenmeliydi, 3) yükselen devrimci akımda halkın devrim etkinliğinin *en yüksek*, düşman kamptaki kuşku ve tereddütlerin de *en düşük* olduğu bir *dönüş* noktasına rastlamalıydı.⁷³

Bu koşullar Eylül ayında doğmuştu ve polis takibatı altında gizli çalışan Lenin, parti üyelerine gönderdiği mektuplarla ayaklanmayı başlatmaya çalışıyordu. Sonunda Merkez Komitesi de, 23 Ekim’de, Kamenev ve Zinoviyev’in itirazlarına rağmen ayaklanma hazırlıklarının başlamasına karar verdi. Bu koşullarda Lenin de, tüm riskleri göze alarak, 25 Ekim’de, Komite’nin karargâhı hâline gelmiş olan Smolni’ye gelerek devrim yönetimine geçti.⁷⁴ Aynı gün Petrograd *işçi ve asker vekillerinin* devrimci komitesi “Rusya yoldaşlarına”, “Geçici Hükümet”in yıkıldığını ilan ediyor, “yaşasın işçilerin, köylülerin ve askerlerin devrimi!” diyordu.

73 Lenin, “Marxisme et l’insurrection”, *Œuvres choisies*, cilt 2, 386.

74 L. Troçki, *Rus Devrimi Tarihi*’nde Lenin’in devrimdeki rolünü şöyle anlatır: “Fabrikaların, kışlaların, köylerin, sovyetlerin yanı sıra bir devrim laboratuvarı daha vardı: Lenin’in kafası. Gizli hayata mahkûm olarak 6 Temmuz’dan 25 Ekim’e kadar 111 gün Merkez Komitesi üyeleri ile dahi görüşmelerini sınırlamak zorunda kalmıştı. Kitlelerle iletişimi, örgütlerle teması kesilmiş olduğu için düşüncesini devrimin temel sorunları üzerine daha da yoğunlaştırıyor ve onları –kişisel ihtiyacı ve kuralı gereği– Marksizmin genel sorunları düzeyine yükseltiyordu”, cilt 2, s. 497. Aleksandra Kollontay ise Smolni’de Lenin’le ilgili izlenimlerini şöyle anlatıyor: “Lenin burada, aramızdaydı ve bizler deneseli ve zaferden emindik. Lenin sakin ve kararlıydı. Emirleri, hareketleri, fırtınaya tutulmuş bir gemideki çok tecrübeli kaptanın emir ve hareketleri gibiydi. Ve bu fırtına başkasına benzemiyordu; büyük sosyalist devrim fırtınasıydı...” *Reminiscences of Vladimir Ilych Lenin*, Moskova, 1969, cilt 2, s. 457.

Ayaklanma başarıya ulaşmış, 20. yüzyıla damgasını vuracak olan devrim gerçekleşmişti.

Kapitalizmin tüm iğrençliklerini sergileyen bir savaşa “dur!” diyerek başlayan bir devrimle yaşama geçen sosyalist cumhuriyet, yine kapitalist kampın kuşatması altında, her türlü komplo ve iftiraya göğüs gererek –ve ne yazık ki bu arada da, henüz tüm boyutlarıyla açıklığa kavuşturulamamış bir dizi nedenle, giderek özünü kaybederek– yetmiş üç yıl hayatını sürdürdü; 1990 yılında da iç karartıcı koşullar içinde çöktü. Oysa ileride bu çöküşte başrolü oynayacak ülkeden gelen devrimci bir gazeteci, olayların içinde yaşamış bir tanık olarak, “dünyayı sarsan on gün”ü şöyle anlatmıştı:

Bolşevikler ne mülk sahibi sınıflar veya politikacılarla uzlaşarak, ne de eski devlet aygıtıyla barışarak iktidara geldiler. İktidarı küçük bir kliğin örgütlediği şiddet ile de ele geçirmedi. Eğer bütün Rusya’da kitleler isyana hazır olmasaydı, ayaklanma başarıya ulaşamazdı. Bolşeviklerin zaferinin tek bir izahı var: Onlar, eski dünyayı yıkarak, çöken harabenin dumanları arasında yeni bir dünyanın çatısını kurmaya davet ettikleri halkın en büyük kısmının basit ve yaygın özlemlerini gerçekleştirdiler.⁷⁵

75 John Reed, *Dix Jours qui ont ébranlé le monde*, Paris: Editions Sociales, 1986, s. 322-323 (*Dünyayı Sarsan On Gün*, İstanbul: Yordam Kitap, 2018, çev. Rasih Güran, 7. basım).

Kapitalizmin, insanı insana, tekniğe ve sermayeye köle yapan acımasız kanunları yürürlükte olduğu sürece bu umut ve özlemler de hep canlı kalacak, kuşkusuz yeni devrim dalgaları yaşanacaktır.

Dizin

10 Aralık Derneği 54, 82
1789 Devrimi 9, 65, 70, 75, 85,
102
18 *Brumaire* (Darbesi) 50, 57, 73,
91, 102
1848 Anayasası 68
1848 Devrimi 9, 41, 45, 50, 57, 65,
86, 96, 97, 111, 113, 114
1905 Devrimi (Rusya) 32
I. İmparatorluk 92
I. Napolyon (amca) 49, 57, 58, 62,
63, 67, 70, 84, 87, 91, 102
I. Nikolay 114
II. İmparatorluk 92
II. Nikolay 130
III. Napolyon (yeğen, Louis
Bonaparte) 45, 57, 58, 70,
73, 78-80, 85, 91, 93, 114
IV. Wilhelm 23
X. Charles 62

*Alman-Fransız Yıllığı [Deutsch-
Französische Jahrbücher]*
24

Alman idealizmi 21
Alman İşçi Derneği 29
Althusser, Louis 54
Avusturya İmparatorluğu 117, 122

Babeuf, Gracchus 21, 26
Bastille 15, 21
Bauer, Heinrich 27, 31
Bernstein, Eduard 123
Birleşik Krallık 118
Bismarck, Otto von 94, 95, 103,
104, 116, 117
Blanc, Louis 60, 70, 71
Blanqui, Louis-Auguste 26, 60,
61, 66, 71, 108, 123
Bolşevik(ler) 122, 126, 128, 130,
133, 135, 137
Bolşevik Parti 122
Bonaparte, Louis 9, 10, 45, 47,
49-51, 54, 57, 59, 63, 65,
67, 69, 72-74, 76-83, 85-87,
91, 102
Bourbon Hanedanı 62, 102
Brecht, Bertolt 108

Caussidière, Marc 70
cumhuriyet 9, 62, 67-70, 75, 94,
97, 107, 137
cumhuriyetçiler 51, 61-63, 65, 67,
72, 75-79, 86, 96, 107, 118
Çarlık Rusyası 16, 114, 124
Danton, Georges Jacques 70, 112

Devrim Partisi 96

Doğu Sorunu 109, 111, 113-115

Düvel-i Muazzama 111, 112

Düzen Partisi 75-79, 83, 94, 96

Eco, Umberto 108

Ekim Devrimi 11, 33

Engels, Friedrich 10, 15-17, 19,
22-33, 36, 39-43, 45, 49,
50, 54, 56-58, 66, 86, 87,
100, 108, 112, 115, 117,
118, 127, 129

Enternasyonal (I, II) 10, 16, 22,
28, 32, 40, 41, 93, 94, 103,
105, 107, 126, 135

Eşitlerin Manifestosu 21

Federeler Duvarı 107

Felsefenin Sefaleti 26, 58, 66

Feuerbach, Ludwig 24

Flourens, Gustave 105

Fourier, Jean Baptiste Joseph 42

Fransa'da İç Savaş 93, 108

Fransız Cumhuriyeti 92

Fransız Devrimi 57, 58, 65, 111,
112

Hakseverler Birliği 26, 27, 29, 30

Haziran Günleri (1948) 65, 71

Hegel, G. W. Friedrich 15, 21, 23,
24, 57, 58

Hugo, Victor 108

Hünkâr İskelesi Antlaşması 114

İkinci Cumhuriyet 69

imparatorluk 49, 63, 67, 73, 91,

92, 121

İskra [Kıvılcım] 124

Junker(ler) 120

Kadet(ler) 130

Kant, Immanuel 21, 57

Kapital 45

Kautsky, Karl 126-128

Komüncüler 96, 97, 100, 103-105,
107, 108

komünist anayasa 17

Komünist Manifesto 10, 15-20, 23,
26, 28-34, 36, 37, 39-45,
87, 97, 111

Komünist Partisi 16, 26, 30, 40, 50

Kraliçe Viktorya 114

Kurucu Meclis 68, 71, 74, 75

Küçük Kaynarca Antlaşması 112

La Montagne (Dağlılar) 70, 75

Lejitimist monarşi 62

Lenin, Vladimir İlyiç 11, 16, 25,
36, 66, 119-136

Lissagaray, Prosper Olivier 10, 92,
99, 106, 108

Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i
10, 49-59, 73, 86, 91, 102

Louis-Philippe 9, 26, 62, 67, 69,
76

Luxemburg, Rosa 126-128

Malthus, Thomas Robert 38, 39

Marx, Eleanor 52

Marx, Jenny 52

Marx, Karl 10, 15-17, 19, 21-26,

- 28-33, 36-45, 47, 49-56,
58, 59, 62-71, 75-77, 79,
80, 82-87, 91, 93, 94, 96,
99-101, 105, 108, 112, 115-
118, 120, 127, 129
- Mehring, Franz 24, 25, 39
- Menşevik 126
- Michel, Louise 106, 112
- Mihaylovski, Nikolay 119
- Mithat Paşa 116
- Moll, Joseph 27-29, 31
- More, Thomas 17
- Narodnaya Volya* 121
- New York Times* 18
- Ne Yapmalı?* 122, 124
- Nietzsche, Friedrich 107
- Nisan Tezleri 131-133
- Orléans Hanedanı 62
- Osmanlı (Devleti) 36, 105, 112-
117, 122, 127, 131
- Otuz Yıl Savaşı 118
- Owen, Robert 42
- Paris Barış Konferansı 134
- Paris Komünü 10, 41, 89, 92, 93,
98, 100, 101, 103, 106, 108,
118, 130, 132, 133
- pauperizm, pauperist* 38, 39
- Platon 17
- Plehanov, Georgi 121, 128
- Pravda* 123, 130, 131, 134
- proletarya diktatörlüğü 100
- Proudhon, Pierre-Joseph 24, 26,
58, 66, 108
- Restorasyon (1815) 20, 62
- Robespierre, Maximilien 70, 112
- Rus Devrimi 132, 134, 136
- Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
126
- Schapper, Karl 27, 28, 31
- Sovyetler 32, 36, 133
- Sovyetler Birliği Bilimler
Akademisi 36
- Sweezy, Paul 17
- Şubat Devrimi (1917) 68, 130, 131
- The Revolution* [Devrim] 50, 85,
96, 102, 111, 112, 114, 118,
131, 134
- The Times* 53
- Thiers, Adolphe 96, 103-105
- Türkiye 45, 86, 105
- Ulusal Muhafızlar [*Garde
Nationale*] 65, 71, 77, 87,
95
- ulusal sorun 122, 125, 126, 133,
134
- Üç Şanlı Gün 21
- Üçüncü Cumhuriyet 107
- Ütopya* 17
- Vautrin, Jean 108
- Vendôme Sütunu 91
- Versailles Hükümeti 103
- Viyana Antlaşması 20
- Weitling, Wilhelm 28
- Weydemeyer, Joseph 50

Yahudi Sorunu 24

***Yeni Renanya Gazetesi* [Neue
Rheinische Zeitung] 50,
51**

Zasuliç, Vera 119

Zinovyev, Grigori 136

Zola, Emile 108

Tarih, siyaset ve felsefenin kesişim noktalarında ufukumuzu genişleten yeni çalışmalara imza atan Taner Timur, şimdi de *Devrimler Çağı*'na bakıyor.

Timur, 19 ve 20. yüzyılın üç önemli devrimci kalkışmasında, 1848, 1871 ve 1917 yıllarında yaşananları dört ayrı bölümde ele alıyor.

Kitabın ilk iki bölümünde hem 1848 Şubatının şanlı devrim günlerini, hem de aynı yılın Haziran ayındaki karşı-devrim dönemini inceleyen Taner Timur, birçok yönüyle bugünleri de anlamamıza yardımcı olan bu olayları, Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto* ve Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire'i* eserlerinin rehberliğinde aydınlatmaya çalışıyor.

"Paris Komünü ve Marx" başlığını taşıyan üçüncü bölümde, 1871 Komün deneyiminin doğuşu, güçler arasındaki oransızlığa rağmen savaşın göze alınması, I. Enternasyonal'in konumu gibi konular ele alınıyor.

Son bölüm, "Doğu Sorunu, Paylaşım Savaşı ve 1917 Devrimi" başlığını taşıyor. Bu bölümde 1917 Sovyet Devrimi'ni ana hatlarıyla inceleyen Taner Timur şunları söylüyor: "Bu yıl 100. yıldönümünü andığımız bu büyük devrim, milyonlarca insanın öldüğü korkunç bir savaşın sonlarında tüm insanlığa büyük umutlar saçmıştı. Oysa uluslararası kapitalizm, daha ilk günden itibaren onu kuşattı; emekçi yönetimine karşı faşist barajlar kurdu; yeni ve daha korkunç savaşlar çıkardı ve sonunda da sistemi 'demir perde' kısılacı altında nefessiz kılarak bir çeşit ölüme mahkûm etti."

Devrimci kalkışmaları ve karşı-devrimci manevralarıyla bugünümüze ışık tutan üç önemli tarihsel kesiti anlatan *Devrimler Çağı*, her kütüphanede bulunması gereken bir eser.

Yordam Kitap

f YordamKitap t YordamKitap i YordamKitap

16 TL. KDV DAHİL

ISBN 978-605-172-233-7

9 786051 722337